

JELLENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

- CSAPLÁR VILMOS: Vágy a róka vére után (regény I.) 305
KÁROLYI AMY: Requiem élőkért 315
RÁBA GYÖRGY: Az anyag üdvözülése (*Károlyi Amy: Egy marék por*) 317
DRAGO JANČAR: A tömeg diadala 319
VASADI PÉTER: Ellenmozgás 326

*

- KORNIS MIHÁLY: Körmagyar
(*Komoly bohózat két részben I.*) 327
CSALOG ZSOLT: Ibolya–Virág (*Részlet egy portréból*) 347
PÁKOLITZ ISTVÁN versei 355
PÁLINKÁS GYÖRGY:
„Rejtőzzünk el, mielőtt még keresnének...” 357
MAKAY IDA versei 360
MOLNÁR MIKLÓS: József és Anna (elbeszélés) 362

*

- NÉMETH G. BÉLA: Nietzsche versei – immár magyarul is 375
XYGETI CSABA: A saussure-i anagrammatikáról és Tandori Dezső szigetéről 383
GÖRÖMBEI ANDRÁS: Folklor-motívumok Nagy László korai verseiben 391
KESERŰ KATALIN: A megtöltendő tartomány
(*Várnagy Ildikó műveiről*) 400
P. MÜLLER PÉTER: Pécsi színházi esték 404
KÖRÖSI ZOLTÁN: Más lépcsőfok
(*Az Újhold-Évkönyv 1988/1-es kötetéről*) 409

1989

APRILIS

GYÖRGY PÉTER: Hiba-tan és vedlés
(Perneczky Géza: *A korszak mint műalkotás*) 412
FÜZI LÁSZLÓ: Gyurácz Ferenc: Jelen lenni a történelemben 415

KÉPEK

Várnagy Ildikó grafikái: 346, 354, 359, 374, 411

E számunk a

támogatásával készült.

KERESKEDELMI VÁLLALAT
7631 Pécs, Kőraktár u.1.

Értesítjük olvasóinkat, hogy a költségek emelkedése miatt kénytelenek voltunk lapunk árát 24 Ft-ra emelni. A Jelenkor még így is a legolcsóbb kiadványok közé tartozik; reméljük, e változás nem tántorítja el híveinket.

A Jelenkor a Kiadó címén továbbra is előfizethető, az előfizetési díj egy évre 264,- Ft. Korábbi előfizetőink változatlan áron kapják a lapot.

A MŰVÉSZETEK HÁZÁBAN

APRILISBAN: 6-án 18 órakor *Posztmodern fotóvíziók* címmel Tilla Ernővel rendeznek beszélgetést. – 9-én 10 órakor a *Jelenkor Matiné* vendégei Balassa Péter és Mándy Iván lesznek, a beszélgetést Parti Nagy Lajos vezeti. – 10-én 18 órakor a Költészet Napja alkalmából rendezett *Versek a Jelenkorból* című est előtt P. Müller Péter irodalomtörténész mond bevezetőt, közreműködnek: Sebők Klára és Ujváry Zoltán, a Pécsi Nemzeti Színház színművészei és Eötvös József gitárművész. – 11-én 18 órakor kerül sor a Budapesti Vonóstrió koncertjére. – 17-én 18 órakor a *Műhelybeszélgetések* sorozatban Hallama Erzsébet íróval beszélget Csorba Győző. – 19-én 19.30 órakor rendezik meg a jugoszláv zeneszerzők estjét. – 21-én 18 órától vetítik Gyarmathy Livia és Böszörményi Géza dokumentumfilmjét: *Recsk, 1950–1953*. (Egy titkos kényszer munkatábor története).

JELENKOR

XXXII. ÉVFOLYAM

4. SZÁM

Főszerkesztő
CSORDÁS GÁBOR

*

Szerkesztő
CSUHAI ISTVÁN

*

A szerkesztőség munkatársai

CSORBA GYÖZÖ
főmunkatárs

BALASSA PÉTER, BERTÓK LÁSZLÓ, HALLAMA ERZSÉBET, KALÁSZ MÁRTON,
PARTI NAGY LAJOS, PÁKOLITZ ISTVÁN, TAKÁTS JÓZSEF

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 17., I. emelet. Telefon: 10-673

Kéziratot nem örzünk meg és nem küldünk vissza.

Kiadja a Jelenkor Irodalmi és Művészeti Kiadó. 7621 Pécs, Széchenyi tér 17., I. emelet.

Telefon: 10-673

Felelős kiadó: Csordás Gábor

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál,
a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR)

Budapest, Lehel u. 10/A - 1900 - közvetlenül vagy postautalványon,
valamint átutalással a HELIR 215-96162 pénzforgalmi jelzőszámra.

Előfizetési díj 1 évre: 264,- Ft. Megjelenik havonként.

89-343 Pécsi Szikra Nyomda - Felelős vezető: Farkas Gábor igazgató

Index: 25-906. ISSN 0447-6425

KRÓNIKA

A JÓZSEF ATTILA-DÍJ idei kitüntetettjei *Balassa Péter, Baka István, Hallama Erzsébet, Kertész Imre, Kornis Mihály, Oravecz Imre, Varga Lajos Márton és Vári Attila.*

*

PAKOLITZ ISTVÁNT közelgő 70. születésnapja alkalmából a Magyar Népköztársaság Csillagrendjével tüntették ki.

*

KIÁLLÍTÁSOK. A Pécsi Galériában *Képmás és tér* címmel nyolc kortárs képzőművész kiállítását rendezi *Hegyí Loránd*. A tárlat április 21-én nyílik és május 21-ig látható. – A Pécsi Kisgalériában április 28-tól tekinthető meg *Colin Forster* szobrászművész kiállítása. – Április 7-ig tart nyitva *Jadwiga Wosik* lengyel textilművész kiállítása az MN Helyőrségi Klubjában.

A PÉCSI NEMZETI SZÍNHÁZ április 7-én *Lengyel György* rendezésében Edward Albee *Nem télnünk a farkastól* című drámáját, április 15-én *Vincze János* rendezésében Nádas Péter *Találkozás* című szindarabját mutatja be. Április 13–14-én a kaposvári Csiky Gergely Színház társulata vendégszerepel Pécsen Peter Weiss *Marat halála* című drámájának előadásával; rendezője *Acs János*.

*

PEREMVIDÉK címmel kis példányszámban megjelent a békéscsabai *Fiatal Alkotók Körének* 1982-ben összeállított és akkor nem engedélyezett irodalmi kiadványa a Békés Megyei Könyvtár kiadásában.

*

ZEND RÓBERT posztumusz kötetét adta ki a párizsi Magyar Műhely *Versek, képversek* címmel.

A Jelenkor a következő könyvesboltokban is kapható:

Budapest: Egyetemi Könyvesbolt, V. Kossuth u. 18.

Fókusz Könyvárúhá, VII. Rákóczi út 14.

Írók Boltja, VI. Népköztársaság útja 45.

Stúdium Könyvesbolt, V. Váci u. 22.

Győrben: Magvető Könyvesbolt, Arany János u. 20.

Pécsen: Kodolányi János Könyvesbolt, Rákóczi út 39/A.

Magyar Írók Könyvesboltja, Kossuth u. 21.

Móricz Zsigmond Könyvesbolt, Széchenyi tér 17.

Püski–Isis Könyvesbolt, Szalay A. u. 6.

Szegeden: Téka Könyvesbolt, Jókai u. 4.

Komlón: Tóth Árpád Könyvesbolt, Lenin tér 6.

Dombóváron: Könyvesbolt, Hunyadi tér 3.

Székesváradon: Babits Mihály Könyvesbolt, Kölcsey ltp. 2.

Mohácson: Könyvesbolt, Szabadság u. 22.

Paksen: Könyvesbolt, Kishegyi u. 44.

Vágy a róka vére után

Barátom első találkozásunkkor éppen zongorázott, mikor megtudtam az öccsétől, hogy előző nap majdnem agyonvert valakit biciklilánccal egy mozi előtt. A zenemű, amit előadott a maga szórakoztatására, dallamosnak tűnt, csak sok volt benne a megállás. Semmi fölivelés, igaz, lármázott a társaságunk. Föl se figyeltem rá egy ideig, hogy ki zongorázik, nem is az, hogy ki, hanem hogy miért éppen akkor? Érkezésünkkel csak mint „báty” mutatkozott be, még a nevét is lusta volt mondani (Zolinak hívták), aztán elveszítettem egy időre szem elől. Nem tudom, mikor kezdte el, beleolvadt a zajba.

Figyeltem félszemmél. Hullámzott a válla, néha meg is eresztett egy-egy pillantást a fölnyitott fedél alól. Inspirálhatta őt az előző napi véres verekedés. Úgy éreztem, hogy a verekedés és a zongorázás együtt éppen olyasmi, mint amire én is készülök.

Miután abbahagyta, beszélgettünk. Biztos, hogy nem zenéről.

Nekem nagyon jól jött, hogy barátkozni kezdünk. Fölhívtam telefonon, találkozót beszélünk meg. Túl voltam az érettségin és egy sikertelen egyetemi fölvételin, éppen állást kerestem, tulajdonképpen még nem is kerestem. Keresés helyett sokat képzelődtem. Elképzeltem, ahogy a barátom fölül a villamosra vagy a buszra. Egy fekete alak jelent meg a szemem előtt, vagy inkább fekete folt, fekete ruhákat hordott, csak feketét, mindig. Vonult a város különböző pontjain, *egyelőre beérte* a velem való találkozókkal. Már a járása is elütött mindenki másétól, az én szememben legalábbis. Minél jobban figyeltem, vagy inkább megfigyeltem, annál erősebben éreztem, hogy olyan, ami nekem, nem is tudom, mintha én lennék, álmomban. Mikor rá vártam, messziről észrevettem, hogy jön felém. Közeledett, én álltam. Lámpalázasan érkeztem a helyszínre, örökké korábban, unott pófával, hogy leplezzem az igazságot. Négy-szer-öt-ször beültünk ugyanabba a presszóba, a barátom törzshelyére. Mindig a törzshelye *előtt* álltam, kinn, nehogy ne jöjjön, én meg az ő törzshelyén üljek.

Ezen alkalmakkor a barátom szüntelenül beszélt. Úgy maradt meg bennem, hogy alig jutottam szóhoz. Elmondta, hogy rettenetesen szeret verekedni. De irtózik is tőle. Ha valami bekattan, vége, megőrül. Le kell fogni,

és egy idő múlva újra tudni kezd magáról. Ugyanúgy, ahogy egy napot se bír ki zongorázás nélkül, bedilizne, ha elvinnék a zongoráját. Figyeli magát percről percre, fantasztikus *utazás*. Nem mindent lehet szavakba foglalni.

Ezt ő mondta, épp ő. Hogy nem lehet. Pedig lebilincselően fűzte a szót, már ahogy kiejtett valamit a száján, az maga lenyűgöző volt, a látvány, élményszámba ment a szája mozgása, hát még a tartalom! A szájmozgás és a kézmozdulat kemény, végső formát adott a *puha* világban a szavaknak, amelyekből azonnal, szinte maguktól mondatok lettek, és miközben énnekem még oda kellett figyelnem, hogy a mondataim szabályosak *legyen*, egyáltalán megfeleljenek a nyelvtani szabályoknak, és még el is mondjak valamit, az ő mondatai nemcsak befejeződtek, hanem mintha mindig mélyről jöttek volna, és célba találtak. Volt elejük, végük, de milyen végük! Az úgy volt, azon attól fogva nem lehetett változtatni. Nem kellett változtatni. Gusztusos is ez a fajta kiejtés, szinte harapás és nyelés. Kiejtés, de valaminek a lenyelése, étvágyat csinál a beszélő mondataihoz. Ő éhes a legjobban, aki beszél, és látszik rajta. *Betermeli*, miközben ki is mondja. Közben vagy a következő pillanatban. Tetszeni akar. Tetszeni tud. És a tetszeni akarás is étvágyyszerű. Mivel azonban mégiscsak a barátomnak tekintettem, ellentmondtam neki, mert ingerelt, idegesített. Mikor a beszélgetések során kiderült, hogy el fog költözni a szüleitől, szinte elkábított, hogy ilyen hasonlóság létezhet kettőnk közt. Eltűnik ismeretlen helyre, váratlanul, gondolkodás nélkül, ha eljön az ideje. Éppen úgy, ahogy én szerettem volna, csak nem jutott eszembe. Nem mertem végiggondolni úgy, ahogy ő. Nem hittem, hogy tényleg meg is lehet csinálni, tényleg meg is fogom csinálni, ha gondolok rá.

Szívtam magamba a barátom szavait, ellenszenvvel, lázadozva. Persze csak magamban, de magamban nagyon. Nem mindig, de mikor igen, akkor majdnem nem is voltam hozzá barátságos.

Nemsokára visszahallottam az öccsétől, hogy éretlennek tart (engem, ő, na, ez igaz, de mégis miért *tart!*), szeretne végre levelet kapni tőlem valami távoli helyről.

Kérdeztem az öccsét, hogy ő mikor indul?

– Ki?

– A bátyád.

– Hova?

– Mikor tűnik el ismeretlen helyre?

– Ő?

– Ő! Ő tervezi a legjobban, nem?

– Nem vetted észre, hogy mozdulni se tud? Zongora nélkül nem mehet ő sehova.

Nem írtam neki levelet, megharagudtam rá. Nem harag volt ez, csak haragnak nevezem, tökéletlenségből, még a haragom se lett tökéletes. Minden kapcsolatot megszakítottam vele, viszont állandóan olyan hangulataim támadtak (támadtak? néha csak környékeztek, mint a rosszullét és a diadalmas öröm keveréke), mintha *üzennék*. Valakinek. Írni kezdtem. Azt nem írtam, hogy kedves barátom, csak gondoltam, mégcsak nem is mindig gondoltam. Kedves barátom, én már itt vagyok. Elfoglaltam egy örületes szobát. Befordulás után az utca rögtön ott volt a mélyben, úgyhogy bezuhantam a főutcáról a mellékutcába. Vannak befordulások, amelyekről éppúgy semmit se lehet mondani, mint valami rosszabbról. Beszélnem kellett egy idősebb korosztályból való, négyszögletes fejű asszonnyal, akinek a tekintete teljes mértékben elvetemült volt. Befejezett állapotnak tűnt, nyilván a szögletes-

ség miatt, ami könyörtelenséget jelent nekem, ha arc. Célratörést, igen, célratörő volt, csak nekem az a cél ellenségesen és fölöslegesen zord. Meglepődtem, hogy velem történik, és mindjárt az elején. Nem lehetett semmi mást tenni, mint a szállásadás föltételeire és körülményeire korlátozni a beszédet, bár én még egy ideig gondoltam arra, hogy miért? Miért éppen olyan például a szoba, amilyen, miért nem másmilyen? Miért nem jó, ha jó? Miért rossz a jó, mert jó is volt, a maradás. Eldőlt, hogy itt és nem máshol. Így és nem máshogy, bár még nem lehetett tudni, hogy. Rövid elmerülés következett a részletekbe: padlózat, vagyis kövezet, ágy, takaró, falak, mosdó. Irtózatos izgalom fogott el, hogy valami elkezdődött, egyúttal viszolygás, teljes apátia, mint olyankor, ha bekövetkezik az, ami addig csak várható volt. Mert miért olyan, amilyen, ha egyáltalán az, és ha az, akkor talán ne is, pardon, tévedés!

Belenyomtam az asszony markába az első havi bért, vetettem egy pilantást még az istentelen arcára, majd belöktem mögötte a *szobám* ajtaját. (Bejáratí szikláját, fedelét, torlaszát.)

Kövek, kőből is hulladékok lettek betonba öntve padlózat gyanánt, de ez még legalább volt valami, azt lehetett mondani rá, hogy *tarka*. Maga a szoba az már nem, az ennyi sem. A szoba *van*, ennyi. Belémfagyott, belémfojtódott a megállapítása, megnevezése annak, amit láttam. Eltakart előlem valamit. Az ágy az *igazi* ágyat, a fal egy másik falat, a székek a székeket. Van bennem egy ágy-fal-szék-szoba, lehetne, lenne.

Azt nem állítom, hogy ezt kerestem, de nem is találtam meg. Találtam egy szobát, a nézéseem visszariadt tőle, *befelé* néztem benne, fáztam, bámultam.

Jól illett a szállásadónóm totális, frontális, lokális pofájához. Fagyos a levegő, a szaga.

Ki kellett mennem belőle sétálni. Errefelé szűkek az utcák, a földön papiírszemét, hamu (az utca gödreit valakik a kályháikból töltögetik föl), mellesleg üres konzervdoboz is. Tévedésből olyan, amilyen, gondoltam, miért nem szökött meg az apám a hadifogságból? Ez váratlanul ért. Hogy jött ide az apám? Épp ő és épp most. *Últ*, bennem. Elkezdett izgatni, hogy miért nem szökött meg. Folyt a séta, de ez nem hagyott békén. Van itt egy oldalága a Dunának, arra jártam, annak a partján, egy sétányon, ami a szobámhoz elég közel vezet el. Egyik oldalról nagy fák (vadgesztenyék), másik oldalról a víz, pár hajó, még nem vontatták el a bárkákat, nem emelték ki a motorosokat. A tél vár itt rám. Hideg lesz, legyen. Sok látnivaló kötötte le a figyelmemet, egy ilyen séta a jövőé. A szobám brutális, nincs más. Ingerültséget is éreztem, és ez áttevődött az apámra. Rágta belém magát az apám. Elhátároztam, hogy írok neki egy gyűlölettel teli levelet, gyorsan, rögtön, megírom a véleményemet, hogy meg kellett volna szöknie. Régen, vacsora közben mesélte egy vendégünknek, hogy többen megpróbálkoztak szökéssel, de ő itt van, megvan. Azok meg, ki tudja, hol vannak. Nem szökött meg, mert élni akart, haza akart jutni. Az idő őt igazolta. Bekapott egy falat húst a villája hegyéről, meg volt győződve arról, hogy neki van igaza. Kit érdekelt az ő igaza! Oda se figyeltem, szinte nem is tudtam, hogy volt egy ilyen vacsora, míg ki nem mentem a sétányra és át nem járt a hidegség.

Kudarcc lett volna, ha megírom a levelet. Erről ennyit. De fantasztikus hangulatba kerültem, ahogy nem ment ki az agyamból. Akartam, de nem és nem. Ilyesmit érezhettél te is a mozinál.

Lógott, libegett valami, az apám ezt persze nem tudhatta, nem tudta,

hogya mi, nem láthatta, hogy én egy *lógót* látok, majdnem látok, én se láttam, éreztem, mintha fújt volna valamit a szél, könnyű kis dolgot, ami azért rögzítve van, amit könnyen el is fújhat, el is fújhatott volna, de nem fújta el. Szállongó, csapkodó, mindjárt elfújódható volt, amit ő nem látott és én sem. Mégis annyira *volt*, hogy szinte láttam, és nem is csak szinte. Leírni mindenesetre nem sikerülne. Kimondhatatlan dolgok vannak túlnyomórészt. Én legalábbis még azt se tudom, hogy milyen tulajdonképpen egy alma. Mivel sose volt bennem erős, határozott érzés az, hogy *létzene* szól, bennem is szól, emlékeket is alig vagyok képes fölidézni, bizonyos időszakokból meg egyáltalán nem. Rengeteg történetet kellett meghallgatnom magamról, béketűrően. Csak annak adtam hitelt, ami egyezett a bennem kialakult képpel. A születésemet egyáltalán nem úgy képzelem el, hogy fekszem utána a pólyában, és fölémhajolnak. Énfölém nem hajoltak. Ha hajoltak is, nem sejtették, mi történt. *Lehívódtam*. Az anyag keresgélt, működött az energia az anyagban, folytak a folyamatok a természet és a véletlen törvényei szerint. A génjeikkel éppen azok hoztak össze, akik. Nem vagyok az *övék*. És rögtön az elején, a legváratlanabb pillanatokban, éjjel, amikor a legvalószínűbb, hogy valaki *visszajuthat*, elkékültem, elzöldültem, kihagyott a szívverésem. A lélegzetem elakadt. Éjszaka még erősebben sugárik egy kérdés az égből. Nincs rá felelet, csak visszakérdezni lehet, de azt még nem tudtam. Ösztönös ellenszegüléssel menekültem volna a *halálkapun* át ki. Kedvezőbb időbe. A testemen töltöttem ki a dühömet, nem is düh volt ez. Sejtelmeim se lehettek arról, hogy mire lehetnék dühös. Álltam magammal szemben a tükör előtt, mint aki irtózik a lététől. Nagy volt a fejem, görbe lábaim közt egy tenyér átfért, sárga hajam kunkorodott a fejem tetején, mint a kakastaraj. Mindazt, amivel valaki föltűnés nélkül törhet a saját halálára, én megtettem. Három éves se voltam, mikor kihasználva mások lankadó éberségét, lebuktam egy vízzel teli, iszapos gödörbe. Fulladás nem állt be, csak ittam a fertőző pocsolnyából. Amit kaptam, hastifusznak nevezték, hetekig kezeltek valami kórházban. Fákrol ugráltam le. Kezemet, lábamat összevissza törtem, meggyógyítottak. Fejemet kőbe vertem, túléltem ezt is. Vaskerítés hegyére szűrődtem föl, leszedtek. Hasam lukas lett a tüskétől, ami behatolt a belek közé, és ezen kívül is még rengeteg különféle seb található a testemen szerteszéjjel, az apróbbak eredete homályba vész. Verekedéseket provokáltam, gondolkodás nélkül megtámadtam nálamnál nagyobb fiúkat, de senki se ütött agyon. Folyóba, tóba ugráltam, mielőtt még megtanultam volna úszni. Kiháláztak. Meztelenül kirohantam télen az utcára, és futottam a hóban egy templom felé, míg utol nem értek. Kutya bajom se lett. Ha meg akartak fogni, rúgtam, ütöttem, karmoltam, nem szívleltem, ha érintenek. Nyáron is állig begombolkoztam. Ha simogatni akartak, odébbmentem. Mérgemben egyszer, mert nem adtak oda valamit, amit kértem, nekirohantam egy zárt ajtónak. Visszapattantam, hanyattestem. Agyrázkódást állapítottak meg, és még sokáig aggódva figyelték az utóhatásokat. Én ettől fogva beletörődőbbnek éreztem magam. Céltudatosságom nem múlt el, de azt tapasztaltam, hogy új irányt vett.

Ha apám meg akart ölelni, beléharaptam.

Képtelen vagyok csak egyenletesen létezni. Működni, mint egy jó gép. Én nem vagyok jó. Nem költözöm bele a tárgyakba. Nem érzem azt se, hogy mások *vannak*. Én magam se vagyok, az érzéseinket kell kiélni, az indulatainkat. Nincs senki, csak a fantáziánk. Mindenki van, úgy, ahogy, de mintha nem lenne, mert nem ez az, ami *van*. Ezt mások is tudják, mindenkit

érint, csak titok, nem titok, hanem totális képtelenség, fölfoghatatlan igazság. Az emberiség történetében a *csöndek* alatt ez az, ami megmutatkozik. Amióta csak ember él a földön, bármikor, ha bárki elhallgatott valahol, ez nyilatkozott meg. Legjobb a némáknak. Mindig szerettem volna még kevesebbet beszélni. Sőt, nem beszélni. Az, amit nem gondolok, az a legtöbb. Hallgatással és benne a végig se gondolható, bizonytalan létezési érzeteimmel, mindazzal, amit ez bemér, beremegtet, előidéz, azzal beszélek. Mondok valamit, nem egy valamit. Nem meghatározott, nem meghatározható. Nem konkrét, sajnos. Nem akarok fölforgatni, robbantani, harcolni, bár fölforgatni azt akarnék, de nem! Kik közé állhatnék, akik megmondanák, hogy mit? Nem akarok megváltoztatni igazából semmit, nem azért, mintha minden így lenne jól. Nem is azért, mert azt hiszem, hogy úgyis minden az maradna, ami. Az emberiség története tele van nagy változásokkal. Csak engem semmilyen változás nem elégít ki. Nem elégítene ki, inkább így helyes, mivel szó sincs arról, hogy mindent kipróbáltak, ami engem izgat, vagy amit nem elleneznék. Semmi számonkérni valóm nincs, mégis általános elégedetlenség uralkodott el bennem. Halk vagyok többnyire, ha nem is hallgatag még. A pillanatok élvezője. Tudok élvezni egy estét, egy jó szagot. Lányokat, hegyeket. Szeretek az átlagosnál finomabb ételeket enni. (Erre a fizetésem kevés.) Jó ízeket, mély elégedetlenséggel. Én senkinek szót nem fogadok. Akarok néha. Meg túl óvatos is vagyok, ezért nem lettem gyűjtogató, betörő, rabló. Nem tudtam rávenni magam semmi határozott kilépésre a világba. Hogy ettől fogva ez vagy az legyek. *Csak* ez, ennyi, nincs visszaút. Azt akartam, hogy legyen. Mivel nem volt, nem mentem.

Mikor *eljött az idő*, csomagolni kezdtem. Anyám elszörnyedve figyelte a működésemet. Kérdésükre, hogy hova utazom, azt válaszoltam, hogy nem egyszerűen elutazom, hanem elköltözöm. Megneveztem egy kisvárost, ami abban a pillanatban eszembe jutott, mert valami azt súgta, hogy az legyen. Apám igazolta a gyanúmat, úgy viselkedett, ahogy vártam. Nem mutatott különösebb csodálkozást.

Eszem ágában se volt kimondani előttük, de nem is lettem volna képes rá, annyira indulni akartam már csak. Helyrehozni valamilyen *hibát*. Rosszul választottam meg a szüleimet és a helyet, ahova születtem.

Apám kilátásba helyezte, hogy ha elmegyek, többet nem tehetem be hozzájuk a lábamat. Anyám megdöbbsent apám kijelentésétől és az én némaságomtól. Vissza akarta vonatni vele, s mikor azt tapasztalta, hogy meg se szólal, leroskadt egy székre.

Nekem ez a kijelentés csak megkönnyítette a dolgomat. Biztosan tudtam, hogy már magam is képes vagyok gondoskodni a szükségleteim kielégítéséről, nem volt mit beszélnünk többet.

Másnap apám még ébredésem előtt távozott. Hallgattam anyám készülődését a konyhában. Borús reggel volt, alig látott, mégse gyűjtött villanyt, nehogy fölébresszen. Alvást színleltem, megvártam, míg kilép a lakásból, bezárja az ajtót. Ekkor azonnal kipattantam az ágyból.

Kedves tiam!

Nem tudom, mi ez köztetek, de apád nem gondolja komolyan. Te ide tartozol, és ez bármikorra érvényes. Nagyon kérlek, hogy ne menj sehova. Este mindent megbeszélünk. Nekünk el kellett mennünk munkába. Ilyesmire én nem kérhetek szabadnapot. Egyetek, megfőztem mindent még az este. És ne veszekedjetek. Ilonát keltsd föl legkésőbb tízkor, mert talált végre új munkahelyet, azt megy letikszálni. Anyu.

A konyhaasztal (levél) mellett csak elsurrantam. Nem is reggeliztem emiatt. Futtában olvastam, meg se érintettem a papírt.

Olajos, sötét lében kövek heverték a talpfák között. Jött a vonat, a vonatom. Kerestem egy olyan fülkét, amelyikben nem ültek. Fölrántottam az ajtaját, beestem. Az ajtó rögtön kijött a helyéből, valami sínből a küszöbnél. Próbáltam visszalökdösni. Érezni lehetett a fülkén, hogy már rengetegen utaztak benne, valahova, utasemberek, némelyikük szemetet szórt szét, ami még megvolt. És a szagukat is nekem hagyták. A fülke is szaglott az eltelt időtől, saját magától, fülkeszagot árasztott, útiszagot.

Nem utaztam hát egyedül. Azzal a kelletlenséggel utaztam, ami el szokott fogni, ha olyasmit csinállok, amit mások is, sokan, *mások* már nem is csinálják, *azok* már nem, egyszer majd én sem. Teljesen beszámíthatatlan érzés volt, már elfogott az állomáson, amikor mellettem mindenki állt, aki állt.

Erősen néztem a sít, mikor a vonat közeledett. Zúgott, zajongott, szinte mocorgott, nem is erősen néztem, normálisan, csak látni láttam valahogy nagyon tisztán, belefeledkezve, szemmel. És kész. De nem ennyi, mert miért olyan éles egy-egy nézés, látás, egy-egy tiszta pillanat, a többi meg lényegtelen, még a lényeges is az, gyakran, ez meg olyan lett, amilyen, nem tudtam, milyen, csak valami ilyenkor történik, lezajlik, közben mint a semmi, eltűnik, szétszúszik. Mintha valami történt volna, réges-régen, mással, más-hol, olyan távol, hogy fölfoghatatlan, hogy hol van az a máshol, más égövön. Ugyanezzel a nézéssel vidám is voltam. Vidáman távoztam egy városba, ahova ha nem is akartam kifejezetten menni, abban a pillanatban, amikor kimondtam, hogy oda, azt is érezhettem, hogy régen készülök, éppen oda, bár nem is tudom, mégse. Viszont megteltem tőle tervekkel, elképzelésekkel. Próbáltam elképzelni, hogy milyen is az, ahova megyek, igaz, voltam már ott. A legérdekesebb mégis az volt, hogy most már végre mentem, és úgy derült ki, hogy hova, hogy nem is kellett gondolkozni rajta, és oda.

Lejjebb csúsztam az ülésen. Egyre lejjebb. Csúsztam lefelé addig, míg már fekvő helyzetbe kerültem, ekkor aztán le is feküdtem, eldöntöttem, hogy feküdni fogok, kifűztem, levettem a cipőmet is, fölraktam a lábamat oda, ahova éppen szeretett volna kerülni, kényelmesen, és még így is ki tudtam nézni az ablakon. Nem néztem ki sokszor. Jobb volt úgy, hogy csak megy velem a vonat, amiben az idegesített, az a valami, az az egy valami, hogy nem olyan, hogy *én* utazom, sőt költözöm, nem olyan, mert milyen? Könnyed is voltam, elégedett, majdnem el is aludtam az elégedettségtől, igazság szerint az unalomtól, vagy a csalódástól, hogy ilyen voltam, mindenféle, nem egy, aki így és így érzi magát, utazik. Mindig el akartam határozni, hogy milyen vagyok, eldönteni, hogy tulajdonképpen ilyen, vagy hogy milyen legyek. Állandóan az kötött le, hogy megfigyeljem azt, ami van, vagy ha nincs, mivel nem olyan, milyen? Emiatt nem is aludtam el, viszont félálomban, néha, mivel nem örökké akartam aludni, de amikor igen, amikor engedett az újdonság érzése aludni (amit nem éreztem, és nem is aludtam, mert nem tudtam volna), úgy utaztam egy vonaton, hogy nem akkor. Máskor, régebben, egyszer.

És ha azt se tudom elfogadni, hogy milyenek is az érzéseim egy fontos utazás idején, az alkalomhoz az illik a legjobban, ha elalszom.

Viszont hiába határoz úgy valaki, hogy elalszik, ha éppenséggel határozatlan mindenben.

Kinéztam az ablakon, nem egyszerűen csak néztem most se. Fölültem

éppen akkor (*éppen akkor* megint), úgy láttam, a legmegfelelőbb, ha rendesen ülök, mint aki nem találja a helyét, a helyet, még a helyzetet se, de azért keresi, a legmegszokottabb ülést választja addig is. És *éppen ekkor* lenn völgy következett, házakkal tele, eléggé zsúfoltan, középen meg egy domb emelkedett ki. Ezen a dombon semmi se épült, fenyőerdő borította, sötétzöld, ebből a távolságból nézve mégse szálkásan. Bodros volt inkább a domb az erdőtől.

És megint csak ennyi. Völgy, házakkal, kiemelkedés. Erdő. Még leginkább az a vad kiemelkedés. A sötétzöldtől *vad* volt *valami*. Érintetlen, sűrű, kiemelkedő. Mégcsak nem is néztem sokáig, nem csavargattam a nyakamat utána. Elhaladtunkban odafigyeltem, éppen föltápáskodván, de addig a kis ideig nagyon néztem, nagyon (nem) láttam valamit, amiben éppen az vonzott (mintha az vonzott volna), hogy semmit se tudok róla gondolni, egy semmiség, útilátvány. Úti, vagy még az se, annyi se, egyáltalán semmi nem jutott az eszembe, erről legalábbis nem, csak a szokásos, csak az járt a fejemben, ami addig, ehhez jöttek új dolgok, ha jöttek, de nem attól, nem arról, amit éppen láttam, mert nem volt mit gondolnom róla, semmi, de nem teljesen, semmi és semmi, de nem egészen.

Fölálltam rögtön utána, lerángattam az ablakot, ki is dugtam kicsit a fejemet a szélbe. Szemben a menetiránnyal szívtam be a *menés* szagát, a vonattal haladás szelét. Szaglásztam *előre* a város szagát, ahova mentem, utaztam, költöztem. Eredetileg ki se akartam a fejemet dugni, csak a kezemet, a tenyeremet szellőztetni. Ki is tartottam a tenyeremet is.

Visszacsuktam az ablakot. Járkáltam a fölkében. Léptem egyet ide, egyet oda, billegve. Kicsit eltökéltebben. Nekiálltam újra helyrerakni az ajtót, de nem lehetett, nem sikerült. Tovább zörgött, egész úton.

Még mozgásban voltunk, mikor leugrottam, most jó volt ellensúlynak a táskám, különben nem nagyon szívtam, hogy táskám van, a cipelést, hogy hozzá vagyok *ragasztva* valamihez, ami *lefelé* húz, mégha az csak egy táska is.

Az állomásról egyenesen a város központjába hajtattam. (Autóbusz.)

Álltam egy kapu előtt. A világoszöld ház kapuja maga is zöld volt, farkóbb, egy zöld, a kapu már inkább *csupasz* volt tőle. Nem állapítottam én meg, hogy ez ilyen zöld, az meg amolyan, először csak álltam, észre se vettem, hogy hol, nem hogy hol, hanem hogy pontosan mi előtt is. Az, ami előtt voltam, csak *utána* jött, közben. Mert álltam. Nem tudtam, miért állok, miért álltam meg egyáltalán, és gondolkoztam. Nem tudtam, miről gondolkoztam. És nehéz volt kibírni. Attól lett könnyebb, hogy kezdtem a kapura gondolni, elkezdtem, láttam, és annyi volt belőle a gondolat, amennyi. Boltíves kőkapu-keret, faajtóval. Mindenesetre semmi szerepet nem játszott. Eredetileg nem. Rögtön utána meg mintha csak a kapu lett volna. Ha nem is azért álltam meg ott, ennyi maradt.

Leálltam menet közben egy kapunál, háznál, a háznak ablakai voltak, szinte *lettek*. Fokozatosan néztem végig azt, ami nem érdekelt, éppen ekkor ide vetett a véletlen, kapu elé, mivel csak kapu előtt lehettem, sorban kapuk voltak, házak, és a ház kevésbé *jött közel*.

Lefékeztem, rátévedt a tekintetem. Később meg is figyeltem, hol vagyok. De nem csak *ott* voltam, *én* máshol is voltam, egyáltalán nem csak egy másik helyen, nem is *helyen*. Én. Ebből lett a *kapu*.

Később már csak kapu.

Az ilyen kapuk aztán eltűnnek, mindig megjelennek. Megfejtethetlen, egyszerű kis kapuk.

Nézem. Magamban magamat. Én, de csak az látszik.

Nem látok mást, kaput-házat, kicsit tétova már, hogy ház is, ablakok, az már nem én vagyok, nem érdekel, akkor már kezdtem tovább menni, néma kapuval. Csukva is volt.

Megérkeztem én nagyon hamar sövényhez is. Elég magasra nyírták, és eszembe jutott, hogy hideg van. Hideg lesz nemsokára. Majd.

Tele lettem a szándékaimmal. Hirtelen nem tudtam, mik is azok, föl kellett idéznem őket. Nem *elfelejtettem*, hanem ha mégis eszembe jutott, nem értettem, hogy mi is ez az egész, ezzel a várossal, éppen ezzel, akár másikkal is. De nem hagytam, értettem, nem kellett érteni, biztos voltam benne.

Sövény fölött átnézve, egy *térre*.

Ilyen álldogálásokból tevődött ki az első járkálásom ebben a városban.

A kapu előtt ügyvédekre is gondoltam, akik ilyen házakban laktak, *régen*, ilyenekben is. Talán az volt a fontosabb, hogy *régen*. A házak régiek voltak, az ügyvédek hozzá tartoztak az ismeretlenséghez. Azért ügyvédek, mert nem tudom. Nem tudok többet, semmit. Ügyvédek.

A sövénynél valóságos jeges szélrohamokat képzeltem el, amelyek majd fújni fognak. A szándékaimhoz hideg illet, rendkívüli hideg, a szenvedélyemhez, szél, süvöltő, viharos. Óvatosan afelé tapogatóztam, amitől irtóztam. Még akár kirándulásnak is tekinthettem a jöveteletem. Ha kirándulásnak tekintem, az lett volna belőle, ami könnyen lehetett. Én azt akartam, ami nehezen lehetett. Erősen, irtózatosan, délben. Félelmetesen akartam, magam is ijedeztem, elképzeltem, most már el se tudtam képzelni, csak addig volt zavartalan, amíg nem voltam ott. Azt már nem lehetett elképzelni, ami volt.

Elképzeltem egy másik várost. Azt, amelyikbe megérkeztem, úgy, mint amikor még nem érkeztem meg. Ugyanazt a várost, akkor, mint egy másikat-ugyanazt, máskor. Úgy lett nekem ebből terem, hogy tudtam róla, hogy van bennem egy tér, csak azt nem, hogy milyen.

Föl-föltűnt, én meg szintén föltűntem bennem. (Benne.)

Mivel nem akart elmúlni, egyszer csak oda érkeztem, ha nem is oda.

Ekkor aztán átmentem a túlsó oldalra, még egy kicsit tovább is. A kezemen lévő táska nem volt túl súlyos, de azért elég kitömöttre sikerült, barna kockás. Barna kockák barna alapon. A táska cipzárral nyílott (csukódott), ez már csak így volt, így esett.

A véletlen nem más, mint a lehetetlen fölkinálkozása, rejtett hajlandósága, kaotikus álarc mögött, mely egyúttal igazi, mégse csak ennyi.

Munkát vállaltam. Jelentkeztem egy gyárba munkásnak. Szolidaritásból. A személyzetis nő megkérdezte, hogy nem akarok-e inkább irodai munkakörben elhelyezkedni. Vittem az érettségi bizonyítványomat, s úgy tűnik, hogy itt vidéken nagyobb dolognak számít, ha valaki érettségizett. Ráadásul jeles voltam. Nem is kellett volna tulajdonképpen vinnem.

– Alkalmazhatnánk a számlázási osztályon ugyanazzal a fizetéssel, fiatalember.

– Nem. Én dolgozni akarok.

– Akik az irodákban teljesítik a munkájukat (vagy lehet, hogy azt mondták, hogy *végzik*), azok is dolgoznak. Látom, matematikából is jó jegye van.

Nem magyaráztam el, mit gondolok, úgyis én döntöttem el, a hallgatósommal. A szolidaritásom nem a munkásosztálynak szól. Apám munkás, ez épp elég ahhoz, hogy irtózzam ettől a heterogén tömegtől. Azért akarok kö-

zékük tartozni, mert *érintik* az anyagot. Közvetlenül, az átalakítás alsó fokain, ahova a létem megfigyelését *le* akarom vinni. Valahol *lenn* a testi erőmmel, az izzadságommal szolgálni, miközben szinte nincs is testem, épp ezért. (Ha már így is, úgy is ugyanannyi a fizetés.)

Úgy választódott ki éppen ez a gyár, hogy minden kisvárosban van legalább egy nagy gyár. A buszok, teherautók oldalára kiírják a nevét, előbbutóbb elmegy az ember orra előtt valamelyik buszuk, teherautójuk, és járkálva az utcán, százszázalék, hogy az emberek beszélgetésében is előfordul a neve.

Egy délelőtti sétámon egyszer csak odaértem a kapujához.

(Kapu.)

Fehér, mint egy papírlap, nem lap, én járok rajta, nincsenek szélei. Ahol horizontnak kellene lennie, fölhajlik, ugyanebből lesz az ég is. Megszakadás nélkül földből ég, vakítóan fehér, minél közelebb hajolok csukott szemmel (az asztali lámpámhoz), annál inkább. Van egy bizonyos közelség, ahol nem látok semmit. Süt a nap, nem kerek korong. Azt még érzem, hogy *vagyok*, kilógok a sugárzásból a sötétbe. Ott, ahol a fehér van, minden látványt és gondolatot fölperzsel. Magába szívott. Elpárolgott a tér. Ilyen lenne az idő tér nélkül.

Munkaköröm változatos. Kijárok a városba. A központ kicsi barakk, én irányítom el a szállítmányokat a városszéli nagy raktárakhoz. Annyi mindent gyárt ez a gyár, s ezekhez annyi mindenféle kell, hogy a szállítmányok folyton jönnék. Kezemben tartom a számlákat. Zsebre teszem, mert segítenem kell a lerakodásnál. Nincs is megfelelő zsebem, a pufajkámon csak olyan van, amiből kiesik. A gumicsizma szárába nyomom be, vagy lerakom valami asztalra.

Egyszer, amikor már egészen elszoktam attól, hogy délelőttönként mászkáljak a városban, kitétek egy teherautóból. Másfelé mentek, akik mentek, én maradtam, szédületes tempóban álltam egyhelyben, egyre távolabb állva attól a pillanattól, amikor kiszálltam. Nekik nem kellett visszaérkezni a gyárba, nekem meg percekig száguldanom kellett egyhelyben, csak utána foglalkoztam olyan szavak értelmével, mint *gyár* és *vissza*. Körülnéztem, hol is vagyok, hova is lettem *beejtve*; egyik oldalon családi házak készültek halk, duruzsoló fűrással-faragással, szőlősdomb lehetett a helyükön pár, még meglévő présházból ítélve, a másik oldalon, mint egy rossz vicc, a temetőjük. A temető oldalsó kőfala meg már egy orosz laktanya kerítése volt. (Nekem a garnizon vagy a kaszárnya szó jobban tetszik.) Emeletes, egyforma épületek kockák belül, a kapunál meg két keki figyelte, hogy mi lesz velem, két fegyveres keki. Arrébb egy harmadik, magaslesből. A magaslest nagy ügyesen és igen célszerűen a sarkon helyezték el, így szokás, és elismerően nyugtáztam, hogy mennyi mindent kitaláltak már az emberek, nem kell például azon gondolkodni, hogy hova állítsunk egy ilyen magaslest. Ettől kissé el is hülyül az emberiség, de csak fokozatosan. Rejtély volt, hogy ők mire gondolnak, miközben én az emberiségre, aggódva, mindenesetre én voltam nekik az egyetlen érdekesség, látnivaló, mivel amit rajtam kívül szemlélhettek, azt már annyit látták, hogy elfáradt tőle a szemük, csak én voltam az, akire éberen tudtak nézni, és néztek is.

A teherautó elkotródása után bennem is nagy űr maradt. Bemozdultam, frontálisan, érzés szerint, arra, amerről a lehangosabb zenebona jött, egy kis éles fűrészelés, csikorgás, nyikorgás.

Terjeszkedett a város. (Én is.) Sütögetett a nap. Hol kisütött, hol elbo-

rult. (Én is.) Amikor már akadtak járókelők, átéltem azt az érzést, hogy jönnek velem szemben, néznek, nem engem, egy pufajkás csizmást. A kezeim már permanensen olyanok, amilyenek.

Közben visszagondoltam arra, hogy *nem ismertem föl* se a temetőt, se a laktanyát, percekbe tellett az azonosításuk. Szédülés nem fog el ilyenkor, csak talán kábulatba esem, kell hozzá, hogy ismeretlen legyen a hely. Semmi, megint, majdnem semmi.

Úgyhogy nem is tudom leírni. Valami nagy, hatalmas, kellettek hozzá a dombok, felhők. Hozzá tartozik az a kesernyés gúny is, amit irántad érzek.

Egy adag fölismerés előtti tompultság. Hol vagyok akkor, amikor a legköznapiabb *létesítményeket* se ismertem még föl?

Kimentem a mellékág partjára. A gyár mellett folyik el, van még a kerítésen túl egy füves terület a gátig. Fönn álltam a gáton, és az egyik érzésemmel csak álltam, álltam, álltam. Amúgy meg kerestem egy helyet, ahova leülhetnék. Ide-oda mászkáltam a füben. Mozdulatlanul állva figyeltem a túlsó partot, *egy bizonyos* túlsó partot, messze, vagy csak valami olyat, ami éppen *ott nincs*, keresztülnézve azon, ami van, ami éppen olyan, amilyen. Mindig csak egy villanás, szikrázás a *túlsó part*, ezalatt viszont úgy villan föl, úgy mutatkozik, mintha hosszan tartana, folyamatosan.

Ha nem vigyázok, vagy ha vigyázok is, nem lehet vigyázni, megszűnik. Megszűnik, és nem hagy el. Nem hagy békén, hogy szinte kényszerítsem magamat, érezzem, keressem.

Máskor rakodtam, ugyanez történt (nem történt), cipelés közben. Faládát vittem, bele kellett adnom az erőmet. Ezt szeretem a legjobban. A megfoghatatlant és a megfoghatót együtt. Fogom a ládát, és közben, mintha.

Telemászkáltam magammal a füvet. Le szerettem volna feküdni, amit most már kétlek, ülni. Melegem lett, a pufajkát levettem. Most valahogy egyfolytában süttött a nap, közeledett a dél, őszi dél. Írni annyi, mint foglalatoskodni, földidézni.

(A lehetetlent.)

Munkatársaim is tapogatóznak. Meglepően széles körben elterjedt, hogy érettségizett vagyok, igaz, nem titkoltam. Nekem van, nekik nincs, senkinek, még a főnökömnek sincs. Olyan komolyan veszik, hogy csak röhögök. (Van még komolyság széles e hazában, vidéken.)

– Maga nem idevalósi?

– Nem.

– Pesti?

– Igen.

– És érettségizett?

Egyikük így végigkérdezte. Nekik ez problémát jelent. Egész nap szól a rádió, kattognak a számológépek, valami csöng is, még nem tudtam rájönni, hogy mi. Ez az irodánk. Engem elszalajtanak ide-oda.

Kimentem egyik nap az udvarra. Egy közeli csarnoknak szürke hullámpala teteje van, aztán ránéztem a védőkesztyűmre (sárga), amit most csak fogtam a kezemben, markoltam.

Figyeltem magamat. Semmi.

(Folytatjuk)

Requiem élőkért

1.

*A szomszéd szoba, mint bármely szoba,
a nap lemegy, a villany felkél.
Az ajtó mögött küzdelem.
A szomszéd szoba majdnem szentély.
Ismerkedik a hangtalannal.
Az a haldokló majdnem angyal.*

*Meglენgeti fekete szárnyát,
akár tiszta viharban,
a tiszatából angyal lép ki
láthatatlan.*

*Kegyetlen angyal, húst eszik
és visszalöki a csontokat.
Jegyezd meg, végül csont marad,
mikor az angyal jól lakik.*

2.

*Világossággal küzd az éj.
Fekete villám hasít belé.
Rávilágít az ablakpárkányra,
a megszokott és jólismert világra.*

*Most oldozza a szoros köteléket
húsába nőtt és szinte ő,
se menéshez, se maradáshoz
nincs erő.*

*És aki nem akar elmenni,
törvény szölitja, hogy menjen.
Kapaszkodik a kerítés-drótbá,
neki a menny itt van a kertben.
A lépések már tétovák,
könnycseppel kirakva az út.
A messzi ország ismeretlen,
meg ne botoljon a könnyekben.*

3.

*A sötét falon a törvény kopog.
Sírj vagy ne sírj itt mit se számít
ahol a sötétség világít*

*Ki alakot adott neki,
a Változó vissza veszi
saját képére formázva át.
Aztán felhőként megjelen
egy augusztusi éjjelen.
Vagy csillag-hullásból
kő-lelet
egy más világból
üzenet,
vagy megérint mint levegő*

*Sírj vagy ne sírj. Ez itt a törvény.
Széthasadóból válik új én
hatalmas kézben: ékszer, lim-lom,
Hol remekművé kalapálja, hol a forgácsot szétdobálja.*

4.

*Magunk szeretjük az állatokban.
Bennük találjuk kisgyerek-korunk,
halványkék szemünk, tátogó szánk.
Hasonlítanak miránk.*

*Az életünket végig-tapintják
csecsemő-kortól agg-korig,
nyolc-tíz év alatt hatvan évet.
Az idő bennük kurtán eltelik.*

*Az elmúlásuk: hegedűhang
visszhangzik belül,
míg sajátmagunkkal elül.*

5.

*Kit nem tartóztat a földi pokol
és nem tartóztat a földi éden,
engedjük el Isten nevében.*

*Nem gyógyszer akar, kórház-termet,
steril ápolást, vendég-szervet,
csak földet akar, semmi mást,
fűvek közötti elmúlást*

*Felhőt akar és eső cseppet
csontot szikkasztó júliust
szellőt, szelet, vihart akar,
minden lénynek kijáró juszt.*

*Már félig ott, ne marassátok,
menjen, szólítják, menni kell,
s jól-ismertet, megszokottat
szent pillanatban veszi el.*

6.

*A teli poharat ne locsantsd földre.
Ne kóstold, idd ki, az alján se hagyj.
Csak így hatásos. Így erős.
Ne szűrcsölgesd, mint filmen a hősnő.
Légy hős.*

*Ne telezd mással, ne add senkinek.
Ez a vagyonod. A tied.
Ha megosztod mással, kevesebb.
Fel ne higuljon, perc ne lepje be.
Tartsd tisztán, ital. Éljen vele.*

7.

*Istennel találkozni egyszerű
Istennel találkozni bonyolult
vízzel találkozik, aki vizet iszik
vízzel találkozik a vízbefult*

RÁBA GYÖRGY

AZ ANYAG ÜDVÖZÜLÉSE

Károlyi Amy: Egy marék por

Ez a kötet a folyamatos átváltozások krónikája. Költői varázslat, ahogy a környezet tárgyai, kivágásai alakot váltva kirajzolják egy lelki folyamat, egy élethelyzet regéjét. „Egy marék portól nem változol, / de megváltozik a világ, / fákká lesznek az emberek, / és emberekké a fák” – olvassuk a könyv címadó versének nyitányául, és ez az idézet akár a kötet mottója is lehetne. A téli fák kéregetnek a kertben, a folyók hullámok ágyai, és forog a tuják árnya, mint járókában a gyerek, mint kiskutya a pórázán, ahogy lények, létek egymáson átderengenek.

Ilyen költői látást mélyebb gyökerű világszemlélet táplál. „Ez talán az anyag üdvözülése” – vallja találó önismerettel maga a költő. De ez az önjellemzés is ellen-

tétes fogalmakat kapcsol egymáshoz, mint ahogy az érzékelt valóságos mozzanatokat festőien ugyan, de önmagukon túlmutatva, színével és fonákjával egy világrend szerkezeteként jeleníti meg. Mert a költő tanúságtétele a látható, tapintható tapasztalatról igencsak beszédes, hiszen ezért is áhítja vissza a régi edények mestereinek művészi odaadását (*Edények*), ugyanakkor azonban a lélek életét is tárgyi formákkal berendezettnek hirdeti: „A belső térben formák élnek...” (*Tér és forma*)

Hol nyíltabban, hol személyes esetek mezében egy világtörvény élménye járja át ezeket a verseket. A törvény lényege az ellentétek igaza, vagy éppen a változás maga, ahogy olykor a polárisan egymást kiegyenlítő képzetek végső egyszerűségével szól a költő: „Tejút mögötti fényeket hoz minden hétköznap, vasárnap / holnapjaink mennyei telkek / holnapjaink alja egy zsáknak...” (*Kettő plusz egy*). Ragadjon meg bár egyszerű, mindennapi motívumokat, mivel Károlyi Amy egy mitopoétikusan megélt világ jelenségeit vetítik elének, mindezt a szakrális költészetek emelkedett parallelizmusával recitálja – távol áll tőle a mágikus hevület, ám annál inkább jellemzi egy mítoszi rend átélt kifejezése. De mert mind belső élményeit, mind leírásaiból kiinduló eszmélkedéseit megéri, sőt gyakran átjárja – hol elégikusan, hol rap-szódikusabban – a lírai hangoltság, ezek a költői párhuzamok, refrénszerű visszatérések lelki rezgésekkel telítettek. Van úgy, hogy a lelki élet mélyvidékeiről hirt adó számvetését ez a stíluseljárás balladássá fokozza. „Hova lettek a tegnapok” – indítja, még groteszk felhanggal is továbbárnyalva ezt a szónoki kérdést, hogy variációit mind tragikusabbá komorítsa: „Hová lesz, ami elfogyott / koldus-kalapban garasok / kalapból húzva holnapod...” (*Tegnapok és holnapok*). Másutt viszont lírai meditációja kevésbé visszafogottan tör föl: „Mit szerettem legjobban, tűnődni, / ágak között keresni a holdat” – pendíti meg az intimszféra rétegeinek húrját, hogy önszemléletét látománnyá eltávolítva, a vallomást egy váratlan és megkapó képzettársítása irreális szépségű záróképben a nyugtalanító intés sugallatosságáig emelje: „A hold lakóhelyét kivágták, / lesz a szomszédnak télire tűzifája.” (*Egy eperfáról, kis kitérőkkel*).

Károlyi Amy új kötete végsőkéig letisztult költői szemléletről tanúskodik. Értékét elsősorban a világmagyarázó magatartás egyetemes üzenete és a költőiségben gazdag, meglepő képzetfűzések sallangtalan harmóniája szabja meg. A sors meg az emberen túli nagyság ennyire bensőséges poétikai megfogalmazása öntudatos érettség vitathatatlan megnyilvánulása. „Mire gondol e szép festetlen arc? / Hintázó madár, / fuvalom kézre, fuvalom szájra / fodrozó, páros lepke-táncolásra.” (*In memoriam John Clare*). Ennyire távoli képzeteket egymáshoz rendelni, ennyire új néven érzeteket feltárni csak a legérzékenyebb beleélésre fogékony költő képes.

Ami Károlyi Amy tudatos poétikai önlátását illeti, a kötet szerkezet pilléreit jelentő, többszörösen beiktatott Arlecchino-feljegyzések fényt vetnek rá. Ezek a rövid „fejezetek” epigramma-csontozatú lírai darabokból, maximákból, gnómákból (jobbára Weöres Sándoréiból), naplószerű széljegyzetekből, sőt idézetekből állnak. Arlecchino feljegyzései, melyeket a szerző olykor „hallgatások”-nak nevez, a mozaiknak látszatát keltik: sokműfajúságukban is közös az aforisztikus gondolkodás, más szóval a kihegyezett értéktétel vagy akár paradox életbölcseesség. Károlyi Amynak *A szobrok elindulnak* című kötetében megjelentetett s Arlecchino nevéhez fűzött jegyzeteiről akkor azt írhattam, „a rizsszemben rejlő teljes élet érvényével” igaz költészet ez. Most annyit tehetnék hozzá, a rizsszemet is sokféle fűszerrel lehet más-más ízűvé „bolondítani”. Nemcsak Arlecchino egy-egy jegyzetének zamata különbözik izgalmasan egymástól, hanem a nagyon egységes művészetű kötet versei is új meg új fűszerükkel ajzanak föl. (*Magvető, 1988*)

A tömegek diadala*

A tömeg a sajátosan nem kvalifikált személyek összege, míg a kisebbséget egyének vagy egyének sajátos készségű csoportjai alkotják. A tömeg nem akar együtt élni mindazzal, ami nem ő. A tömeg megsemmisít mindent, ami más, ami kiváló, ami személyes, minőségi és kiválasztott. A tömegemember képtelen megérteni, hogy a kiválasztott nem önhitt, nem hiszi magát felsőbbrendűnek másoknál, hanem olyan ember, aki többet követel önmagától, mint másától, még akkor is, ha személyében e magasabb követelményeknek nem tudna megfelelni.

Hamar szót értenénk egymással, ha pusztán elvi kérdésként kezelnénk az írónak mint valamely szellemi vagy mondjuk inkább intellektuális kisebbségnek és a társadalom többségének viszonyát. Csak Ortega y Gasset *A tömegek lázadása* című könyvét kell kézbe vennünk, amelyből a fenti meghatározásokat is válogattuk, és mindjárt látjuk, hogy általános megállapításai azokra a jelenkori társadalmi rendszerekre állanak, melyekben a tömegek győztesen birtokba vették „a civilizáció által létrehozott tereket és eszközöket”, és azonosították magukat az anonim állammal, pedig a könyv 1929-ben született, tehát szerzője még nem tudhatta, hogy a tömegek, „a munkástömegek” valóban mindent a kezükbe vesznek Európában és az úgynevezett harmadik világban. A tömegemember, aki tökéletesnek érzi magát, és pontos elképzelései vannak mindenről, ami csak történik a világegyetemben, elfoglalta a termelés, a társadalom, az oktatás, a kultúra és minden egyéb területeit, mindeközben árasztja átlagos eszméinek, krajcáros igazságainak tömkelegét és tömörkedő üres szót.

Az a bökkenő, hogy a világnak ezen a részén, ahová tartozom, ugyancsak színre léptette a természetének, érdekeinek és jövőképének megfelelő ideológiát és gondolkodót, vele vagy öbenne pedig az erőt, a hatalmi rendszert, a törvényhozás, a bírói és végrehajtó hatalom szentháromságának eszköztárát, amely lehetővé teszi elképzeléseinek korlátlan megvalósítását.

Egykori spontaneitását rendszerré fejlesztette és felszerelte. Az így létrehozott zárt körön belül megkezdődtek a különféle kisebbségek közös és egyéni, nem csupán világnézeti, hanem emberi drámái is. Némelyek tragédiába torkolltak, mielőtt még felcsillanhatott volna a reménysugár, ami az én nemzedékemnek a felismerés sugarát jelentette.

Ebben az országban a tömegek végleg elfoglalták azt a helyet, amelyről legálább száz éve azt tartják, hogy őket illeti. Ez már nem azzal a kitörő lelkesedéssel történt, ami a háború utáni esztendőt jellemezte, és ami a szemtanúk szerint őszinte volt, hisz többéves szenvedés ért véget, a boldogsággal, hogy vége van minden rossznak, és a nagy többség reményével, sőt hitével, hogy ütött az igazi szabadság, az igazán jobb élet órája. Hogy milyen pontos képük volt erről a szabad jövőről, nem tudom, mindenesetre készek voltak érte a nélkülözésre, önként vállalták a nehéz fizikai munkát, és elviselték a politikai szabadságjogoktól való megfosztottságot is, pedig egyszer már ismerték ezeket, már amilyen formában ezek léteztek. A többség számára ez végül is a győzelmet jelentette, „a dolgozó tömegek” győzelmét, és a diktatúrát sem a monarcha vagy a tábornokok gyakorolták, hanem a proletariátus. Az ötvenes években ugyan már látszott, hogy az anyagi jóléthez fűzött remények

* Elhangzott 1988-ban, a bledi PEN-találkozó *Az író mint szellemi kisebbség* c. tanácskozásán.

nem fognak teljesülni, s ezért a lelkesedést felváltotta a belátás. Gyerekkorom és kora ifjúságom éveit betölti a tömeg szinte testi és a közösség szellemi jelenléte. Be kell vallanom, bár ma ez nem népszerű, írónak legalábbis nem illendő, már-már blaszfémianak számít, hogy engem biztonságérzettel, szinte boldogsággal töltött el ez a tömeg, az általános pezsgés, kiabálás, zászlólengetés, a sok színpompás felvonulás, a jelszavak skandalása. Gyermeki infantilizmusom egyezett a tömeg gátlástan infantilizmusával. Nem tudom, hol volt a tömeg korábban, mikor még nem éltem, de az ötvenes években mindenütt emberi testek között találtuk magunkat, és túl az összetartozás érzésén, sokszor kellett ügyelnünk arra, hogy el ne tapossanak: nemcsak a gyűléseken és a nem tudom ki elleni tiltakozásokon, hanem a különféle rendezvényeken is, az összes nyilvános helyen, kocsmákban és üzletekben, a futballmeccseken; micsoða elismerésre méltó hőstettnek számított gyűrötten, össze-karmolva, kissé megtépve előkászálódni a jegyekkel a mozi előtt álló tömegből. Láthatóan és érzékelhetően bekövetkezett az, amit Ortega y Gasset kelletlenül és némi borzadályal figyelt meg Nyugat-Európában, két évtizeddel korábban: a meny-nyiség győzelme, a tömeg mint legfőbb szereplő színrelépése, a faj mint pszichológiai tény, a tömeg és az állam összeolvadása a közös anonimitásban. Azzal a különbséggel, hogy az állammal való szimbiózisban a tömeg öntudata annyival nyilvánvalóbb lett, hogy megvolt már a történelmi legitimitása is. Hősei voltak, akik áldozatok és szenvedés árán vívták ki a tömeg számára a központi helyet, amit a tömeg spontán mennyiségi tehetetlenségével ki is töltött. A tömegember legalábbis így érezte. Ez volt benne a levegőben. Eleinte többnyire így érzett a kisebbség képviselője is – a szellemi ember és az alkotó, sok valóban kiváló szellem, aki a legmélyebb és legbecsületesebb indítékokból csatlakozott a tömegek mozgalmához, lelkesen, a tömegek küldetésétől megigézve és hipnotizálva szította a tömegek reménykedését, és segített megformálni a társadalmi, emberi és kulturális együttélés utópisztikus formációit.

Közülük sokan elég hamar kijózanodtak, sokan máig hipnotizált állapotban vannak.

Ami ezután következett, már nemcsak az ő ügyük volt, megingott, recsegett-ropogott minden a következő nemzedékek életében, az enyémben is, de legfőképp a fellépő kisebbségek életében, akik a dialektikus materialista nevelés meg az általános eufória közepette is felismerték az alkotómunka kérelhetetlen törvényeit, a magától értetődően vele járó individualizmust és szkepszist.

A tömeg tehát tényleges hatalmat kap. Nemcsak azt a teret foglalja el, amely testi kiterjedése alapján, a fizika törvényei szerint jár neki, hanem a szellemi élet, a jövő legfinomabb és legérzékenyebb dolgairól való döntések terét is. Nemcsak a termelőerők tulajdonáról és a javak elosztásáról határoz ezután, ez már nem elégíti ki, hanem a tudományról, a vallásról, a művészetéről is. Beleszól a szonettekbe és a verssorokba, a festészet és a szobrászat esztétikájába és technikájába. Szlovéniában közismert a „partizánnyírfáról” szóló elmélet. A háború végén született, amikor beköszöntött a tömegek uralma. A művész fesse meg a nyírfát, mondja az elmélet, de legyen bármilyen szép is az a kép, feleljen meg az összes esztétikai követelménynek, nem lehet az igazi, és a művész sem igazi művész, ha nem fest oda a fa alá egy géppuskát is. Vagy még inkább a géppuskát és a géppuskást. Innen már nincs messze az a kérdés, miért kell egyáltalán lefesteni a nyírfát? És végtére minek a géppuskást? Talán a géppuskát is elég volna. Ma könnyen eljátszadozhatunk ezzel az esztétikai elmélettel, de akik részt vettek azokban az elméleti vitákban, el tudják mondani, hogy a dolog csöppet sem volt könnyű, sem egyszerű, hanem véresen komoly volt és veszélyes. Az ilyen jelenségeket, amilyenek bizonyára előfordulnak még valahol a világban, a sztálinista, sematikus, dogmatikus gondolkodásból eredeztetik, banális, neoplatonista sémákból, amelyek a múlt század katolikusait is jellemezték. Ez igaz, de sokkal inkább és mindenekelőtt a tömegember pszichológiájából és esztétikai izléséből fakad mindez. Az esztétikum és a jóízlés ugyanis mérhetetlenül távol áll a tömegembertől, amint ezt számtalanszor bebizonyította. Ahogy valaki egy más összefüggésben említette, elég elolvasni öt sort Sztálintól,

és minden világossá válik. Sztálin pedig a legtipikusabb tömegember, mint ahogy azok az összes utánpótlás és képviselői a nomenklatúrában, le a falusi tanácsokig és a lakóhelyi pártsejteikig.

És az alkotó, aki a tömeggel, a fellázadt néppel együtt, annak részeként harcolt, most a győzelem után, amely társadalmi és esztétikai elméleteivel a partizányírfánál is durvább meglepetéseket hozott, hirtelen ott találta maga mellett a tömegembert, aki otrombán eltehénkedve mindinkább elvette tőle az életeret és kockaagyával elhódította az alkotás terét is; tarkóján érezte meleg leheletét, és a térben, amely csak most tárult volna fel igazán az alkotóelőtt, egyre fogyott az oxigén. De nemcsak az. A tömegember a különböző kisebbségek elleni rituális bírói represszióival, a sajtóban és a rádióban folytatott kampányokkal hozzálátott, hogy kielégítse a többség, a tömeg gyűlöletszomját. Létrehozta a félelem légkörét, amit bizonyos ismérvek alapján a római történelem sötét korszakaival, vagy az inkvizícióval szoktak együtt emlegetni, avagy az uralkodás olyan kegyetlen és kifinomult formáival, amilyenek Keleten otthonosak. Nem véletlenül írtam azt, hogy Keleten: amikor ma megpróbáljuk leírni azokat a dilemmákat, amelyekkel az írók szembe-sültek ebben a bonyolult és súlyos korszakban, az egyénnek, az individuumnak a tömegemberbe való átváltozása vagy ehhez a pszichológiai tényhez való alkalmazkodása idején, a *ketman* kifejezést szoktuk használni. Természetesen arról a kifejezésről van szó, amit Czesław Miłosz használt 1953-ban, *A leláncolt elme* című könyvében. Az író személyes és alkotói meghasonlásainak keserű osztályozásához nem nehéz analógiát találni bármely nemzeti irodalomban, mely – kiterjedés és intenzitás szerint – megérte az emberi léleknek a történelemben még sohasem tapasztalt megsemmisítését.

Jugoszláviában, Boszniában mohamedánok is élnek. Népi mondásukban, amit Abdullah Sidran költőbarátomtól hallottam, van valami „ketmani”. A mondás így hangzik: „Nehéz időket élünk. Ha szólok, a fejemet veszem. Ha nem szólok, elvesztem emberi arcomat.” Olyan időszak köszöntött be, amit jól érzékelt ez a bosnyák népi mondás. De nemcsak az alkotókra, nemcsak a különböző szellemi emberekre és más kisebbségekre érvényesen. A tömeggel olyasmi történt, amit naiv spontaneitásával és hajdani tényleges nyomorából született reményeivel sem a tömeg, sem éles eszű szószólói, sem prófétái nem láthattak előre.

A jugoszláv állambiztonság egykori magas beosztású funkcionáriusa pár hónappal ezelőtt jelentette meg a háború utáni évekről szóló emlékiratait. Leírja, hogy abban az időben az ő bizalmasa volt minden tizedik állampolgár, és egy hadosztályra való férfi mindig ült a börtönökben. Nem tudom, mennyit tesz egy hadosztály, de azt hiszem, hadsergünknek erős hadosztályai voltak. A tömegember ekkor elvesztette anonimitását. Mint a hatalom gyakorlója, az ideológiai vagy az állambiztonsági osztály vezetője a maga legkonkrétabb képében lépett ki a vulgus tömkelegéből. És az történt, hogy a nép nevében – mely népből e posztra lépett, hogy a hatalmat óvja és fejlessze – ennek a hatalomnak az erejével és dühével (a hatalom mindig dühös, átmeneti időkben különösen) nemcsak a kiváltságos kisebbség ellen fordult, hanem szembefordult magával a néppel is. A terekre hangszórókat rakott ki, amelyek az ilyen vagy olyan ellenség pereit közvetítették; előbb az igazi ellenség volt soron, aztán jöttek a középútasok, és végül a saját emberei. Börtönbe kerültek a kollaboránsok, a burzsujok és a kommunisták – egyazon cellákba. A tömegember megmutatta, hogy nemcsak a lelkesedés segítségével akar uralkodni, hanem a félelem erejével is. Mivel a valódi lelkesedés egyre fogyott, uralmának a félelem lett a gerjesztője. A félelem szüli a munka frontján elért győzelmeket, a 99 százalékos választási győzelmeket és a 110 százalékra teljesített terveket. A félelem és a túlélés vágya eltörli minden különbséget. A félelem az okozója az asszimilációs folyamatoknak, ez törli el a nemzetiségeket, olvasztja be a kis népeket a nagyokba, kicsinyíti porszemmé évszázadok nagy etikai elveit, növeszti hegygé a jövő eszményeit. A félelem szüli, hogy a gyűlésekről senki sem hiányzik. Hány évre volt szükségem, hogy rájöjjenek, ifjúságom vidám tömegei egyáltalán nem voltak vidámak, az emberek pusztán élni akartak, legalább a gyűléseken és a május elsejei felvonulásokon. És

rájöttem, miért skandáltak jelszavakat nappal, és miért hallgatták a rondán recsegő Amerika Hangját éjszaka. Az élet folyt tovább, új reménnyel. Néha eltűnt valaki abban a bizonyos hadosztályban, de a mi népünknek természete az optimizmus: az mindig valaki más volt. A statisztika ezt bizonyítja.

De térjünk vissza az írókhoz.

Kár misztifikálni azt a szerepet, amit az írók és a szellem emberei játszottak a beolvasás és a tömegek uralmának folyamataiban. Sokan közülük jól éltek a hatalom közelében és sikeresen működtek közre az általános egyenlődsdi kialakításában, persze a maguk területén. Az eszkatologikus víziótól, a dicsőségtől és a tekintélytől elvakítva, elvesztették azt az elemi érzéket, amely természete minden szellemi munkának, és amely az ellenfélnek is megadja az egyet nem értés jogát. Amely ennél is többet, az ellenféllel való együttélést hirdeti. Megint kiderült, hogy a legjobb elmélet sem állja meg a helyét az életben. A tömegember kiterjesztette hatalmát a szellem emberére is, és megittasult az erő és a történelem ígézetében; a szellem embere felajánlotta szolgálatait a tömegembernek a szakterületeken: az oktatásban, a művészetekben és a tudományban. Rútul tévedett, ha valaha is azt hitte, túljárhat a tömegember eszén. Ha a hatalomról van szó, a tömegember nemcsak határozott és ügyes, hanem rafinált és agyafúrt is. A szellem embere pedig szolgált neki. Pontosan azokat az átlagos eszméket kellett megvalósítania, amiket az átlag produkál. A kisebbségnek mindig igaza van, mondja az egyik szereplő Ibsen *A nép ellensége* című drámájában. Talán, amennyiben erkölcsé szilárd. A szellem embereinek azonban nem mindig erényük az erkölcsi szilárdság, a művészekről nem is beszélve. A tömegember nem egyedül eszelte ki századok óta érvényes esztétikai törvények lerombolását, a modern művészet ellen összpontosított támadást, az úgynevezett polgári kultúra megsemmisítését, hisz nem volt meg minderre a képzettsége, hisz mindig a kiválasztottak eszméiből táplálkozott, azokat gyűjtötte össze és egyszerűsítette le. A jóízűt, melynek először kellett buknia, hiszen az az egyéniség, a valódi individualitás területe, nevezetesen könnyed és cinikus gesztusokkal éppen a szellem emberei és maguk az alkotók semmisítették meg.

Városaink terein és utcáin ma is állnak azok az emlékművek, szobrok, amelyek annak a kornak esztétikai ízlését tanúsítják, amikor a tömegember vette kezébe a dolgokat, és intézte azokat a maga feje szerint, az egykori kisebbségek engedelmes asszisztenciája mellett. Tudjuk, hogy az irodalomban ez volt a szocialista realizmus, hogy az irodalomelméletben ezt nevezték „visszatükrözés-elméletnek”. A tömegember költészetére Szlovéniában a csákány-lapát költészet kifejezést alkalmazták. Nemcsak azért, mert ez illett e költészet verslábaira, ritmusára és soraira, hanem mert mindenekelőtt a munkagyőzelmeket énekelte meg. Egy korabeli költemény arról dalol, mint tolja az ifjú a töltésre a homokkal teli talicskát az építőtáborban: egyet a pártért, egyet Titóért, egyet teérted, kedvesem.

Gondolom, nem lesz felesleges, ha elismétlem, milyen szerepe van a történelemben a jóízűségnek. Nem igaz az általános vélemény, miszerint a rossz ízlés a képzőművészetben, a zenében és az irodalomban a merev dogmatikusok műve. A mindenfajta dogmatizmust a sztálinizmussal egyetemben legfőképpen a tömegember rossz ízlése, az esztétikai élmény iránti tökéletes vaksága és süketsége produkálta. A tömegembernek soha eszébe nem jutna kézbe venni Yorick koponyáját, és létezésének értelméről és végességéről elmélkedni. „Úgy gondolom”, mondja Joszif Brodskij, „hogy sorsunk potenciális urától nem azt kéne elsősorban megkérdezni, hogyan képzei el a külpolitika irányát, hanem azt, mi a véleménye Stendhalról, Dickensről, Dosztojevszkijről. Már csak azért is, mert az irodalomnak éppen az emberi sokféleség és rütség a mindennapi kenyere, s így hatékony ellenmérge mindenféle – már ismert s jövődöbéli – kísérletnek, mely totálisan és tömegesen közelíti meg az emberi létezés problémáinak a megoldását.”*

Bár ebben az országban valóban sok minden megváltozott, a tömegember még nem veszítette el kedvét azon tevékenységek kisajátítására és gyakorlására, melyek

* Király Zsuzsa fordítása.

a kisebbséget illetnék. Ereje csodálatos módon mindig megújul. Különös kedvét leli a művészetben. Pár éve szétkürtölte egy jelszót, amit olvashattunk, hallhattunk úton-útfélen: színházat a népek! Ugyan ki másnak volna rendelve a színház, mint az embereknek? És a népet végtére is emberek alkotják, merem állítani, legalább is részei annak. De a mi tömegememberünk nem minden emberre gondol, csak arra a vulgusra, ami nem holmi önjelölt kiválasztott, hanem ő maga. Nem sokkal ezután jött az újabb kulturális kampány, a „mindnyájan alkotók vagyunk!” jelszóval. Szép, szép, hanem az író a tizedik könyve után is ugyanazzal a bizonytalansággal és kinnal ül neki a tizenegyediknek, mint a legelsőnek, nem tudja, milyen lesz a könyv esztétikai hatása, és vajon tehetsége a megfelelő szavakat és mondatokat súgja-e majd neki. Hogyan is bólinthatna rá ekkora felfuvalkodottságra és ostobaságra e kockázat tudatában, kemény munkája mellett.

A nevezetes mondatához pedig, amit a tipikusan mindig többségi és mindenható tömegemember mondott ki, nincs mit hozzátenni. Ez a mondat így hangzik: egyetlen gyári munkástanács-ülés fontosabb kulturális tett, mint egy verseskötet megjelenése.

Ha az író soha életében nem gondolta volna végig, hogy szellemi kisebbségben él, e mondat hallatán azt mondaná, „reménytelen szellemi kisebbség vagyok. Rajtam nem lehet segíteni.”

Az egyszerű ember, ahogy nálunk mondják, a nép fia, tiszteli az értelmiségit és a művészt. Tudja, hogy az életben csak lemondás és munka árán lehet bármit is elérni. Ha mást nem is, de a művész ügyességét megcsodálja, amivel szobrait készíti. A művelt tömegemember azonban nemcsak abban biztos, hogy mindent tud, hanem abban is, hogy képes mindent átlátni és megtenni azon a területen, amit csak arra képesített és persze tehetséges emberek birtokolhatnak. A dolgok azonban bonyolultabbá váltak, mint gondolta. Leginkább az esztétika területén. Tudta, kezdettől fogva, hogy nem lehet betiltani a tavaszt megénekelő verset, és nem lehet mindig talicskátolás közben énekelni a tavaszról. És elvégre a szabadvers meg az interpunkció elhagyása sem akkora veszély a hatalomra. Egy vessző ide vagy oda. Kiderült azonban, hogy fifikája és mindentudása ellenére is a tömegemember ebben tévedett. Egy vesszővel kezdődött, és befejeződött a szocialista koncentrációs tábor tortúráinak és emberi szenvedéseinek leírásával. Nem véletlen, hogy éppen az írók körében hangzottak el az első követelések a közélet demokratizálásáért. Ez szinte szociológiai törvényszerűség az összes kelet-európai társadalomban. Ez a követelés valójában nemcsak az emberi kapcsolatok társadalmi természetéből fakadt, hanem az irodalom és az irodalmi alkotás esztétikai természetéből is. Az esztétika nem viseli el a monolitikusságot, elmondtuk, az irodalom mindennapi kenyere a különbözőség. Az írás szabadsága pedig, amit Szlovéniában már kiharcoltak az írók, és mindenütt másutt is kétségtelenül ki fognak harcolni, nem maradhat elszigetelt, ha körülötte a társadalom nem szabad. A különös circulus vitiosus az írókat ismét olyan társadalmi és történelmi helyzetbe hozta, ami egyébként nem új ezeken a tájakon: az író egy kisebbség képviselőjeként tágitja a szabad gondolkodás terét a többségben, kiáll a nép és az egyén jogaiért, követeli a demokráciát. Minden iskolában megtanították, hisz a dialektikus materializmusnak a maga módján ez nagyon megfelel, hogy a demokrácia szó a görög démosz=nép és kratein=uralkodni szavakból ered. A Keleten élő író tehát paradox helyzetben van: kiáll a démosz uralmáért, amely valaha már elvett tőle minden, még a munkához való jogot is. Az irodalmi alkotómunka vagy teljesen szabad, vagy nem létezik. A kisebbség tehát kiáll a többség szabadságaért, mivelhogy – ismerjük be – minden demokrácia, még a legjobb is ezt jelenti.

Nemrég ismét aláírtunk egy petíciót, gépies aláírókká váltunk, mint valami Havel-darab hősei. Ez emberi jogokról, a jogegyenlőségről, a kifejezés teljes szabadságáról szólt a petíció. „Rendben van”, mondtam, „de kinos, hogy mindezt már Tom Paine is megírta”. Filozófus barátom erre nagyot nézett. „Hát aztán”, mondta. „A tizenhetedik században”, feleltem. „Hát aztán”, ismételte. A filozófusokra az axiomatikus kifejezőmód jellemző. Ekkor már értenem kellett volna. Mivel látta,

hogy mégsem értem, türelmesen hozzátette: „Ez csak annyit jelent, hogy a tizen-nyolcadik században élünk.”

Valóban. Hát aztán! Ez csak annyit jelent, hogy ismét olyan helyzetbe kerülünk, amit az irodalom szlovén földön régóta ismer, legalább kétszáz éve, amióta bemutatták Beumarchais szabadgondolkodású darabját, a *Figaro házasságát*. A múlt század közepén kicenzúrázták France Prešeren szlovén romantikus költő hazafias versét, amely ma úgyszólván a szlovén nemzeti himnusz. Az első világháború után, a polgári Jugoszláviában a cenzúra baloldali szerzők szövegein kaszált, a költők bíróság előtt feleltek azért, mert a démosz uralmáért harcoltak. Hogy mi történt a démosz uralomra jutásával, már elmondtuk. Egyszóval itt a politika mindig beleszólt az irodalomba, mivel láthatóan az irodalom akadályozta leginkább a világ bölcs elrendezését. Hanem az irodalom is beleszólt a politikába. Talán soha annyira, mint napjainkban. A *Nova revija* folyóirat Ljubljanában jelenik meg néhány-ezer példányban, elvont cikkeit pedig kinyomtatják a többszázazres példányszámú napilapokban, azért persze, hogy vitázzanak velük. Ezekkel az írásokkal, vagyis az ellenük intézett támadásokkal a legfelsőbb állami szervek és funkcionáriusok foglalkoznak, mintha nem volna jobb dolguk. A Szlovén Íróegyesület irodalmi estjein több száz, nyílt fórumain pedig több ezer ember gyűlik össze. Az írók nemcsak az emberi jogokért fogalmaznak és írnak alá petíciókat, ami nem igazán az ő dolguk, hanem fogalmazzák az új alkotmányt is, ami nyilvánvalóan nem az ő dolguk. Valamelyik több ezer fős ljubljanaí gyár munkásai meghívták a Szlovén Íróegyesület elnökét, álljon a sztrájkjuk élére. Az egyik szlovén városból ugyanerre a címre megérkezett a szlovén nemzeti program, és aláírói azt kérték, az írók vegyék át a helyi bank irányítását, mert az emberek már csak bennük bíznak. Bevallom, én nem merném erre a bankra bízni szerény honoráriumomat.

Mit jelent mindez?

Azt jelenti, hogy paradox helyzet állt elő. A tömegember hosszú és önelégült uralma után, amely arra a többségre épült, a dolgozó nép azon meghatározatlan tömegeire, amelyek lehetővé tették a hatalom gyakorlásának ilyen módját, a többség most bizalommal fordul a kisebbséghez, tőle vár ötletet és bátorságot az erkölcsi, gazdasági és társadalmi válságból való kilábaláshoz. És nem akármelyik kisebbségtől, hanem az írókétől, akik minden egyes leírt mondatukkal lemondanak mindenfajta többségiségről, ez ellen szólnak, és az individualizmust kiáltják ki a legfőbb emberi értéknek.

Ha az író tömegember volna, azt mondaná: szép ez a bizalom, de hol voltak akkor, amikor könyveket tiltottak be, durva közbekiabálással színházi előadásokat szakítottak félbe, mivel azok nem erősítették e tömegek munkamorálját? Hol voltak akkor szerkesztőségeket oszlattak fel, írókat bocsátottak el az állásukból, és idéztek bíróság elé? Mivel akkor kezdődött mindaz, amit most válságnak neveztek. Akkor, amikor egyes írók neve nem az újságok kulturális rovataiban, hanem a fekete krónikákban szerepelt, a bűnözők, a garázdák és a betörők között. Ezt mondaná, és elmenne sétálni vagy inni egyet a barátaival. Hanem az író nem tömegember.

Soroljunk fel végre néhány okot, miért nem az, ha már ennyire biztosak vagyunk benne. Először is azért, mert egyedül van. Senki helyette ki nem fejezheti azt a lelkiállapotot, amit ő akar, és amire ő képes. Itt nincs tetszőleges és felcserélhető. Egyetlen vers sem cserélhető fel egy másikkal, egyetlen regény sem, még akkor sem, ha nem is sikerült. Az író nem csupán egyedül van, hanem nagyon gyakran magányos is. Amikor ezeket a sorokat írom, üres a lakásom és üres a város is. Az emberek elmentek vidékre, húsvétot ünnepelni, barátaik és rokonaik közé. Az író teljességgel csak a magányban fejezheti ki magát, nem pedig gyűléseken vagy valami vidám társaságban. Nem azért vonul magányba, mint Buddha az őserdőbe, Mohamed a sátrába vagy Jézus a pusztába, hogy Istennel beszélgessen, és megvilágosodván visszatérjen, hanem mert meg akar fogalmazni egy helyzetet, a lélek állapotát, és ezt kifejezni a nyelv esztétikájával. Magánya szüntelen kételkedés a világban és az örök igazságokban, állandó kérdezés és önmaga faggatása, tulajdon

igazságának keresése, amely örökösen újabb kérdést szül, legvégül pedig tulajdon munkáját kérdőjelezi meg. Egyetlen kifejezőeszköze a nyelv, amely Homérosztól és a Szentírástól kezdve legalább kétezer év emberi tapasztalatát foglalja magában, szüntelenül figyelmezteti az emberi, főként pedig a társadalmi cselekvés mulandó voltára. Területe az esztétika, akkor is, ha a társadalomról, a társadalmi eszmékről szól, s az esztétika az egyetlen kritériuma. Ha ismét Brodskijt akarom parafrázálni, minden új esztétikai igazság pontosabban határozza meg az ember etikai igazságát. Az esztétika az etika szülőanyja. És amikor az író munkához lát, tudja, hogy végül vár rá a kritikus. Mindenekelőtt pedig az olvasó, aki megint csak magányos olvasásával a legkomolyabb bírálója lesz. Az író talán nem is annyira a kritika elutasítása izgatja, vagy az, hogy nevetségessé teszik. De mi lesz, ha nem talál kapcsolatot egyetlen olvasóval sem? Ha írása kétségbeesett monológ csupán? Minden esetben készen áll munkájának nyilvános és bensőséges próbájára. Azt is tudni fogja, még akkor is, amikor a legjobb művét írja, hogy mindig lesznek és íródnak olyan alkotások, amelyek túl fogják szárnyalni. Nincs tehát más választása, mint kitartani egyszeri és megismételhetetlen világában, amely a boldog pillanatokban megcsillan a műben.

Mivel tehát az író nem tömegember, hanem a priori kisebbség, akárhogy forduljanak is a dolgok, egyetlen hatalomnak és többségnek sem kell tőle féltenie a pozícióját. De ez nem jelenti azt, hogy az író szó nélkül szemet húny az ostobaság és az abból fakadó erőszak felett, csak azért, mert ezek a többség vagy a hatalom ostobaságai és erőszaktételei. Ha meg akarjuk érteni a szlovén és a jugoszláv írók, egyáltalán a kisebbségben lévő kelet-európai értelmiség elkötelezettségét, akkor tudnunk kell, hogy ez munkájuk magányos jellegéből fakad, ez diktálja etikai döntéseiket, ez követeli tőlük, hogy jóban-rosszban osztozzanak népükkel, még ha e vulgusban vagy démoszban ott lapul is a veszélyes, mindentudó és magabiztos tömegember, aki végül ismét ellenük, a szellemi és mindennemű kisebbség ellen fog fordulni. Az írónak minden oka meg volna rá, hogy hazamenjen, bezárkózzék a szobájába, az ajtajára pedig kifüggeszse a cédulát, „Odi profanum vulgus et arceo!”, mint ahogy megtette egy múlt századi szlovén filozófus.

Az írói munka természetéből azonban nemcsak a különbözőség választása fakad, hanem mint láttuk, ugyanilyen mértékben az egyet nem értésre való készség is. Ezért nincs semmi szokatlan abban, ha ezeket az elveket képviseli a társadalmi életben is. És hogyan lehetne elfogadtatni a tömegemberrel, hogy éppen az egyet nem értés és az ellenzés a haladás előfeltétele, a többség és a kisebbség közötti ellentétek pedig hajtóerői az ember és a társadalom mozgásának? Hogyan lehetne ezt elmagyarázni neki, ha nem magával az egyet nem értéssel és az ellenkezéssel?

Azt gondolom, ez az, ami mellett ki kell tartani, nem hagyva magunkat hipnotizálni az erő és az emberek feletti hatalom iránti vágytól.

És hogy elsősorban a magány meg a mondatok vagy a puszta szavak várnak bennünket, erre valószínűleg nem kell több szót vesztegetni.

GÁLLOS ORSOLYA fordítása

Ellenmozgás

*Estétől reggelig
bemohásodott az ablaktáblád
S bár az imádás kína-ezüstje
futtatta belül, kint
csak annyit láttak, hogy
no, ezt a manuszt is végre
elásták!
Tényleg, a csönd ásónyomokat
hord, fekete és darabos
Höröghetsz szemcsés levegőben
de benne egy lépést se tehetsz
Feküdj alá, hanyatt a sötétnek
Ha már zuhanni kell
törekedj a fenékre
Ajkadról minden zsoltárt
lekapart a kétség
Melleden megül a vadszag
szavaid visszabugyognak
Deszkákat kalapálnak a házra
Hallod a nyeldeklést, a röhejt
jót köpnek sör után
Aludnod is csak két éles
sinszál közt suhanva lehet
Hozzátördelnek lassan az igéhez
Hangra nincs semmi remény
mégis az úr kiált itt
a szolga csak dorombol*

Körmagyar

Komoly bohózat két részben

Arthur Schnitzler Körtánca nyomán

Kardos G. Györgynek

Mottó: „E föld befogad, mint a persely”
József Attila

Első jelenet
Az utcalány és a katona

(Késő este a Rákóczi tér környékén.)

KATONA: *(sietős léptekkel hazafelé tart)*

UTCALÁNY: Aranytöki csillag – gyere velem baszni!

KATONA: *(hátrafordul, aztán tovább megy)*

UTCALÁNY: Na, kisöcsi, mit bénázol? Neked anyád vónék. Megfújhatnád a lufimat is, te!

(A katona megfordul, és lassan, szinte fenyegetően odasétál.)

UTCALÁNY: Na, mi van? Akarsz jönni, kiskatona elvtárs?

KATONA: Ne sértégessél! *(közelebb megy)* – Hiányzik? Már kéne?

UTCALÁNY: Marhára! Tizenegy után meg pláne!... Na gyere bika, szobára vezetlek! Nincs messze.

KATONA: Nem lehet. Majd máskor, cumika! Mindjárt vége az eltávoznak... Nem is mosakodtál.

UTCALÁNY: Húgod, az a retkes! Kókusz-szappanom van, vigyázzá...! Szagold meg. *(odatartja magát)* Gusztibb vagyok, mint a Szamanta Foksz! Rajtam nincs hāj, meg szeplő...

KATONA: *(megfogja)* Az biztos...!

UTCALÁNY: Nonono – várjál még! Itt zizeg az összes zsarufej ilyenkor. Itt lesnek. Nédda! Ott a túlsó járdán! *(a közönség közé mutat, a szájasarkából)* Az is. Meg az is... Civilbe! A tekintetükről megismerem őket!

KATONA: Ugyan már, „civilben”! Anyukám, ne féjjé, szprém az nekem is van...!

UTCALÁNY: De nagy a szád, hapsi. Vigyázz, kipróbálom! Na dzsessz a Bérkocsisba, sétálj szépen utánam... *(megy)*

KATONA: Hova kattogsz, álljál meg! *(szemérmesen)* Nincs egy bélám! Nincs egy rohadt fillérem se...

UTCALÁNY: *(felnevet, halkabban)* Hát ha nekem most pénz kéne, észre se veszek!

KATONA: Nem kell pénz? Hát akkor mi??? *(hátralép)* Écces vagy?

UTCALÁNY: *(még nagyobb nevet)* Écces?! Mucipaci – ilyen húsba? *(belemar a csípőjébe)* Ha erre ráesel, felrűg, mint a flipper! Jaj, fiacskám, túl fiatal vagy te még a nőhöz! Na jössz?

KATONA: De akkor miér? Mér ingyér? *(nem mozdul)*

UTCALÁNY: Miér miér – akármiér. Szalámiér! Te bunkó! Ha nekem manni kell, nem rád hajtok! Arra nekem

vannak! Jó zsiros paraszt tohonyák a Keletiből, meg ilyesmi. *(órájára néz)* Én ma már itt csak csúsztatok... Na mi az, nem kell a potya se, te vékony?

KATONA: Ó, bazmeg, hát tudom már! Te vagy itt az a luvnya, akiről a Hüber Pista mesélt nekem.

UTCALÁNY: Miről beszélsz?! – Meny-nyit beszélsz! – Félsz? *(szünet)* Édes kis csávó vagy!

KATONA: Hát pedig csak te lehetsz. Tudod na, az a paskó, akit a Góbéba szedtél fel, mert annak is ilyen kacor bajsza van... Hüber!

UTCALÁNY: Édesapám, ha én azt mind tudnám, akit a Góbéból elhajtottam! Majd még be is mutatkoznak nekem, naná...

KATONA: Idegyere, ne dumálj annyit! *(gesztussal)* Kapd el na, ha annyira kell!

UTCALÁNY: *(kacag)* Beizgultál? De sürgős lett!

KATONA: Ó, te csokinyuszi, most?! A világ végén? Most mire várunk?! „Rövid az élet, hosszú a sír...” Nulla harmincra bent kell lennem... Mi lesz már?

UTCALÁNY: Te pesti vagy?

KATONA: Mi közöd hozzá? Messzi a kéro?

UTCALÁNY: Tíz perc alatt ott leszünk.

KATONA: Az nekem Kóbánya. *(megáll)* Legalább csörözzünk!

UTCALÁNY: Psszt! *(megcsókolja)* Na, milyen ez? *(mire megcsókolja)* Okézom, ha... szóval, ha... ha ilyen dzsordzsmájkeles fazont találok néha! *(szaglászik)* Mi ez, Bak? Használjál Dzsztet! Az se drágább...

KATONA: Tetszek?! Csak nem?... Hát pedig akkor se megyek tovább. Mert lefenyitenek fogdára, ha kések!

UTCALÁNY: Nem randizunk holnap?

KATONA: *(gúnyosan)* Randi? – Na jóvan, add meg a címed! Csak nem holnap – hanem majd eccer. *(viccel:)* Ha épp nem lesz szüksége rám a cocia-lista honvédelemnek! Van telefonszámod?

UTCALÁNY: Á, úgyse jössz el!

KATONA: Ne tarts föl, riherongy, el-kések, nem érted?!

UTCALÁNY: Kiskatyesz, figyuzzál, ha sokallod az utat – hát... hát... *(jobb*

hátulra mutat) ... Ott a piac mögött, a kukáknál...

KATONA: *(értetlen-ideges)* Mi van a kukáknál?

UTCALÁNY: Hát csönd. Meg ládák. Majd nyomok egy adit a piacfárernek, ha szívózna, de... ilyenkor... töknyugi van arra és – LEHET.

KATONA: Á, az nem az igazi! Túl tré. Ritkán üritik arra a ládákat.

UTCALÁNY: Velem mindig igazi, ha én is akarom! *(csendesen)* Te durung. Majd meglátod, majd megkóstáld – aztán panaszkodhatsz... *(hirtelen magához szorítja)* Maradj velem!

KATONA: Mért?

UTCALÁNY: Mer szar. Minden szar. Ki tudja, élünk-e még holnap.

KATONA: Na jó – de siessünk már, mert hülyét kapok!

UTCALÁNY: Ne ordíts, mert idejön az URH, aztán mindkettőnket elvisznek, rugdálva!

KATONA: Az volna még a legjobb. De én is ütnék, bazmeg! Ütni, csak ütni, míg végre meg nem döglünk...!

UTCALÁNY: Csöndesen, fűtyikém, most már ne izguljál, mindjárt odaérünk. *(vezeti)*

KATONA: Te már itt, látom, ismered a járást! Roppant egy kurva lehetsz.

UTCALÁNY: *(vihog)* Ilyen egy vad kéne nekem egyszer palinak, mint te! Felöltöztetnélek, fiam, a Váci utca tizből, aztán te csak ihatnád a jeges kávé az Annába, a mami meg fogdosná a svógyegereket, csak neked rázná ki a tirolijukból a márkát! Nyáron meg elmennénk Kanárira fagyizni!

KATONA: Hát még májered sincs? Te szolóba futsz?

UTCALÁNY: Majd ha bolond vónék! Nem kell ide strici, elég egy borotva! *(villámgyorsan előrántja)*

KATONA: *(ijedten)* Hohó...!

UTCALÁNY: Csiba paci, téged én nem bántlak, őrizzen tőle az isten! *(elteszi)* Én téged egésze eszlek meg, fiam, mint a négercsókot, micsináljak, feláll! Megkivántalak, ez velem azért elég ritkán fordul elő... *(felmászik egy láda- vagy kukahalom tetejére)* Na mi lesz már, hol vagy, hol az a nagy pisztoly?

KATONA: *(örjöngve mászik utána, megragadja)* Te, hu... Ne csináld,

mert itt helybe azonnal megbolondulok...!

UTCALÁNY: *(nevetve)* Vigyázzál!, Le-
esünk!, összetörik a csontunk, apu-
kám! Meg ne haljunk a boldogság-
ba...!

KATONA: Bár halnánk!

UTCALÁNY: Juj, csavó, kapaszkodj!

KATONA: Ne félj... Kapaszkodok!

UTCALÁNY: A Bérkocsisba azért csak
jobb lett volna. Ott zuhanyom is van,
meg tiszta lepedőm...

KATONA: Tökmindegy az! Talpra, bi-
ge!

UTCALÁNY: Most te hova rohansz?
Már ügyis elkéstél!

KATONA: *(öltözködik)* Éppen azért.
Fogok tán miattad még két hetet is
ülni, azt hiszed?

UTCALÁNY: Jó volt, nem?

KATONA: Hát jó volt. *(hallgat)* Megint
kürtam egyet, mondd már...

UTCALÁNY: *(csendesen)* De ideg, vagy!
(száját rágja) Hogy is hívnak téged?

KATONA: Nézzenek oda! Csak nem
fogsz még velem itten társalogni?!
Majd mesélek rólad éjszaka a sza-
kasznak, ne félj...! *(öltözik)* Me-
gint elrohantam a farkam után...!

UTCALÁNY: Engem Balog Lakatos Li-
nának hívnak. – Most mért kell ve-
lem így bänni?!

KATONA: *(összehúzott szemmel, szóta-
golva)* Balog Lakatos Lina?! – Hát
ilyen név nincsen! – Nem inkább Ba-
log Lakatos Pi...

UTCALÁNY: *(közbeváág, gyorsan, ide-
gesen ordít)* Na, kotródj innen gyor-
san, húzzad a beled!
*(A katona futtában összekapja magán
a ruhát, menne.)*
(utánaszól) Te!

KATONA: *(visszafordul)* Na, mi van.

UTCALÁNY: *(odajön, megáll, turcsán)*
Adhatnál egy mallért. Már bezárták
a kaput. Nincsen semmi apróm...

KATONA: *(szünet után)* Hagyjál lógva!
(ordítva) Mondtam, most nincs pén-
zem! – Hülyének nézel? Hát mi va-
gyok én? Apád vagyok én? Vagy sze-
retőd? Vagy ki? Te feka! Te cigány!

UTCALÁNY: *(zokog)* Szemétláda! Te
tetű! Te rohadék magyar!
(A katona eltűnt.)

Második jelenet

A katona és a takarítónő

*(Városliget, vasárnap este. Út, mely a
Pecsából – Petőfi Csarnok – a sötét li-
getbe visz. Még odahallatszik a disco-
zene olykor, ha arra hozza a szél, talán
az A-Ha-együttes „A-ha, a-ha, a-ha” cí-
mű száma, vagy más brutálisan bárgyú
dallam. A takarítónő a lehető legolcsóbb
butikieleganciával öltözve, különleges
frizurával, műláncokkal, miegyebekkel
földíszítve, az arca bevakolva, közel a
harminchoz... A katona kézenfogva
vezeti. Mind a kettő be van csípve, de
a nő palástolja, a katona meg rájátszik.)*

TAKARÍTÓNŐ: Engesse már el a keze-
met, na. Ténleg tisztára rámtéhenke-
dik! *(zavartan matat a vállon lógó tá-
skájában, zsebkendőt vesz elő, karját,
nyakát törli vele)*

KATONA: Elnézést, a férfi az izzad!
Túlforr bennünk a malakó a parket-
ten! Pláne maga mellett...! *(tenyerét
a hóna alatt az oldalába törli)*

TAKARÍTÓNŐ: Csak tudnám, minek
kellett mingyár kirohanni! *(a zene
ütemére rázza magát)* Épp mikor lett
volna egy kis beindulásom... Csípom
pont az ilyen ritmust! Kivárhattuk
volna, míg a dzsoki szünetet ad. Mit
szív?

KATONA: Szopjáne, csókolom!

TAKARÍTÓNŐ: Na tegye el gyorsan,
az nem cigaretta. *(büszkén előveszi a
magáét)* Szívott már ilyen barnát?

KATONA: Juj de visszakérdeznék erre,
csókolom! *(vesz egyet, szagolja)*

TAKARÍTÓNŐ: De nagy tahó maga,
hallja! Katonáéknál muszáj eldurvul-
ni? Mondja, vidéki?

KATONA: Nem, nőten vagyok, ha erre
kiváncsi... *(átfogja a nő csípőjét)*

TAKARÍTÓNŐ: Erre én egyáltalán nem
vagyok kíváncsi! *(hagyja)* Hé, hé,
lassabban a testtel, Józsi...! Mit ta-
ponál? Jézusanyám, micsoda marka
van! *(lefejtí magáról)*

KATONA: *(részegen az arcába nevet)*
Hogy is híjják magát? Kriszta?

TAKARÍTÓNŐ: Mit Krisztázik? Mindig
azzal a Krisztával jön? *(kis szünet)*
Azzal jár?

KATONA: Szóló vagyok, úgy éljek...
(eszébe jut) Jolánka! Maga nagyon

megfogta ám az én szívemet, azt tudja?

TAKARÍTÓNŐ: Persze! Ezt ismerjük! Félóra alatt...

KATONA: Miért, hát hogy összetáncoltunk! Elsőre! Mint a gépszír, mint akik már évek óta összegyakoroltak! Csókolom bocsánat, azért ezek jelek...!

TAKARÍTÓNŐ: Mind eztet mondjátok! (*katona szemébe húzza a sapkát*) Dúmálni azt tudtok, ahhoz értetek... (*Kis szünet.*)

KATONA: (*más hangon*) Albérletbe lakol?

TAKARÍTÓNŐ: (*más hangon*) Aszitterem, nem látszik. (*kis szünet, felnevet, majdnem hogy ne sirjon*) Szóval, ez már látszik! Ez már direkt rá van a pofámra is írva! (*felrúgja a levegőbe a cipőjét*) A nyomorék életbe – én hiába öltözök...!!!

KATONA: (*utána megy, odahozza*) Fasz a szerkód, nincs avval semmi baj.

TAKARÍTÓNŐ: (*ordít*) Barom paraszt, ne tegezz!!! (*elveszi*) Nem vagyok a kurvád. (*felveszi, összeszedi magát, más hangon*) Bocsika na, elnézést, néha olyanom lesz, és hát szóval... Annyi.

KATONA: Maga nekem tetszik, akár-micsinál. Szori!

TAKARÍTÓNŐ: (*átmenet nélkül*) De akkor meg azzal a tőgyes bengai állattal minek majomkodtál a szemem előtt? Hát nem érsz fel a derekáig, Józsi!

KATONA: (*vállát vonogatja*) Miért, hát ez diszkótánc! Elémáll, aszt jól van! Nem lökhetem el!

TAKARÍTÓNŐ: Pedig annak cumós butikfőszere a pasija, úgyhogy fölösleges a pedál. Haha! (*nem nevet*)

KATONA: Maga meg ezt honnan tudja?!

TAKARÍTÓNŐ: (*zavartan*) Ki nem tudja? Nyugodjál már! (*tőlényesen*) Itt mindenki mindenkit ismer. Ez egy ilyen beállt hely. Ez engem is egyszer fel akart már próbálni, dehát... elégé hányok a pocakoktól!

KATONA: Aha. Világos! (*laposüveget vesz elő, iszik belőle*) Na, meghúzza?

TAKARÍTÓNŐ: Bánom is én... (*iszik, visszaadja*) Ahh! Ez gyomronvágott...

KATONA: (*kérlelve megindul felé*) Figyeljél, Jolika, figyeljél már...!

TAKARÍTÓNŐ: Na mi van, te zetor! Csak nehogy elgázoljál...!

KATONA: (*őszinte izgalomban*) Na, figyeljél, na. – Beindultam, Jolika!, nem tudok fékezni!, dobjunk már össze valami hercehurcát... (*továbbnyomul*) Jolika, begyúttam, nyihog a bránerem, tegyünk már valami ellen, hogy... (*a nyakába harap*) Suhog a kaszám, én nem tudom, mi van...! Úgy behörögtek a húsok itt ma mind, hogy elvesztettem a zsebemből az aprót...! Hiába, megkezdődött a pesti koncertélet... Most aztán pezseg! (*odahajol*) Jolikám, csókolom, én Józsi vagyok, a többit bízta rám...! Nem vagyunk mi véletlenül összevalók...?

TAKARÍTÓNŐ: (*kis szünet után*) Én nyilvános helyen nem tekerek. Bocs.

KATONA: Hát eddig én se. Soha életemben, pontosan ez az! De hát most...

TAKARÍTÓNŐ: (*lelőki a földre*) Nehogy már azt képzeld, hogy ide ki szokok járni! (*mind zaklatottabban belelendül, egyre hangosabb*) Én nem vagyok egy cafat, mint odabenn az összes, hogy csak füttyenteni kell, és be a bokorba usgyi, akárki hívja, és letérdepel, a járókelők lábától három centire, ezt mással, kicsi huszár!, ezt odabenn azokkal, a főbérletes egyetemista csajokkal, világos?, meg az endeká-csehszlovák turista-anyakkal, jó?! Én egy ember vagyok, nem gép, és nem a farkad tokja! még akkor se, ha nem tudom egy diplomával kitörölni a valagám! Mert nincs! (*most vesz levegőt, halkabban*) Nem is lesz most már. Nem is kell. Semmire se jó az. (*gonosz diadallal*) Még egy-két év, és ők is majd flamóznak, és fizethetik a tripladrága lakbért!

KATONA: (*elhűlten*) Hát te hülye vagy. Félreértettél, tök. Én csak... (*feláll, színpadiasan porolja a nadrágszárát*) Áh, mindegy! Azt hittem, valakivel észrevettük egymást, mert zihier véletlen, összeakadtunk, és hát... Nem számít, nem számos. Teljes tévedés. (*kis szünet*) Na mi lesz, Jolánka? Visszamegyünk? (*Nézik egymást.*)

TAKARÍTÓNŐ: Hú, de ordítottam.

KATONA: Nem hallotta senki. Nincs itten egy lélek. *(Összeesőkölnak. Hosszan. Aztán a katona a karjába veszi a takarítónőt, és elindul vele a bokrok felé)*

TAKARÍTÓNŐ: De Józsikám édes... Én ezt még soha... Az isten szerelmére... Ha én ezt... tudom... Ó!... Ó!... Gyere!...

KATONA: *(csapzottan kiemelkedik a bokrok közül, mámoros diadallal)* Hogy azt a leborult magasságos mindenségedet, te! te!

TAKARÍTÓNŐ: *(félhalkan, extázisban, sírósan)* Nem látom az arcod, Józsikám, hol az arcod, az arcod...?

KATONA: Ugyan! *(durván)* Mit – arc! Nem mozi ez! *(Lebuknak.)*

KATONA: *(nyújtózik)* Na, ez is megvót. Magyar csúccsal!... Kész vagy már?

TAKARÍTÓNŐ: *(öltözködik)* Mindjárt, mindjárt... Reszket a lábam, alig állok, mit hajtasz! Nem jönnek?

KATONA: Nem. Ki kíváncsi rád. *(oldalt pillant)* Meddig készülsz? Elkészültél? Készülj már...!

TAKARÍTÓNŐ: Csak nem sietsz?

KATONA: De sietek!

TAKARÍTÓNŐ: *(végzett, odalép)* Szóval, sietsz. *(kis szünet)* Aztán hova? Hova lesz a séta, Józsikám?

KATONA: *(ránéz, felütésnyi szünettel)* Jaj, hagyjuk ezt, anyám, tedd el a fiókba, hát annyira nem bírom, nem most jöttem le a nagykörútra én se! Mire játszol? *(enyhültebben)* Kérsz egy staubot? Elszívok veled egy búcsúigát. Mert kicsi voltál és szorgalmas... *(már kezében a pakli, félúton megáll)* Igaz, neked van pácolt. Te azt szereted. *(rágyújt, halkabban)* Amúgy minden tetszett. Néha napozhatnál.

TAKARÍTÓNŐ: Adj a koporsóból! *(rágyújt a Sopianaéból, de nem enged, hogy a katona adjon tüzet, maga ad magának öngyújtóból; s csendesen, szinte magának)* Te mucsai bunkó! Numerahuszárr! Menj haza legeltetni.

KATONA: *(őszintén, mindinkább felháborodva, kis szünet után)* Most mért? Mire föl? Nem dugni akartál? Ne mondd már, mert úgy maradsz! Mind jártok ki, egymás után, akár a nyulak, állandóan különféle palikkal

– én meg most vegyelek feleségül? Majd mindjárt. Persze! Majd ha meszt ettem... Azt se tudom, hogy hivnak! Akárki Jolánka...

TAKARÍTÓNŐ: Én se. Bemutatkoztál tán?

KATONA: Mindegy. Most már jobb, ha ennyibe hagyjuk! – A zsoldomra kezdjek el járni veled?!

TAKARÍTÓNŐ: Hát ne.

KATONA: Ne is. Azt adja az isten! *(kis szünet)* Legalább öttel idősebb vagy. Ha nem hattal vagy héttel! Nálunk Keceliben az ilyeneket kiűtetik a kapu elé, hallod? Hadd fogyjon! Hátha elviszik. *(kis szünet)* Én már vettem egyet.

TAKARÍTÓNŐ: Vettél? *(elneveti magát)* Hát akkor váljon az egészségedre...

KATONA: Most kaptuk meg az építési engedélyt a tanácstól. Én meg akkor hol vagyok? Seholse vagyok. Már tíz hónapja vakaródzok a seregben... *(vált, zaklatottan)* Menjünk már el innen, anyukám, menjünk a citibe sétálni, vagy mit toom én... *(toporog)* Nullaőtig ügyse tudok miccsinálni. – Ha akarsz!

TAKARÍTÓNŐ: *(ránéz, a fejét elfordítja)* Csákó, csákó! Flangáljak veled a Lenin körúton? *(tenyerébe temetve, hosszan dörgöli az arcát, közben hirtelen, oda se nézve)* Szeretsz te? Mondiad már! *(Csend.)*

KATONA: *(igent mond)* Hát...

TAKARÍTÓNŐ: Na halljuk!

KATONA: Most mit mondjak, na! *(kis szünet)* Ilyen még sose volt. *(kis csend)* Ő nem tud. Meg én se. Csak most az egyszer tudtam. *(nyel)* Pedig gyakorolom...!

TAKARÍTÓNŐ: Igen? *(felemeli a fejét)* Gyakorlod? Hát csak ne velem, Józsi...! *(elfehéredik)* Azt is megmondom teneked, hogy mért ne! Először... *(az ingzsebéből jeggyűrűt kap ki, az ujjára húzva)* Vőlegényem van! Csakhogy őt utálom! Mert – vigyázz! – ő fegyveres őr jó helyen, aztat fölnyiratja hátul! Azért jövők csak ide, kis evribadira! Másodszor meg az, hogy hónaljszagod van. Mondták már? Ősbamba vagy, vidéki! Hiába dumálsz... Egy dugattyús botfarok, tizóráira! Ha épp nincsen más,

aki modorra is jó! Harmadszor. Menjen teveled sétálni a kemencevalagúbulád, ott Kecelibe! Értesz? Mert én bemegyek most vissza, és halászok tovább, hátha jólesik. *(reszkető szájszéllal)* Munkaszüneti napom van, hát nem? Csinálok, ami tetszik. Holnap reggelig. Van tán kifogásod?

(A katona megszólalna.)

Jaj, nehogy legyen már... mert a túsarkammal verem ki a szemed, te gané...! Szaladj a Lenin körútra, amíg engedem, úgy ahogy vagy, értesz, az összeizzadt, libafos egyenruhádban, és zabáljál be mingyárt két-három hotdogot! Helyes?! Az neked való. Én még egy kicsit elszórakozok majd... Na adjisten, zöldbela. És egyszer gombold be felül is a slicced! *(ott-hagyja és a retikült lóbálva, megindul a bejárat irányába)*

KATONA: *(ahogy magához tér)* Jolis! *(Nem áll az meg.)*

Jolán!

TAKARÍTÓNŐ: *(megpördül csipőre tett kézzel)* Szóltál?

KATONA: Nem volt ám jó. Szar volt.

TAKARÍTÓNŐ: Nekem is. Na csá! *(indul tovább, és a bejáratnál jó hangosan egy teddy-ruhás suhanchoz)* Hellóka! Döngetünk egyet a hangfalnál? Hellótok!

(Eltűnnek a bejárat mögött.)

KATONA: *(csend után felordít)* Még csak nem is kellett! *(belecsap a levegőbe)* Nyúljak ki, ha jó volt! *(Sötét)*

Harmadik jelenet

A takarítónő és a fiatal elvtárs

(Nyáresti kánikula. Közhivatal, munka-idő után. Két szobát látunk, egy kisebb titkárságot, mosdóval, íróasztalkával, telefonközponttal, meg egy nagyobb, törpepálmafás tárgyalószobát, hozzávaló íróasztallal, repi-szekrénnel, dohányzó-garnitúrával. A szekrény tetején Lenin-tej. A közönséggel szemben lévő falon mindkét szobában nagy, irodaházi típus-ablakok. A két szobát párnás ajtó választja el egymástól, amely most nyitva van. A fiatal funkcionárius az íróasztala mögött ül, aktahalmok között, nagyon el van foglalva. Észre sem veszi, nemléte-

zőnek tekint a létrán ronggyal ablakot törölgető takarítónőt.)

TAKARÍTÓNŐ: *(szaggatottan, búsan-önfeledten, enyhe tájszólással, elég hangosan énekelni kezd, ablakpucolás közben)*

„Kell hogy várj, várj is meg...

Ne félj, újra visszajövök...

De addig írj! Gyakran írj...”

(A fiatal elvtárs idegesen rágógumizva felkapja a fejét, már éppen szólna, de a takarítónő felcsúszó ruha megdermeszti, kiszáradó szájjal nézi a nőt, aki ide-oda hajladozik, mozog a teneke, ahogy a dalba beleéli magát:)

„Ne félj, újra visszajövök...

De addig írj! Gyakran írj...

Így szerezz... Kis örömet...

(leszáll a létráról)

Nekeeeem!...”

(Szembefordul az elvtárral, a tekintetétől bennreked a nőta.)

FIATAL ELVTÁRS: *(zavartan, aktát tologatva)* Dolgozzon csak, iparkodjék... Engem nem zavar! Egész jó kis hangja van. *(köhint, úgy tesz, mintha már a munkáját végezné)* Tudja, hogy magának... operában volna a helye... hajjaj!... *(fölpillant, a takarítónő még bámul rá)* Na, mit néz? – Ja! *(lekapja a homlokára ragasztott rágógumit, bedugja a szájába, és az iratok közé görnyed, mintha magának:)* Mindjárt sötétedik... *(Csend.)*

TAKARÍTÓNŐ: Az eltárs mindig olyan szorgalmas.

FIATAL ELVTÁRS: *(úgy tesz, mintha nem hallotta volna)*

TAKARÍTÓNŐ: Na már én menek is! Tologatok össze. *(jár-kelel a szobában, hajladozik, port töröl, betolja a székeket, a fiatal elvtárs meg lesi, de ha arra fordul, töprengő képet vág, a nő közben – halkabban – megint énekel:)*

„Szemedben könnyek... Haragszó rám... Most el kell menjek... Nem az én hibám...” *(vállára veszi a létrát, kifelé indul)* Viszontlátás.

FIATAL ELVTÁRS: *(mint ki felriad)* Ja igen! Mit is akartam...

TAKARÍTÓNŐ: *(megtorpan)*

FIATAL ELVTÁRS: Hogy hívják magát?

TAKARÍTÓNŐ: Szimcsák. Szimcsák Jolán.

FIATAL ELVTÁRS: *(feláll, odamegy)* Jól van, Jolán...! Csak így tovább! *(nem tudja, mit tegyen)* Az én neve-met tudja?

TAKARÍTÓNŐ: *(ránéz, kacéran)* Ferenc. Ifjú Kocsornyik Ferenc eltárs. Mindenki ismeri.

FIATAL ELVTÁRS: No azért ez túlzás. *(krákol)* Ott mi még nem tartunk. Majd az évezred végén! *(rávigyorog, elakad)* Hát, Szimcsák elvtársnő, továbbbi jó munkát. Én még egy kicsit itt elszöszmötölök... *(Megrázza a nő kezét)*

TAKARÍTÓNŐ: Van nekem is dolgom épp elég...! *(szünet)* ...itt a kisszobába...! *(felveszi a létrát)* Meg utána az emeleten végig...! *(kimegy, becsukja a párnás ajtót)*

FIATAL ELVTÁRS: *(meghúzza magán a nadrágot, aztán visszaül, dolgozni próbál)*

TAKARÍTÓNŐ: *(a csaphoz ront, megmossa a kezét, megigazítja a haját, izgatottan magán a ruhát, nincs megelégedve vele...)*

FIATAL ELVTÁRS: *(félredobja a kezében tartott papírokat, tűnődik, dobol az ujjaiával, maga elé veszi a házi telefont, potákat vág, aztán inkább leteszi a telefont, és kicsönget.)*

TAKARÍTÓNŐ: *(nem azonnal megy be, diszkótáncot lejt a párnás ajtó előtt, közben ötöt számol ujjait lendítve, majd benyit)* Tetszik? Már elment a Kotáyné...

FIATAL ELVTÁRS: *(papírjait nézi)* Jolánka, kérem... Na, mit is akartam... *(odafordul)* Hány óra?

TAKARÍTÓNŐ: *(felnéz az ifjú elvtárs-sal szemben levő órára)* Hat. Múlt tizenegy perccel.

FIATAL ELVTÁRS: *(elpirul)* Szóval hat. *(az órára néz)* Illetve negyed hét. *(fejét fogja, dörzsöli)* Hülye idő van ma. Köszönöm!

(A takarítónő kiindul, a fiatal elvtárs utánanéz, a takarítónő észreveszi, és kicsit elmosolyodik. Becsukja az ajtót.)

TAKARÍTÓNŐ: *(odakinn nagy levegőket vesz, dekoltázsát igazgatja, elfordul, megnézi a bugyiját, legyint, aztán a falnak rohan, és rátenyerve rugózik, mint aki rajtra vár.)*

FIATAL ELVTÁRS: *(hátradől, sopánkodik, próbálja fékezni magát, ül, aztán felpattan, elmegy az ajtóig, visszajön, próbál dolgozni, de hirtelen kicsönget. Utána ismét hátradől, fejét a széktámlán lógatja)*

TAKARÍTÓNŐ: *(bejön)* Itt vagyok.

FIATAL ELVTÁRS: *(nem moccan)* Nem vagyok jól. Megkérhetem? *(szünet, fájdalmasan)* Jolánka, legyen olyan kedves... Nyissa ki a bárszekrényt! Vegye ki azt a Remy Martint... meg két poharat...!

(A takarítónő engedelmesskedik.) *(sorra)* ...Töltsön nekem belőle...! Meg magának is...!

TAKARÍTÓNŐ: *(töltögetés közben)* A feje tetszik fájni?

FIATAL ELVTÁRS: *(feláll)* Jaj, Marx Károly a mennyekben, aki vagy... Nagyon elfáradtam! Csak a közért ne dolgozzon soha, angyal. *(lezöttyen a dohányzónál)* Nem éri meg. *(áthajol)* A zöld dobozos csokoládét miért nem vette ki?

TAKARÍTÓNŐ: Nem tetszett mondani. *(kiveszi)*

FIATAL ELVTÁRS: Kóstolja meg.

TAKARÍTÓNŐ: *(illetelmesen kivesz egyet - Alter eight - aztán leteszi)* Most nem. *(figyelmesen néz)*

FIATAL ELVTÁRS: *(megissza a magáét)* Maga férjes?

TAKARÍTÓNŐ: Sajnos.

FIATAL ELVTÁRS: Mi a férje?

TAKARÍTÓNŐ: Olajmunkás. Mostan Irakba fúr... *(helyesbít)* Részt vesz a fúrásban.

FIATAL ELVTÁRS: Az se lehet könnyű! *(újra tölt magának, inná...)*

TAKARÍTÓNŐ: *(gyorsan)* És hát sajnos lakásproblémám van, albérlésben lakunk, de az én nevemen, aztán tizenegy év óta nem intézkedik a tanács se, mert nincs egy ember, aki mellénk állna, tetszik tudni, hogy van, vár az ember, csak vár, ki tudja, mire... Akármilyen jó volna, most már én ott tartok...

FIATAL ELVTÁRS: *(kiissza a poharát)* A türelem... rózsát terem. De talán majd valahogy eligazítjuk... *(elneéz)* A titkárság már nincs benne, nem látta véletlen? Ismeri a titkárságot egyáltalán?

TAKARÍTÓNŐ: Nincs már itten senki, mind hazakattogtak.

FIATAL ELVTÁRS: *(csend után kiroban)* Hát hisz köztünk szinte nincsen különbség! *(ránéz)* Nem is értem, eddig mért nem álltunk szóba! Egy helyen dolgozunk, fiatalok vagyunk... Előttünk a világ! *(elnéz)* Csak észnél kell lenni. *(ránéz)* Az meg ritkán sikerül manapság! *(nekitámaszkodik valaminek)* Jöjjön csak ide, Jolán, jöjjön csak... *(áll, mint egy orvos)*

TAKARÍTÓNŐ: Tessék. *(odamegy)*

FIATAL ELVTÁRS: Csillagocskám, maga nagyon sápadt. Ne féljen úgy tőlem. Nem harapok.

TAKARÍTÓNŐ: Nem félek.

FIATAL ELVTÁRS: *(tárgyilagosan)* Szép fehér bőre van magának, Jolán. *(kigombolja a köpenyét)*

TAKARÍTÓNŐ: A Kocsornyik elvtárs csak hízeleg, tudom...

FIATAL ELVTÁRS: *(simogatja a mellét)* A kis elvtárs... meg a nagy elvtárs...! A két kis ártatlan gida! – De jó testszagod van...!

TAKARÍTÓNŐ: Pedig mosakodtam...!

FIATAL ELVTÁRS: Nagy hiba, elvtársnő, örületes rossz pont...

TAKARÍTÓNŐ: Be kéne csukni a párnás ajtót...!

FIATAL ELVTÁRS: Térdre!

(A sötét végén csöng a kisváróban a telefon.)

FIATAL ELVTÁRS: *(még öltözködik, a takarítónőnek csak a köpenyét kellett visszahúznia)* Vedd már fel! Mire vársz? *(ő hiába vette fel a bentit)*

TAKARÍTÓNŐ: *(mire leugrik az asztalról és kiszalad, a telefon elhallgat.)*

FIATAL ELVTÁRS: *(ingerülten rángatja magáról a nadrágját)* Na még csak ez hiányzott! Lehet, hogy... *(tűj, az égre néz)*... Az kéne! Talán már régóta csöngött... *(dühöng)* Csak mi meg nem hallottuk! *(kapkodva bújik valamijébe)*

TAKARÍTÓNŐ: Nem! Tessék elhinni, én egész idő alatt figyeltem...

FIATAL ELVTÁRS: *(közbeváág)* Ne húzd az időt itt! Fésülködjl! Még át kell menni a portán...

TAKARÍTÓNŐ: Tükör nélkül nehéz... Illetve... *(kapkodva hozza rendbe a haját)* Azonnal megvagyok!

FIATAL ELVTÁRS: *(veszi a zakóját a székről, nézi az óráját)* Atyúristen! Már nyolc?! *(megmerevedik)*

TAKARÍTÓNŐ: Ezt azért tényleg nem gondoltam volna... *(megkapaszkodik)*

FIATAL ELVTÁRS: Mi? *(a nőre néz)* Remélem, maga nem egy pletykafészek.

TAKARÍTÓNŐ: No csak! Annak gondolt? *(felveszi a papucsát)* Segíteni tetszik majd a lakásügyemben?

FIATAL ELVTÁRS: *(megpaskolja az arcát)* Ne korrumpáljál, te! Nem olyan könnyű az. *(homlokát ráncolja)* Majd meglátjuk, hogy mit tehetünk érted. *(megy a táskájáért)* Csak legyél a szemem előtt. Legyél látható! *(dobálja a táskájába a cuccait)* Na sipirc! Ne totojazzunk. Menj előre.

TAKARÍTÓNŐ: *(megszívja az orrát)* Én még maradhatok. Hova siessek? Még meg kell csinálnom az emeletet...

FIATAL ELVTÁRS: Az is igaz. Bocsnat... *(utat tör, megáll, visszamegy a nőhöz)* Vigyázz magadra, Jolán. *(megsimogatja a haját)* Nehogy összeveszünk...! *(kimegy)*

(A takarítónő egyedül marad. Csipőre teszi a kezét, tűnődik, hova legyen.)

TAKARÍTÓNŐ: *(üres arccal, halkan dadogó dúdolászással)* „Kell, hogy várj, várj is meg...! Ne félj, újra visszajövök... De addig... Írj! Gyakran...” *(elhallgat, lassan lenyúl a csokoládés dobozért, kibontja a papírból, kivesz egy szemet, a szájába teszi, rágja, csak a szája mozog, csend, aztán megfordul és a papucsában kicsit csoszogva kifelé tart, s útközben a Remy Martinos üveget hirtelen borzalmas erővel a szemétládába csapja).*

Negyedik jelenet

A fiatal elvtárs és a fiatalasszony

(Estére jár... Banális eleganciával bútorozott, kiemelt lakótelepi szalonja a fiatal elvtársnak. Tél van. Éppen belépett a fiatal elvtárs, hóna alatt a diplomatatórája, s miközben a Schmidt-sapka – vagy a Brezsnyev kucsma – még a fején van, és a felöltőjét se vetette le, sietve meggyűjtja a szoba diszgyertyáit, más módon is hangulatvilágítást teremt;

a postája nagy részét a szemébe dobja. Aztán kinyitja a szomszéd szoba ajtaját, bepillant. A szalonbeli hangulatvilágítás fénye egy dobozra helyezett körágyra vetődik, mely az egész helyiséget uralja. Az ágy mellett, vagy a mennyezeten tükröz. A fiatal elvtárs a hálószobát is megsejlel, közben szórakozottan lenyúl, és egy női harisnyanadrágot a zsebébe gyűrt. Indiai füstölőpálcikákat helyez el, és meggyújtja. Kijön, vállára helyezi a felöltőjét, leveti a fejfedőjét, leül a foteljába, elővesz egy rágógumit, feldobja és bekapja, rág. Kisvártatva újra feláll, s egy tigrisugrással a hálószobában teremve, függőnyt húz az ágy körüli tükrök elé. Visszajön, és mintegy örzáratban, minden olyan nyomot eltüntet – pornókazetták, fésűk stb. – amely a házban nők előfordulására utalna. Ezeket mind bezárja egy szekrénybe. Kijön, bekapcsolja a rádiót, amelyben épp az Esti Krónika megy, a riportokat vagy akármit arcjátékkal kommentálja, közben pezsgőt és sósmogyorós dobozt vesz elő, tányérkába önti, és ropit rak mellé. Kirak a diplomatatáskájából néhány kiwit vagy mangót is, de aztán meggondolja magát, és ezeket inkább beteszi a jégszekrénybe. Az órájára néz, kikapcsolja a rádiót. Fel-alá járkál a szobában, a bejáratú ajtóra akasztott tükörben nézegeti a fogát, mosolyokat próbálgat. Berak egy kazettát a Hifi-toronyba, felhangzik a Zsötem, vagy más erotikusnak mondott sláger, közben megtalálja a zsebében a női harisnyát, s mint az örült, sebesen elzárja azt is, majd mégis inkább kikapcsolja a zenét, és a bejáratú ajtóra tapasztva fülét, hallgatózik. Ekkor csöngetnek. A fiatal elvtárs összerendezzen, három lépést hátrál, és kinyitja az ajtót, közben kiköpi a rágógumit.)

FIATALASSZONY: (az ajtóban, hangosan) Jó napot kívánok, a tömegkommunikációs kutatóközpontból küldtek. Biztos tetszett kapni tőlünk értesítést...!

FIATAL ELVTÁRS: Már vártam az elvtársnőt! Tessék befáradni! (A fiatalasszony sebesen bejön, elmegy előtte, aztán megáll háttal, a fiatal elvtárs kinéz, becsukja az ajtót, nekitámaszkodik, sóhajt) Köszönöm.

FIATALASSZONY: Feri, nem szeretném,

ha félreértene... (megfordul) Szakítani jöttem.

FIATAL ELVTÁRS: (kis csend után) Bocsásson meg, de... (levegőket vesz) Most nem tudok megszólalni! (homlokára vagy a szájára teszi a kezét)

FIATALASSZONY: Nem is kell. (szomorúan elmosolyodik, aztán zsebredugott kézzel sétálgatva, körülnéz a szobában) A fenevad a barlangjában! Mennyi szőr – és mennyi virág! Ez az édesanyja képe?

FIATAL ELVTÁRS: (rekedten) Nem. Lukács György öregkorában. (előki magát az ajtótól. Csend után hevesen) Miért teszi ezt velem, Emőke?

FIATALASSZONY: (mintha nem hallotta volna) Hát igen...! Video, lemezek, lobogó gyertyák...! Éppen így képzeltem. Ifjú Kocsornyik Ferenc mozgalmunk Casanovája! (megfordul) Lassacskán mennem kell. A nővéremek várnak. Épp csak beugrottam, hogy megmondjam, hogy... mégsem! (A férfi felé indul) Nem, Feri, kérem ne, ne jöjjön közelebb, igazán nem szeretnék valami jelenetet. Kicsit bolond voltam, de... magamhoz tértem! Intsünk búcsút egymásnak, (lelassult mondat) így ni... (tenyerét lengeti a kanapé túldolalán) Más a Parlament, a karácsonyfaünnep, a gemenci erdők – és más a valóság! (szünet) Feri, maga nem integet? Hát el se búcsúzik?

FIATAL ELVTÁRS: (kényszeredetten integetve lassan) Mit vétettem? – Édes! Legalább üljön le!

FIATALASSZONY: Na jó. Bolondkám! Maximum öt percre... (óvatosan leül, hátradől, kigombolja a kabátját, kiesik a szerepéből) Meg kell vadulni, olyan hőség van itt...

FIATAL ELVTÁRS: (rohan) Azonnal elzárom! (elzárja, jön) Legalább a kabátját vesse le, megfázik...

FIATALASSZONY: Nem! Jó ez így... Holtfáradt vagyok. (vesz egyet a ropiból, rágcsálja)

FIATAL ELVTÁRS: (leül vele szemben, térdére könyököl, fejét fogja, felnéz, térdét rázza, felordít) Miért?

FIATALASSZONY: (rágcsál) Mert csak. Lesz helyettem másik. (vállat von) Hiszen tudom!

FIATAL ELVTÁRS: Nem igaz! *(hatalmasat csap az asztalra, sok minden feldől)*

FIATALASSZONY: Jézusmária! *(rágcsál)*

FIATAL ELVTÁRS: *(egyszerre beszél, és ugyanakkor előtte kapkodva igyekszik rendet tenni az üvegasztalon)* Nem igaz, hazugság, ezt csak úgy terjesztik, azok, akiknek az útjába vagyok, mert próbálok behozni a reformgondolkodást, a nyilvános új stílust, az új elemeket, és ott fűrészelnek el, ahol éppen tudnak!... az érzékeny pontomon, hogy még férfi vagyok, az fáj nekik! holott látástól vakulásig robotolok, és csak örülök, ha este az ágyamba esek, ha tudná Emőke, milyen hideg az én ágyam!, de így próbálnak ezek a majmok elsüllyeszteni, hogy a maga mosolya sose viruljon rám, hogy az áldott testét sose érintessem, *(lendületből)* nincs is senki, aki ezt megérthetné, csak a maga férje, az én nagy mentorom... *(elbizonytalanodik, megérti, hibázott, a nő nézi, próbál javítani)*... már szóval, úgy értem, szegény jó Tibor, mindannyiunk apja, magát is, Emőke, ő fedezte föl... *(ijedten elhallgat)*

FIATALASSZONY: *(felelmelegedik)* Tapi-bajnok! Abszolute tévedsz, ha tudni akarod. Én már előtte is... baloldali voltam! én voltam az agit-propos az egyetemen! Képzelttem valamit! Hatvannyolcas akartam lenni hetvennyolcban...! Micsináljak, sokat járt a szám! Erre kongresszusra küldtek. Akkor fedezett fel... *(elbőgi magát)* A MI HÁZASSÁGUNK SZERELMI HÁZASSÁG! Mit tehetek én a különbségről...? Hülye állat... *(színpog, sír vagy levegőért kapkod)*

FIATAL ELVTÁRS: Még soha nem voltál ilyen szép. Soha... *(néz)*

FIATALASSZONY: *(könnyein át pillant)* Hogyhogy?

FIATAL ELVTÁRS: Kettesben... kettesben, emlékszel – Emőke! *(térdre ereszkedik a nő mellett, átfogja, és az ölébe temeti az arcát)*

FIATALASSZONY: *(a térti haját simogatja)* Na, most már mennem kell. – Ez szép kis búcsú volt!

FIATAL ELVTÁRS: *(térdeltében csókolkal halmozza el, s úgy, hogy felizgatja vele)*

FIATAL ASSZONY: Nem ezt ígérted...!

FIATAL ELVTÁRS: Nem ígértem semmit... *(csókdossa)*

FIATALASSZONY: *(nyögve hagyja, aztán a hajánál fogva löki el, különben elélvez)* Eridj már a fenébe... *(görnyedezik)*

FIATAL ELVTÁRS: *(homlokát veri a földre, a szőnyegbe)*

FIATALASSZONY: *(hátról a szoknyájátbugyiját húzkozza, közben révetegen, színpadiasan dúdórászik)* „Elmegyünk, most mind a ketten elmegyünk, velünk megy a szerelem...”

FIATAL ELVTÁRS: *(felemeli a fejét, kábán)* Mit mondsz?

FIATALASSZONY: *(kis csend, kirobban)* Meg lehet fulladni ebben a szobában!

FIATAL ELVTÁRS: *(feláll, megnyalja a szája szélét)* Mert nem vagy képes levetni a bundád...! *(mögéje lép, a nő hagyja, hogy levegye róla, hátrálva viszi a fogashoz, félhangosan:)* Micsoda jó nő, micsoda bitang asszony...! *(Megcsusszan, aztán felakasztja a kabátot)*

FIATALASSZONY: *(szárazon)* Zi záhen. Ennyi volt. Konyec filma, Fercsi. *(feleje fordul)* Nem akarok. *(széttárja a karját, vagy a tenyerét)* Nem megy!

FIATAL ELVTÁRS: *(halkan)* Emő!

FIATALASSZONY: Én szeretem a férjem.

FIATAL ELVTÁRS: Én is. *(leül)* Átkozottak vagyunk...!

FIATALASSZONY: *(hisztérikusan)* Már rég a nővéreméknél kellene lennem! *(idegesen rágyújt)* Hogy is vehetett rá engem ilyesmire...! Ha ezt nekem valaki előre mondja...

FIATAL ELVTÁRS: *(csodálkozva)* De hiszen maga hívott fel telefonon!

FIATALASSZONY: *(bepipul)* Mert maga nem szállt le rólam hónapokig... Én is csak ember vagyok valahol! *(vált)* Dehogyan...! Inkább egy naiv és szerencsétlen, ostoba liba! Egy tyúk!

FIATAL ELVTÁRS: Imádom, Emőke.

FIATALASSZONY: *(felkiált)* Hány nő hallhatta már ezt!

FIATAL ELVTÁRS: *(komoran)*: Mióta

magát ismerem, egy se. Amikor először megláttam a pártuszodában...

FIATALASSZONY: *(közbevág)* Na jó! Elég ebből! *(reszkető kézzel, ügyetlenül elnyomja a cigarettáját)* Hisz ez olyan ocsmány...! nem is értem magam. Viszlát, Ferkó... *(indulna a kabátja felé)* Többet ne keressen!

FIATAL ELVTÁRS: *(felugrik, útját állja, megfogja a kezét, huzakodnak némán)*

FIATALASSZONY: *(mint egy vadmacska)* Engedjen! – Engedj el! – Vigyázz, harapok! *(harap)*

FIATAL ELVTÁRS: Csak egy csókot! – Még egyet!

FIATALASSZONY: Nem! *(küzd)*

FIATAL ELVTÁRS: De! – Jogom van! – egyet utoljára!

FIATALASSZONY: *(ellankad, megadón)* Utoljára. Igen...

(A fiatal elvtárs lassan, gyengéden megcsókolja, a fiatalasszony viszonzza, de aztán levegőért kapkodva ellöki magát, és tántorogva lezöttyen a kanapéra)

FIATAL ELVTÁRS: Látja, most átéltem, hogy mi a boldogság. *(kivörösödve fölbe hajol)* Legalábbis... hogy mi az előszobája!

FIATALASSZONY: *(mélyet sóhajt, lehunyja a szemét)*

FIATAL ELVTÁRS: *(ismét megcsókolja, tapizna is, de a nő nem hagyja)*

FIATALASSZONY: *(arrébb ül)* Úgy viselkedünk itt, akár a gyerekek! Ferike, Ferike – nem erre számítottam... Hogy legénylakások kája leszek!

FIATAL ELVTÁRS: Ugyan már, miért? Hideg ez az otthon! Úgyse hiszem, hogy még nem vette észre *(mellé ül)* Persze... még mindig jobb... mint kinn a Hűvösvölgyben, derékig a hóban...! A huszadik század végén...! Emlékszik, amikor az Ipari Vásáron, a mongol pavilon büféje mögött...?

FIATALASSZONY: *(hátraejtett fejjel)* Ferkó, kérlek ne! Azonnal hagyd abba...!

FIATAL ELVTÁRS: Akkor adtad oda először a szád. Soha nem fogom elfelejteni!

FIATALASSZONY: *(sóhajt)* Jaj, Ferikém! Azt én se. Aztán következett a gemenci vadászház...! Tudod, ott lőték azt a marhanagy vaddisznót...!

FIATAL ELVTÁRS: Én nem arra emlékszem. *(áhitattal)* Én csak a kezedre...! A férjed mellettünk ült, és húsüveg sört ivott. *(A fiatalasszony hirtelen ránéz)* Én csak az italt, hogy... *(felemeli az asztalról a pezsgősüveget)* Nem kérsz egy kis pezsgőt?

FIATALASSZONY: Campari nincs?

FIATAL ELVTÁRS: *(rohan a hűtőhöz)* De van! Dehogy nincs... *(tölt)* Gondolhattam volna! Bocss meg, szerelmem... Jég nem kell?

FIATALASSZONY: *(kiissza a poharat, egyhajtásra, újra tölt magának, újra tenéig issza)* Na idefigyeljen, fiatalember – hajlandó válaszolni csak egy kérdésemre? De esküdjél meg, hogy nem kezdesz hazudni...!

FIATAL ELVTÁRS: *(szívére teszi a kezét)* Apám-anyám tűzbe égjen, Emke... *(rájön, mit mondott, köhint)*

FIATALASSZONY: *(megint iszik)* Hány nő járt már eddig ebben a lakásban?

FIATAL ELVTÁRS: Hát, nem is tudom! Tizenhárom éve adták át a házat, én meg itt még csak két éve lakok...!

FIATALASSZONY: *(spicces)* Lifty-lafaty rizsa! Tudod, hogy gondolom! *(durván)* Nálad!

FIATAL ELVTÁRS: *(döbbenet)* Nálam? Itt? – Emőcil! – Miért ez jár örökké a te szöszke fejedben...?! Éppen most! *(vált)* – El vagyok átkozva...!

FIATALASSZONY: Nana. *(feláll)* Nana! *(járkál a szobában)* Tudom, amit tudok. Nagy kalapács vagy te. Nálad jönnek a nők sorba, futószalagon! Nagymellű, kismellű, virágos bugyiban, kurvaszerelésben, kosármelltartóban... Csupa nagy bájhenger. Biztos, ostoruk is van...! Nekem is az kéne, hogyha férfi volnék! – Ne szólj most semmit! Azt hiszed, nem tudom, hogy mit műveltél múltkor is, a germán at-tasé úszómedencés gardenparty-ján...!

FIATAL ELVTÁRS: *(bátran)* Mit?

FIATALASSZONY: A szemem előtt! El-tűntél a félvér szobalány dekoltázsában...!

FIATAL ELVTÁRS: Mi –, hogy odanéztém?! *(felugrik, járkál)* Topless volt! Mindenki azt nézte! – Hiszen még te is...

FIATALASSZONY: *(üvölt)* Ne üvöls!

FIATAL ELVTÁRS: *(üvöltve)* Imádlak!
 FIATALASSZONY: *(sírva a karja közé rohan)* Ferikém, én úgy szégyellem magam!
(Összefonódva állnak.)
 FIATAL ELVTÁRS: *(fejcsóválva, rekedten)* Ezt nem értem, miért kaptam. Ezt nem érdemeltem. Szeretnék mondani valamit, Emőke.
 FIATALASSZONY: *(vállát vonja)* Mondjad.
 FIATAL ELVTÁRS: Ha szégyelled, hogy itt vagy, ha üres a szíved, ha nem jelentek neked az égvilágon semmit, bocsáss meg... *(a vállánál fogva eltolja, de nem engedi el)* ...Tényleg menj haza. Otthon a helyed!
 FIATALASSZONY: Azt is fogom tenni. *(kirántaná magát)*
 FIATAL ELVTÁRS: Csak el ne felejtssd soha, egész életedben, hogy az egyetlen voltál, akit valóban akartam, aki miatt hónapokig nem tudtam aludni...! És most sem tudok! Noxironnal se. Semmivel! *(elereszti)* Na menj, szedjed a mankóid, és a lépcsőházban röhögj egy nagyot...! *(otthagytja, görcsösen markolászik valamit, halkan)* Sokszor csal a látszat! Sajnos én még mindig ugyanaz a nyíregyházi, csodálkozószemű bunkócska vagyok, akin a nők a végén úgyis átgázolnak... *(köhint)*
 FIATALASSZONY: Pont olyan vagy, mint a többi férfi.
 FIATAL ELVTÁRS: *(szembefordul, vadul)* Akkor te ma nem volnál itt! *(kis szünet)* Mert te nem vagy olyan, mint a többi nő.
 FIATALASSZONY: *(„eszköztelenül”)* Honnan tudod?
 FIATAL ELVTÁRS: *(leülteti, mellé ül)* Megörülök érted, a szomorú szemedtől, meg az egész elpocsékolott intelligenciád...! Éjszaka csak fekszem az ágyon – és nézlek. Mintha moziban ülnék! Minden nap. Tudom, hogy nem vagy boldog...
 FIATALASSZONY: Nem igaz. *(szünet)* Töltenél?
 FIATAL ELVTÁRS: *(tölt)* Gondolod, nekem jó? Micsoda élet ez? Micsoda világ?! Ma még itt vagyunk, aztán holnap... Jön a nagy bummm. Vagy akármi. Kádercsere, forgás, Kútvölgyi kórház...

FIATALASSZONY: Ne beszélj a halálról. Nem szeretem. *(ittal vesz a szájába, mosolyogva int)*
 FIATAL ELVTÁRS: Hm? *(nem érti)*
 FIATALASSZONY: Mmmmm! *(csücsörit)*
(A fiatal elvtárs megérti, ráhajol, isszák egymás szájából a Camparit, ezt többször is eljuttassák kuncogva, boldogan, a nő még jobban becsicscent, kicsit a férfi is.)
 FIATAL ELVTÁRS: Olyan rövid anyukám az élet! *(nyújtózva önnön combja közét fogja)* Én se szeretek belegondolni...
 FIATALASSZONY: *(feláll)* Na most akkor megnézem a többi szobát! *(imboltyogva egyenesen a hálószoba ajtajához megy, kinyitja, bemegy)*
 FIATAL ELVTÁRS: *(utána fordul)* Emő, mit csinálsz? Ígyunk még!
 FIATALASSZONY: *(odamegy az ágyhoz)* Hjuj! Ez a mütő? Ez volna a mester dolgozószobája? Mmmmm! Nem mondom... Itt aztán lehet! *(rámászik, a térdén ugrál rajta, táncol)* Aj ken get no -ba-ba-bámm, Aj ken get no-ba-ba-bámm!'' *(ismétli)*
 FIATAL ELVTÁRS: Te! Hát én most megeszlek...! *(utánarohan)*
 FIATALASSZONY: *(kacagva)* Várjál már, kisgyerek! Előbb lemeódom, elvégezzük a próbaterhelést...! *(ugrál, részeg, boldogan kacag)*
 FIATAL ELVTÁRS: *(ledönti, csókolja, harapdálja)* Szétszedlek, pipihús, darabokra kaplak... Megeszem a csontod, és...! *(rátekszik)*
 FIATALASSZONY: *(megfordul)* Ne légy olyan mohó, nem szabad kapkodni! Te! *(nevet)*
 FIATAL ELVTÁRS: *(fogdossa, tébolyodottan)* Add ide! Add ide...! *(rántaná le a ruháját)*
 FIATALASSZONY: Várj egy cseppet, bolond! Úgyse tudod... *(ott hagyja, keresi a szoknyáján a kapcsolót)*
 FIATAL ELVTÁRS: Hadd segítsék! *(mászna utána)*
 FIATALASSZONY: *(ingerültebben)* Ne segíts! – Ezt csak én tudom! – Eltéped mindenemet!
 FIATAL ELVTÁRS: Legalább a bugyid!
 FIATALASSZONY: *(ibolyaszemekkel)* Nincs rajtam bugyi! Nem vagyok beteg!

FIATAL ELVTÁRS: *(vadállati orditást hallat)*

FIATALASSZONY: Eridj ki! Majd hivlak. Úgy izgibb... *(rákiált)* Na eridj már!

FIATAL ELVTÁRS: *(diadalittasan kiszalad, útközben vetkőzik, gyorsan iszik még egy pohárával, rángatja le a nadrágját, magának:)* Megállj csak! ... Most megkapod, Emőce!

FIATALASSZONY: *(becsússzan a takaró alá)* Juj, de fázom! Itt meg mért nem fűtesz?

FIATAL ELVTÁRS: *(dobálja le magáról az inget)* Mindjárt meleged lesz, gondoskodom róla!...

FIATALASSZONY: *(átkiált, boldogan)* Ajánlom is, apám! Ettél ma tojást?

FIATAL ELVTÁRS: *(hirtelen feszeng, halkan)* Ezt nem kellett volna mondanania... *(búgra állítja a nadrágját)*

FIATALASSZONY: *(nézi a dolgokat)* Te, mi ez itt, tükör? Húzzuk el a függönyt! Legyen szuperkolor! *(elhúzza, kapkodva)* Gyere már!

FIATAL ELVTÁRS: *(jobb hangulatban)* Márís! *(megy be)*

FIATALASSZONY: Olyan libatöpörtyűszag van itt, mitől?

FIATAL ELVTÁRS: *(mellé csusszan)* Te magad vagy libaszagú, édes! Te magad!

FIATALASSZONY: Feri... Feri! Fercsi!

FIATAL ELVTÁRS: *(bődülten)* EMŐ...!!

(Ülnek az ágyon, a takaró fölött, egymástól jó távol, a falnak döntve a hátukat, vagy az ágyszélen kuporogva, a közönséggel szemben. A fiatalasszony lepedőbe burkolózva, leplezett idegességgel cigarettázik, a férfi alsónadrágban vagy trottirköpenyben, összetont karokkal néz maga elé, időnként összevonja a szemöldökét, ajkat biggyeszt, vagy sóhajt)

FIATAL ELVTÁRS: Úgy látszik, túlságosan szeretlek... Eljutottam egy pontig, ahonnan nincs tovább! *(kis szünet, halkan, messzi néz)* Ilyesmi velem még nem fordult elő soha. *(dobol a lábával)*

FIATALASSZONY: Nem tesz semmit. *(kis szünet)* Velem se! *(a tenyerébe hamuzik)* Katonadolog. *(rászól)* Ne dobolj a lábaddal, bocsi.

FIATAL ELVTÁRS: *(leállítja a lábát, hirtelen felpattan)* Napok óta olyan vagyok már, mint egy üzött vad! De becsszóra...! Mint akit kergetnek, még álmomban is a folyosón szaladgálok, oroszul beszélek, rámvigyorog a titkárnőm, és... csigává változik! Fényes kis háztalan tekergő csigává! *(elhallgat, lenéz)* Valószínűleg temiattad. Nagyon hiányoztál. Túlkíváncsalak.

FIATALASSZONY: Ne törődj vele, elmúlik. Nehéz dolog, kisfiam, az élet! *(kitűjja a tüstöt, karikában)*

FIATAL ELVTÁRS: Mi az, hogy elmúlik? Persze, hogy elmúlik. *(őles léptekkel sétálgat az ágy mellett)* Nem vagyok varrógép! Még az a szerencse...!

FIATALASSZONY: Ideges vagy, Ferkó. Nyugodj meg. Nyugi! *(a tenyeréből a hamut a férfi háta mögött a padlóra szórja, vagy az ágy oldalába keni)* Milyen szép rend van itt! Mint egy babaházban! *(cigarettázik)*

FIATAL ELVTÁRS: *(álltában a kezére esik, és két-három tekvőtámaszt csinál)* Ismered a doktor Galla Géza legújabb könyvét?

FIATALASSZONY: *(szórakozottan)* Galla Géza. Ki az a Galla Géza?

FIATAL ELVTÁRS: Doktor Galla! Aki azokat a politikus-erotikus könyveket írja... *(feláll)* Teli van velük a Moszkva tér, meg minden aluljáró!

FIATALASSZONY: Aluljáró-könyveket nem olvasok. *(az ágy mellé nyúl, a Camparis üvegért)*

FIATAL ELVTÁRS: Szerepel pedig abban egy nagyon jó sztori! Most jutott eszembe. Légy szíves, figyelj!

FIATALASSZONY: Hadd halljuk. *(iszik)*

FIATAL ELVTÁRS: *(jár vagy leül)* Szal ez a Géza most ráfeküdt a... szexuális panaszokra a lakosság részéről, hogy mi miért van, névtelen levelek, meg ilyesmi, tudod. Ismerjük. *(krákok)* Nahát, mindegy. Most akkor van olyan, hogy közöl egy csokor levelet, csupa olyan paliktól, akik megírták neki, hogy bomba jó csövek, nagyon szuperálnak, csak... pont akkor nem ment, ha szerették a nőt. Szóval, ha igazán. Halálosan...

FIATALASSZONY: Értem.

FIATAL ELVTÁRS: Mostanában ez van.

FIATALASSZONY: Szerintem is. (*italért nyúl*)

FIATAL ELVTÁRS: Várjál, még nincs vége! Mert a végén a Galla doktor bácsi hozzát teszi, hogy a praxisában ő még csak egygel találkozott, aki azt állította, hogy neki soha életében nem fordult elő, hogy... de az egy beteg volt. Kóros hazudozó!

FIATALASSZONY: Azt mindjárt gondoltam. (*hátradőlteben lehunyja a szemét*)

FIATAL ELVTÁRS: (*hirtelen a mennyezetről lógó bokszsákját püföli*) Jó erőben vagyok pedig... Majd szétrepedek! Csak tönkretesz ez a sunyi hivatal. Fel kell hozni a formám!...

FIATALASSZONY: Cicukám, ami nem megy, nem kell erőltetni. Anélkül is szeretlek... Mint a kisöcsémet!

FIATAL ELVTÁRS: (*abbahagyja, felhorgad*) Most már gúnyolódasz is?! Kösz! (*halkan*) Inkább mentél volna fölülre...!

FIATALASSZONY: Hozd be a pezsgőt.

FIATAL ELVTÁRS: Még kérsz?

FIATALASSZONY: Igen, azt hiszem. (*elnéz*)

FIATAL ELVTÁRS: (*miközben kimegy a pezsgőért*) Ilyen frigid nyúllal... vesződjön a hóhér!

FIATALASSZONY: (*kikiált*) Miért gondolod, hogy neked állandóan bizonyítani kell?

FIATAL ELVTÁRS: (*befelé*) Csak biztos volnék benne, hogy szeretsz!

FIATALASSZONY: Talán fejen álljak? Azt még nem próbáltuk...

FIATAL ELVTÁRS: (*halálra sértve*) Cinikus vagy. Azért téged többnek gondoltalak ennél.

FIATALASSZONY: Adj egy puszikát! (*a férfi odahajol, hogy adjon, de ő inkább ad a homlokára*) Pppp! Te reformpolitikus, te! Bontsd ki, lécci. Szomjas vagyok...

FIATAL ELVTÁRS: (*kinyitja a pezsgőt, ami durran és habzik, szinte irigyen*) Hogy habzik! Hogy habzik!

FIATALASSZONY: Még van benne erő. Nem szívtam ki a SZOT. – Nem kell pohár! (*issza, mint a teát*) Ó, ez jól esett!

FIATAL ELVTÁRS: Jólesett? (*elfordul, őszintén sírással küszködik*) Jólesett?

FIATALASSZONY: (*hátról*) Cicukám, te sírsz?

FIATAL ELVTÁRS: Isten ments. (*karjával maszatol*) Csak a taknyomat törölöm...

FIATALASSZONY: (*az ágyra húzza*) Ne légy már óvódás! Egy ilyen szép nagy marha férfi!... Hát nem úgy kezdődött, hogy barátok leszünk? Amit utálunk, azt mindketten utáljuk! (*nevet*) Talán nem igaz? (*az arcához hajol*) Vittelek a Toyotán, ki a Forma 1-re, a férjem kocsiján, juj, ha tudta volna... (*kuncog*) Neked a kapunál le kellett bukni...! Nekem meg tisztelgett az egész művészbejáró! – Szűzmáriám, rég a nővéremnél kéne lennem, most mit fogok mondani... (*kiszáll az ágyból*) Ne haragudj...

FIATAL ELVTÁRS: (*elsápad*) Így akarsz itt hagyni?

FIATALASSZONY: Így. – Miért, hogy?

FIATAL ELVTÁRS: (*halálraváltan*) Adj nekem öt percet...!

FIATALASSZONY: (*előbb hosszan nézi*) Jó. Öt perc. Na, fekédj az ágyra. (*a fiatal elvtárs elhelyezkedik*) De te meg se mozdulj! Most anyu következik. (*simogatja*) Adok neked egy finom búcsúcsókot. (*ad*) ... egy indián puszit, egy nadrágszűkítőt... Pszt. Nyugalom... maradj veszteg, elvtárs! Különben itthagylak... Te most nem moccanhatsz, én vagyok a főnök. Édes... édes...

FIATAL ELVTÁRS: (*elhalón*) Nehogy abbahagyd...!

FIATALASSZONY: Nagy voltál, Ferkó! Fantasztikus voltál...

FIATAL ELVTÁRS: Igen, ezt szokták mondani néha.

FIATALASSZONY: (*egy mozdulattal ül fel*) Na, most aztán mennem kell. Hány óra?

FIATAL ELVTÁRS: (*ruganyos mozdulattal feláll*) Fél tíz múlt!

FIATALASSZONY: Szentségesisten! (*kapkodva*) Keressük meg a harisnyámat, Ferike, jó...? (*keresi*) Most mit fogok neki mondani, hol voltam?

FIATAL ELVTÁRS: (*nyújtózik*) Mondd azt, hogy szaunáztál...!

FIATALASSZONY: (*öltözködik*) Háromnegyed tízig? (*legyint, magának*) Miért kérdelem...

FIATAL ELVTÁRS: *(bejön)* Mikor lát-lak újra?

FIATALASSZONY: Mit tudom én.

FIATAL ELVTÁRS: Emökém, jóllaktál? Most már nem szeretsz?

FIATALASSZONY: *(kifakad)* Talál meg valahol a cipőmet, bazmeg!

FIATAL ELVTÁRS: Tessék. *(átnyújtja)*

FIATALASSZONY: Jaj, menjél most ki! Úgy utálok, ha nézik, hogy öltözök!

FIATAL ELVTÁRS: *(kisétál, danolászik)* „Kell, hogy várj, várj is meg, ne félj, újra visszajövök...” *(odakint ő is öltözködni kezd)*

FIATALASSZONY: Ahogy hazaérek, beszámolok rólad! *(öltözik)*

FIATAL ELVTÁRS: *(roppant kellemetlenül érinti)* Ne szórcsizz! Hülye vagy?!

FIATALASSZONY: *(ugratja)* És mit fogok mondani, ha megkérdi, hol voltam?

FIATAL ELVTÁRS: Hát a nővérednél! *(idegesen)* Vagy mondd azt, hogy felugrottál az Atrium Hyattba, fodrászhoz!

FIATALASSZONY: Csakhogy én nem tudok hazudni, Ferkó! Mindig észreveszik.

FIATAL ELVTÁRS: *(idegesen)* Most az egyszer tudjál. Szedd össze magad!

FIATALASSZONY: Mert te megérdemled, nem? *(rohanvást fordul ki)* Na gyere ide, kapsz egy puszit a nőzidra! *(megpuszilja, aztán rohanna az ajtóhoz, fiatal elvtárs elkapja a kezét, moqvorót rácsálva)*

FIATAL ELVTÁRS: Mikor találkozunk?

FIATALASSZONY: *(toporog)* Majd eqvszer. Majd véletlen! Az a legszebb, nem?

FIATAL ELVTÁRS: Véletlen? Ti holnap nem jöttök a Csehszlovák Centrumba?

FIATALASSZONY: *(kelletlen)* De igen. Mért, te is?

FIATAL ELVTÁRS: *(bírja a formáját)* Ja! Mit gondoltál? Nélkülem? Ezek?

FIATALASSZONY: *(toppant)* Inkább hívjál taxit!

FIATAL ELVTÁRS: Kapu alatt a droszt! Ha akarod, lekísérlek.

FIATALASSZONY: *(legyint, rohanna, de a kezét ismét elkapja az elvtárs)*

FIATAL ELVTÁRS: Mondd már, hogy szeretsz. Mondjál valamit!

FIATALASSZONY: Majd holnap a Centrumban, a mozi alatt. Te kutya, te!

FIATAL ELVTÁRS: *(átöleli)* Pici pucikám...

FIATALASSZONY: Ne borzold a hajam, mert észreveszi! *(eltartva simogatja)*

FIATAL ELVTÁRS: Tehát holnap a Centrumban! – És holnapután?

FIATALASSZONY: *(leereszti a szatyrát)* Itt.

FIATAL ELVTÁRS: Csak ezt akartam hallani, kislány! *(gondterhelten)* És most akkor mit fogsz mondani neki?

FIATALASSZONY: Filmklubot. Puszi! *(kinyitja a bejárati ajtót)* Kik laknak itt?

FIATAL ELVTÁRS: Elvtársak.

FIATALASSZONY: Gondolhattam volna... *(becsukja az ajtót)*

Ötödik jelenet

A fiatalasszony és a férj

(Tágas, kényelmes hálószoba egy kapu-örséggel óvott budai villában. Késő éjjel van. A fiatalasszony fekszik az ágyban, és a magyar Burdát, vagy a Reform-magazint olvassa. A férj – kissé elhízott, középkorú ember – éppen belép a szobába.)

FIATALASSZONY: *(fel sem nézve)* Mi-nek köszönhetem a szerencsét? Ma már nem dolgozol?

FÉRJ: *(megáll, komor-fáradt arccal, nem néz a feleségére)* Kész. Megírtam! Odacsördítettem a nyakukba... A piszkos kis fasiszták, nemzeti jellemben. *(ledobja magáról a hálókön-töst, felül a szobakerékpárra, tapossa, közben magának:)* Ellenzéki bárók! Demagóg népség... Zsidófütyre táncol a jövődő Parasztpárt! Ez itt most mind ellenünk békül ki? Ez lesz az új népfront? Zseniális! A sok ellenforradalmi akadémikus!... Tőlünk hűz fizetést, aztán meg nekik nyall!... Meg az egyetemek! A független kis szakszervezetek! Nyüzsgönek már mind, mint lószaron a legyek... Egyedül maradtam... Muszáj-Herkulesnek...

FIATALASSZONY: Hm? *(nem figyel)* Mit mondsz?

FÉRJ: *(miközben leszáll, még mindig*

morogva) Semmi. Nem neked való. *(felveszi a köntöst)* Fáradt vagyok, anyám. Meg aztán...

FIATALASSZONY: *(még mindig olvas)* Hm?

FÉRJ: *(ránéz)* Mit olvasol?

FIATALASSZONY: *(eldobja az újságot, ránéz)* Semmit. Mindjárt leragad a szemem. *(homlokát dörzsölve)* Hajtós kis napom volt.

FÉRJ: Nekem is. Most már egy éve! *(leül az ágy mellett, leveszi a szemüvegét, az orrnyergét fogja)* Az íróasztalnál úgy rám tört a magány ma. Kívánni kezdtelek, mint az őszi mustot.

FIATALASSZONY: *(teljebb ül)* Igazán? – Hogyhogy?

FÉRJ: *(őszintén)* Nem tudom. Megcsapott a szagod, ahogy átmentél a szobámon. Tisztaságszag... Fiatalságszag! *(kis szünet)* Mostanában minden olyan valószerűtlen...

FIATALASSZONY: *(figyelmesen)* Mi van veled?

FÉRJ: *(ránevet)* Érzem a végem. Szerelmes vagyok. A feleségembe...

FELESEG: Ezt még szerelmünk hajnalán se mondtad.

FÉRJ: Tudod, hogy milyen szemérmes vagyok. Én ezt tanultam meg a pártfegyelemmel. Mint kölyök! *(megfogja a nő lábfejét, nyomorgatja)*

FIATALASSZONY: Nem szeretném, ha túlhajtanád magad. *(óvatosan)* A múltkor is, emlékszel, mit mondott az orvos...

FÉRJ: *(térdre zötytyen az ágy előtt)* Köpök a Gálosra... Károgni tud az csak, holló... Kell, ami kell. Azt elveszem magamnak! *(fogdossa a takaró alatt)* Nem mondhatod, hogy túl sűrűn zavarlak, édesanyám. Öt év alatt eddig... megközelítően tíz-tizenkét-szer... Te mennyire becsülöd?

FIATALASSZONY: Ó, én nem számoltam.

FÉRJ: Be kell osztani, ami jó. Mint a szalonnát. Ha mindjárt rád ugrok, mint a jampik, aztán... agyba-főbe használalak, mint valami kéjnt... *(nyomorgatja, a feleségének kezd színte jólesni)*... úgy jártam volna, mint a harcostársak. Rég elváltunk volna.

FIATALASSZONY: Te is elváltál miattam a feleségedtől! *(tekereg)*

FÉRJ: Nem miattad, pulyka. Nem tudott fejlődni!

FIATALASSZONY: Én talán tudok?

FÉRJ: Majd mindjárt meglátjuk. *(megkocogtatja)* Engedj be az ágyba!

FIATALASSZONY: *(felül)* Vedd le a köpenyed. Szeretném látni a pocakodat.

FÉRJ: Pizsama van rajtam. *(vetkőzik)*

FIATALASSZONY: Azt is levesszük! *(vetkőztetné)*

FÉRJ: Ne még! *(elhelyezkedik)* Hajtsd ide a buksid, ide a vállamra... Tudod, édes fiam, nagyon boldog vagyok, hogy végül rádtaláltam, te vagy nekem az egyetlen öröm.

FIATALASSZONY: Igazán kedvesen tudsz udvarolni, Tibi – néhanapján...

FÉRJ: A házasság szent dolog. Itt most már lassacskán semmi se szent. *(kifakad)* A házasság nekem az! Különben el se vettelek volna, ha nem volnál olyan végtelen mulya... *(simogatja a felesége haját)*... Mulya és ártatlan. Mert fogalmad sincs róla, hogy élnek a népek!

FIATALASSZONY: *(simogatja)* Hogy?

FÉRJ: Akár a disznók! A bagzó állatok. Még nálunk is, odabenn, ha tudnád, miket hallok...!

FIATALASSZONY: Miket? Tényleg?

Nahát! *(dolgozik magának)*

FÉRJ: Tosznak ezek, mint a nyárvégi szúnyog. Sok a pletyka. Összefekszik mindenki mindenkivel! Mintha nem is volna válság – vagy éppen azért... Ki tudja, miért. A Suki felesége, hal-lom, masszázusra jár! Magánmasszázs-ra, a Meredek út fölött. Áhol azok az ikerházak vannak. Aztán csak az mehet be a függöny mögé... aki arra sétál! De állítólag főleg élsportolók járnak manikűröztetni... Az a jelszó!

FIATALASSZONY: Még köztetek is hogy milyen feleségek vannak!

FÉRJ: Ha a Suki tudná, kinyitná a gázt! *(kis szünet)* Kis lába van a Sukinak, mit tehet az róla?! Nem mindenkirez kegyes a teremő. – Vagy ott van az Alszezi, akit most hoztunk föl Veres-egyházáról, mert tántoríthatatlan, nem ijedős káder. A felesége meg Novotel-diszkózik, azt mondják, a fiával kísérteti magát oda, aztán... átadja neki a Dajhacsu kulcsát, hadd szaladjék, amerre akar! Ő meg hastáncol az arabokkal, képzeld.

FIATALASSZONY: Nem is értem. (a férje hasát simogatja) Miféle asszonyok ezek?

FÉRJ: (homlokon csókolja) Örülj neki, hogy ezt te nem tudod, húsom! Jól nevelt az anyád, pedig nem volt munkás. Ocska kis felkapaszkodott cselédek ezek mind! Visszaélnék a férjük pozíciójával, a kiemelt helyzettel, az ingyen kocsival... És tönkre fogják tenni a férjük karrierjét!

FIATALASSZONY: (cicás) Nem olyan könnyű az! – Hát és az elvtársak? Azok mind szűzek?

FÉRJ: Csakis az ősgárda! Azoknak már mindegy. (elhallgat, felélénkül) Hanem a Kocsornyik Feri! Látod, az rendes srác! Abban én hiszek, abba helyeztem a maradék bizalmam! Majd át is hozatom nemsokára hozzánk. Mert az nem kurvázik, éjjelig bent marad, lőt-fut, mint a kutya, még hisz az eszmében... Múltkor is megkérés tanácsot kérni, hogyhát micsináljon, kétségei vannak, nem hisz az ügyünk végső győzelmében, minden esténként ingadozik.

FIATALASSZONY: (tűnődve játszik a férje szőrével) Igen? És te mit mondtál neki?

FÉRJ: Mit mondhattam volna? Csak, amit magamnak. „Kitartás, Kocsornyik. Le fog menni az árhullám, az iszapot kirakja, félrelapátozzuk – és megint mi jövünk!”

FIATALASSZONY: Te olyan okos vagy.

FÉRJ: Nem ész ez, csak számtan.

FIATALASSZONY: Tibi, ne támogassad a Kocsornyikot. (rágyújtana)

FÉRJ: Miért? – Ne cigarettázz!

FIATALASSZONY: (idegesen eldobja) Hát mert csak! Idegesít, a nyomodban liheg! (kis szünet) Csak nyalni tud, de nincsen kultúrája!

FÉRJ: Te csak ahhoz szóljál, amihez értesz! Amihöz nem értesz – ott csöndben maradj. Nagyon jó fiú az a Kocsornyik! Benne van még kis graft, van benne proletár lelkesedés...

FIATALASSZONY: Bocsánat, nem szóltam. (hátradől) Nekem olyan mindegy...

FÉRJ: (gyöngéden) Szívem, meg ne sértődj! Már a jó káderek oly kevesen vannak, meg kell becsülni a maradék magot. (keserűen) Ennyien marad-

tunk! Össze kell most fogni minden jó erőnek...

FIATALASSZONY: És te most úgy érzed, hogy jó erőbe vagy? Nehogy sokat vállalj!

FÉRJ: (átfogja) Birom, amíg birom! Ha meg nem birom, rakjanak tepsibe, koccogjon ki velem a kocsi Farkasrétre, zümmögjön a Vándor-kórus, az se érdekel... Régóta hordom én már ezt a pufajkát...!

FIATALASSZONY: (hisztérikusan) Ne beszélj a halálról! Nem birom!

FÉRJ: (nyugodtan) Miért nem? Az élet tartozéka. Én tudom, mi a halál. Látam eleget! Mikor az ostrom után a rendőrségnél voltam, mint fiatal ávós...

FIATALASSZONY: (izgatottan) Ezt se mesélted még soha! (rábújik) Ott voltál?

FÉRJ: Ott voltam.

FIATALASSZONY: Mesélj valamit. Akármit mesélhetsz.

FÉRJ: „Nem mese ez, gyermek.” (ránéz) Minek érdekel?

FIATALASSZONY: (játszik vele, cirógatja) Nem vagy tán a férjem? Úgy szólván semmit se tudok „a múltadról”, ahogy mondani szokták... Sose mondasz semmit.

(A férj hallgat.)

Tibi, neked nem volt nő, mikor fiatal voltál?

FÉRJ: Dehogynem. – Mit akarsz?

FIATALASSZONY: Hány?

FÉRJ: Sok! Főleg a kezdetbe... Grófné, ápolónő, kuláklányok, kitelepítettek! Akkor még teli volt a vérem, nagyon teli volt... (mosolyog) A legnagyobb kurvák az úrinők voltak, akiknek pénzük volt. Meg a zsidólányok! Ezek a pártszűzek. Vagy mikor egyszer egy bankárlány fölkeresett a hivatalomban, hogy ők kimennének, kivándorolnának, az egész család! Nem akarják nekünk akadályozni az osztályharcot... (szélesen nevet) ...Egy bőrönd pénzt tett le az íróasztalomra! (szünet) Két olyan pofont kapott, hogy a falnak esett. Vinnyogott. Felhúztam: „– Na, Maca, tedd szét! (kacag) De azonnal! Rántsd le! Akkor elmehettek...” (kis szünet) Nem kellett neki kétszer mondani. (újra nevet)

FIATALASSZONY: (szájába vesz egy

cigaretta) És a pénz? Otthagyta? (rágyújt) Remélem, elvetted...

FÉRJ: (felül, dühösen) Csak nem képzeled?! (kiüti a szájából a cigarettát) Jegyzőkönyvbe vettem, leleltároztattam, aztán... (messzi néz) A fene tudja, mi történt vele! Ment Sztálinvárosba, a kubikusoknak...

FIATALASSZONY: (mintha dideregne) És később?

FÉRJ: Később jött Teri. Azzal kaputt! Lehúzták a redőnyt... Na, gyere már ide...! (már éppen nyúlva érte)

FIATALASSZONY: Férjes asszony nem volt?

FÉRJ: (megdermed) Férjes asszony? Hogyhogy, hogy érted ezt...?

FIATALASSZONY: (próbálja trétára tolni, bizalmasan) Tudod te.

FÉRJ: (kiül az ágy szélére, nyugtalanul) Ez meg most hogy jutott az eszedbe?

FIATALASSZONY: Szeretném tudni, hogy... (ijedten) ... vagyis – persze, vannak ilyen nők... ezt tudom. De hogy te...

FÉRJ: (kikel az ágyból, hátratett kézzel sétál, megáll, a nőre néz) Ismersz te ilyen nőt?

FIATALASSZONY: Honnan tudhatnám azt?

FÉRJ: Akad talán a barátnőid között?

FIATALASSZONY: (mint aki gondolkodik) Az kizárt.

FÉRJ: Előfordult már, hogy egyik-másik elvtárs-barát hülye felesége... – annyi minden följön, amikor ti egymás közt... – vallott tán valamit valamelyikük?

FIATALASSZONY: (telháborodással) De Tibi, Tibi, Tibi...!

FÉRJ: (kirobban, elkapja a torkát) Valamit csak tudsz te!

FIATALASSZONY: (halálrémülten) Nem, istenbizonny, nem...!

FÉRJ: (vicsorogva tartja) Úgy látszik, hogy mégis...!

FIATALASSZONY: (fulladozva, gyorsan) Én egyikről se tudnám feltételezni!

FÉRJ: (lihegve, még tartja) Egyikről se?

FIATALASSZONY: (már sipítva) NEM! (a férj elengedi a fiatalasszony nyakát, aki hátraesik)

FIATALASSZONY: (párnáját paskolva) Majdnem megfulladtam...!

FÉRJ: (egy pillanatig ül, mint ketreoben a majom, aztán felordít) Az ostoros istenit ennek a világnak, lassan már teljesen kikészítenek! Befúj a nagy gláznoszty, és minden szétesik, bele kell szarni a saját tányéromba, és még meg is egyem, hadd röhögjenek! (a torkát fogdossa) Nincs egy nyugodt percem, hazudok naphosszat, a saját kezemmel tetetnek lapátra... ELLENFORRADALMÁROK KAPNAK SZÓCSÖVET! ... AKI KAPJA, MARJA! ... „ÉLJEN AZ ÚJ STÍLUS!” ... HÁNY ADIK?! (szíve táját masszírozva:) ... Sokat láttunk már itt, de ilyet még nem láttunk... Hogy az ellenség szabadon korzózzon... ellenünk tüntessen... És szalutálni kell! Gumibot helyett a kezüket csókolni!... Én undorodok! ÉN UNDORODOK! (lehanyatlak)

FIATALASSZONY: Ne izgasd fel magad. A végén úgyis te jössz!

FÉRJ: (szívét dörzsölgetve) ... Hát azt adja az isten, hogy nehogy ne én jöj-jek!... (liheg) Ígérj meg valamit, Emőke bogaram. Ha valamit így hallasz, azonnal szólj nekem.

FIATALASSZONY: Tibi, első dolgom! Nem is kell mondani. Így bízol meg bennem?

FÉRJ: Nahát, én azt tudom, hogy ben-ned bízhatok – kibe bíznek más-képp? – csak ha valaki elszólja ma-gát a környezetben – arról te tud-jál! Mert nekem is tudni kell!!! (hirtelen vált) Bocsássál meg szívem, ki vagvok borulva. (csend) (felesége elé térdel az ágyon) Csak azt akarom ne-ked mondani... hogy a morális tisz-taságra nagyon vigyázzál! Az a mi kincsünk. Az etikai tőke. Engem úgy hívnak a régiek: vasseprő. Tudod, az mit jelent?

FIATALASSZONY: Nem pontosan.

FÉRJ: Az azt jelenti: meg nem alkuvó! Rettenthetetlen. Nem véletlen bízták rám a magányúgyeket.

FIATALASSZONY: (ámul) Rádbízták?

FÉRJ: Én nem szoktam túl sokat laca-facázni, ha megpillantok... egy vér-beli elhajlást! Ha disznóságot látok – azonnal ütök.

FIATALASSZONY: Gyere ide hozzám!

FÉRJ: (szeretkezéshez készülődve) Nem így volt ez régen... De nem ám! Nem

tudom, mi történt. Valami nagy baj van. Azelőtt régebben, az ötvenes években...

FIATALASSZONY: *(nagyon odatészkel)* Mi volt az ötvenes években, mesélj!

FÉRJ: Mi volt? Rend. Rend volt itt. És levágtuk a fejét a reakciónak!

FIATALASSZONY: *(szemét behunyva)* Hogy vágtátok le? Mikor?

FÉRJ: Hát többször. Ahányszor csak kellett. Utoljára ötvenhat után. Kivágtuk a fekélyt, egy nagy mozdulattal...

FIATALASSZONY: És?

FÉRJ: Úgy látszik, kevés volt. Többet kellett volna! A franc se érti. Talán ott követtük el a baklövést...

FIATALASSZONY: Hol?

FÉRJ: *(tűnődik)* Nem is baklövés. *(nagy szünet)* Volt itt egyszer régen egy kommunista párt. De azt kiirtotta a ... történelem. Nem tudott másképpen kialakulni! *(sóhajt)* És csak mi maradtunk, segédfelvigyázók.

FIATALASSZONY: *(lehunytt szemmel)* Gyere édes, csókolj! Csókold meg a számat...

FÉRJ: *(hozzábújik)* Ó, de finom a karjaid között! Olyan biztonságos. Mért nem ismertelek már legénykoromban! Biztosan boldogabb lett volna az életem...!

FIATALASSZONY: *(tekereg, olvad)* Tibi! Tibi! Gyere...

FÉRJ: Milven szép vagy, milyen fiatal...! *(durván)* Várj! *(eloltja a lámpát)*

FIATALASSZONY: Tudod, mi jár most a fejemben?

FÉRJ: Micsoda, bogaram?

FIATALASSZONY: Megmondjam? Gemenc.

FÉRJ: Akkor voltunk együtt utoljára...

FIATALASSZONY: Igen... és... akkor is, meg ma is...

FÉRJ: Mi volt akkor? Na, nyugodtan mondhatod...

FIATALASSZONY: Ma is úgy tudtalak szeretni, mint akkor.

FÉRJ: *(halkan, mosolyogva)* Elsült a huncutkád? *(a felesége haját simogatja)* Édes istenem...

FIATALASSZONY: Ó, hisz ha minden nap... minden nap így...

FÉRJ: Tessék? Mit mondasz?

FIATALASSZONY: *(hozzádörgölődzik)* Tibor, Tibor, drágám...!

FÉRJ: *(büszkén)* Na mi volna akkor – ha minden nap így...

FIATALASSZONY: Hát igen. Az érdekes volna. *(kis szünet)* Akkor mindig tudnám, hogy szeretsz.

FÉRJ: Szeretlek én mindig. Csak most történelem van! *(ásít)* Bár így teljék minden nap, ami még hátravan... Akkor én nem fogok többet panaszkodni! Simán jutok be... a krematóriumba... Utána a falba... a márványtábla mögé...

FIATALASSZONY: *(álmosan)* Pszt! Pszt! *(elhelyezkedik)* Én mindjárt alszom!

FÉRJ: Jól van, én is, én is... *(elhelyezkedik, már egészen álmosan)* Tudod, a Sztalin azért... az jó politikus volt... *(nagyot ásít, közben beszél)* Csak rossz eszközöket alkalmazott...

FIATALASSZONY: Tudom, szívem, tudom.

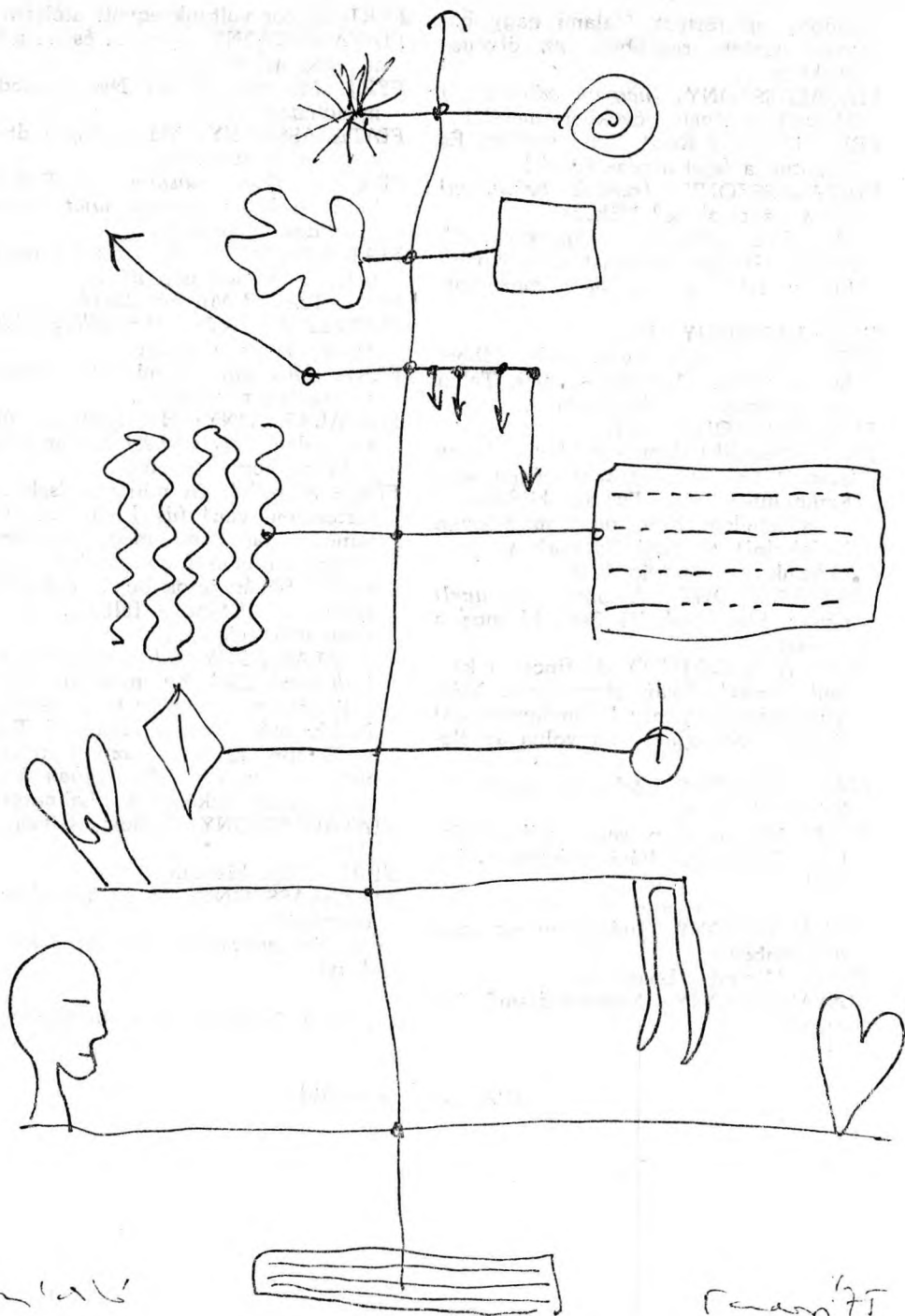
FÉRJ: Jóéjt, kisfiam.

FIATALASSZONY: Jó éjt neked is. Jó éjszakát!

(A férj leoltja vagy nem oltja le a vilányt.)

(lassan leereszkedik a vastüggöny)

(Vége az I. résznek)

Ibolya—Virág

(Részlet egy portréból)

Csővezés közbe ismerkedtem meg a Virággal is – nem könnyű erről beszélni még most se – –

Ez 81-be volt, tavasszal, pár hónappal azután, hogy a feleségemtől hivatalosan is elváltunk, habár a válás előtt már majdnem egy évig külön voltunk.

Magyar lány volt a Virág, szőke, csinos kis magyar lány volt. Ibolya volt a rendes neve, csak én neveztem el Virágnak. A Nyugati pályaudvar előtt állt, amikor megláttam, állt és nézett maga elé, nagyon szomorú arccal. Megszólítottam. És akkor elmondta, hogy albérletet keres. Elkezdtünk beszélgetni és megtudtam, hogy Érden lakik a szüleivel, hogy a szülei nem szegények, parasztok, de mindenképp megvan, eléggé tehetősek, de ő mégse szeret otthon lakni, mer nem kap megértést – ezér szeretne inkább albérletbe menni. Elmondta, hogy dolgozik, éjszakás nővér a Tétényi úti kórházba, az idegosztályon van, állandó éjszakás – mindent elmondott magáról. Meg én is elmeséltem az életemet neki. Meg hát mondtam, hogy szeretnék segíteni neki, amibe csak tudok, szívesen segítek – aztán valahogy úgy együtt is maradtunk.

Mindjárt egyből együttmaradtunk, aznap már nem ment haza a Virág. Este elkísértem a munkahelyére, de reggel már ott vártam a kórház előtt, aztán együtt voltunk egész nap – ez így ment, hétről hétre. Nappal parkokba aludtunk kicsit, vagy egy pályaudvaron, meg egyszer-kétszer, ha volt egy kis pénzünk, kivettünk egy Ibusz-szobát, csak egy vasárnapra, mintha túristák lennénk –

és, hát egy szerelem lett ebből, egy nagyon szép szerelem.

A Virág tulajdonképpen bármikor hazamehetett volna. Mer várták haza! Ha megunja ezt a kallódást, csak elköszön tőlem és hazamegy – de ő nem ment haza. Járt közbe otthon, párszor hazaugrott, de csak valami ruháér, cipőér, egyszer meg egy könyvér, amit meg akart mutatni nekem – én elkísértem, kinn megvártam a kocsmá előtt. Össze is futott a szüleivel, beszélt is velük, hívták hogy menjen haza – ő meg elmondta, hogy mi van. Hogy velem él. De hát persze én rólam hallani se akartak a szülei. Egyszer én is elmentem vele. Láttam a lakásukat, találkoztam az édesanyjával, édesapjával, meg a Zolival, az öccsével – a Virág azt remélte, hogy ettől talán majd megváltoznak. De nem így történt. Látták, hogy cigány vagyok – és csak még rosszabb lett minden.

Ugye, Érd: maradi emberek, régimódi gondolkodás – a Virág szülei egyszerűen nem tudták bevenni, hogy a lányuk egy cigány gyerekkel van. Persze az egész környék erről beszélt, hogy az IBOLYA, egy CIGÁNNYAL, hát ez HOGY LÉTEZIK?! – és erre akkor a szülei is piszkosul szégyellték a dolgot, és mindent elkövettek ellenünk. Rokonok jöttek hozzájuk Ausztriából, azok is elővették a Virágot, jól leteremtették:

– Hogy képzeled ezt, hát nem látod hogy CIGÁNY?! Képes vagy egy CIGÁNYAL foglalkozni?! Mit akarsz vele?! – kiszekálták, csúnyán meggyötörték.

Ibolya-Virág csendes, szolid lány volt, ritkabeszédű, inkább érzelmi lény, a problémáit leginkább megtartotta magának – úgyhogy nekem ezekről a veszekedésekről se szólt, csak jóval később. Ritkán hozta ő szóba, ami fájt neki, sose panaszkodott! Sajnos épp a legsúlyosabb gondjait még nekem se tudta kibeszélni, mer engem is kímélni akart. Csak magába emésztette ezeket az otthoni háborúkat is – így aztán MEGemészteni nem is tudta őket. Lehet, hogy ez is vezetett a tragédiához.

Nagyon szerettem a Virágot – –

Egyszer Érden csavarogtunk – akkor is haza indult, én meg el akartam kísélni a házukig, de aztán nem volt kedve bemenni, inkább ott keringtünk tovább együtt a környéken. Az M Hetesen túl van egy rész öreg gyümölcsösökkel, kis üdülőtelkekkel, ott kóboroltunk, csak úgy, céltalanul – és véletlenül rábukkantunk egy pici épületre. Egy régi, dűledező vályogviskóra – nyitva volt, üres volt: bementünk. Talán ha kétszer három méter lehetett az egész, egyetlen földes szobácska, kis padlástérrel, rosszacska nádtetővel, de elég nagy telek övezte, az elvadult gyümölcsfák elrejtették a kíváncsi szemek elől, még így október végén is, amikor lomb már nem volt, és távol esett a forgalomtól is – hát a semminél ez is jobb: ottmaradtunk a Virággal éjszákára. Meg ottmaradtunk véglegesen is.

Laktak a közelbe megbízható ismerősök, tőlük szerzett a Virág egy régi vaskályhát, meg vettünk egy használt takarót, a szeméttelenen találtunk egy használható ágybetétet, rugós matracot, aztán amikor a Virág megkapta a fizetését, beszereztük a legszükségesebb dolgokat: egy csörgőórát, egy ivókannát, lavórt, pár gyertyát, ilyesmiket – szóval berendezkedtünk ebbe a kunyhóba, és akkor ott dekkoltunk. Onnan járt be a Virág dolgozni is – én bekísértem, visszamentem, reggel kiálltam a buszmegállóhoz, ott vártam meg a Virágot – –

Még nyáron, miután összekerültünk, kimentünk egyszer Fótra, és a kutyamenhelyről magunkhoz vettünk egy fiatal német juhászt. Én mindig is nagy kutyabolond voltam, és hát nagyon kellett is a kóborlásainkhoz egy társ, aki vigyáz ránk – nahát a Sátán tényleg az lett: egy hűséges, ragaszkodó barát. HATALmas termetű, nyolcvankilós, fekete, GYönyörű állat volt, igen kemény, komoly, megbízható. Most aztán Érden pláne nagyon jól jött nekünk egy stramm kutya – novemberbe már kihalt, lakatlan volt az egész üdülőkörnyék, és egymás után törték fel, rabolták ki a házikókat, úgyhogy eléggé féltünk mi is, de hála a Sátánnak, szerencsésen kimaradtunk a szórásból.

Közben megérkezett a tél. Kegyetlen hideg volt abban az évben, decemberbe már iszonyú fagyok jöttek, és nagy hó. Körülöttünk nem voltak házak, szabadon átjárt rajtunk a jeges szél. A kunyhónk fala csupa lyuk volt, rongyokkal meg papírral próbáltuk kitömni a hézagokat, de tüzelőnk nemigen volt, ha be is tudtunk gyújtani valamivel, egy óra alatt ellobogott a tűz, didereghettünk tovább – hát egy kinszenvedés volt az életünk. December elején a Virág kilépett a munkahelyéről, mer megbeszéltük, hogy én is dolgozni fogok, és akkor már dolgozzunk egy helyen – el is helyezkedtünk a BVKN-nél, én anyagmozgató lettem, a Virág meg betanított munkás, valami műanyag-dolgokat szereltek össze egy nagy műhelybe, egy csomó lány, én

meg kiszolgáltam a műhelyt. Most már együtt jártunk be minden reggel – végigvacogtuk az éjszakát, szorosan összebújva, 3 órakor csörgött az óra, felkeltünk, elgémberedve, csonttá fagyva, a lavórba a mosdóvíz persze fénkéig befagyva, sokszor egyáltalán nem is tudtunk mosakodni, akkor indulás, éhesen, végig a havas gyümölcsösök között, még sötétbe, másfél kilométerre volt a buszmegálló, ott volt egy kis szélvédő, azalatt cidriztünk, amíg jött a pesti busz – szinte megváltás volt, amikor beértünk a munkahelyünkre, mer a műhelybe legalább meleg volt. A BVKN-nél három hét után kaptuk meg az első pénzünket, akkor tudtunk venni valamennyi hideg élelmet, azt elraktároztuk, hűtőszekrény nem kellett, mer egy hűtőszekrénybe laktunk, de főzni továbbra se tudtunk, csak a fagyott sajtot rágtuk, fagyott kenyérral – – Az a tél, az rettenetes volt, az irgalmatlan volt. Hogy ezt ember kibírja – –

A Virágék háza – hatalmas, négyszobás, fűtött ház – tőlünk tán tíz percre volt, mi odaláttunk. A Virág szülei viszont nem tudták, hogy mi hol vagyunk. És amikor már végképp nem bírtuk a nélkülözést, a Virág hazament – hát kulcsa volt a házhoz – és óvatosan, hogy senkivel ne találkozzon, lopott nekünk tüzelőt. Úgy jött vissza: két nájlonzacskóba szén, a harmadikba gyújtós, a negyedikbe meg élelem. Ahogy ez előszörre sikerült, persze megpróbálta másodszor is, aztán egy idő után már minden másnap, harmadnap hazalopódzott. Így már kicsit könnyebb lett a helyzetünk, nem fagyoskodtunk már annyira, éhezni se kellett annyit – de tartalék tüzelőt így se tudtunk felhalmozni, a tél meg csak dühöngött tovább.

A Virág szülei meg persze kiszúrták, hogy a lányuk hazajár és lopja a szénét, kilesték és elkapták. Utóbb tudtam meg, hogy az apja akkor meg is ütötte. Az anyja meg felkínálta neki újra a lehetőséget, hogy költözzön haza, és akkor ők mindent megbocsájtanak. A Virág azt felelte: jó, hazamegy – velem együtt. De erről az öregek hallani se akartak. Megpróbálták kivenni az Ibolyából, hogy hol bujkálunk – de a Virág nem vallotta be, mer félt, hogy rendőrséggel jönnének a nyakunkra. Úgyhogy szó szót követett, és az apjáék fogták, bezárták a Virágot a házba, nem engedték vissza.

Vártam, vártam a Virágot, nem jött. December végén korán sötétedik, este lett, gyertyát gyújtottam, magamra csavartam a vékony kis pokrócunkat, tipegtem-topogtam fel és alá – hol lehet, te jó Isten, mi történhetett vele? Lenn a buszmegállónál volt egy kocsmá, oda jártunk cigarettáér, meg a környék híreit is mindig ott tudtuk meg, hová törtek be megin, satöbbi – nem bírtam már türelemmel, lementem a kocsmába. Hátha lement az Ibolya is cigiér, vagy ha nincs is ott, hátha tud valaki róla!

Az édesapját találtam a kocsmába. Észrevett ő is rögtön. Intett, hogy menjek oda.

– Ne várd az Ibolyát – azt mondja nekem –, többé nem megy. Be van fejezve a dolgotok!

Alig tudtam kitántorogni a kocsmából, annyira elfogott a kétségbeesés. Hát mi ez most? A Virágba én rettenetesen bíztam, erősen hittem, hogy ő ilyet nem tesz, hogy szó nélkül hagyjon el! De akkor meg: mit csináltak vele?! És mi lesz most velünk?!

Kibotorkáltam a kocsmaaajtón – és ott állt a Virág a lámpa alatt.

Keresett közbe otthon, nem talált – lejött ő is a kocsmába, hátha ott vagyok. Elmondta aztán: bezárták a szobájába, kulcsra, megmondták neki, vége a cigánygyereknek, befejeztük – ő meg nekiment az ablaknak, kitörte az üveget, kiugrott, átmászott a kerítésen és jött.

Énutánam kijött a Virág apja is a kocsmából, és látta: ott öleljük egymást, sírunk – csak dörzsölte a szemét, hogy jól lát-e. Megfordultunk akkor, elindultunk haza a havon – –

RETTENETESEN szerettem azt a kislányt, tiszta szívemből szerettem – –

Végig nem árulta el a Virág a szüleinek, hogy tőlük tíz percnnyire bujkálunk – a rendőrök mégis megtaláltak minket. Mer persze hogy nem tudtunk rejtve maradni, a környékbeliak észrevették a mozgást és feljelentést tettek. Ki is szálltak a rendőrök – emlékszem, alig bírtam a Sátánt visszafogni, hogy meg ne egye őket –, és – ez érdekes – nem lett semmi. Látták az igazolványunkból, hogy munkahelyünk van, dolgozunk, meg az Ibolyát ismerték is a szülei révén, és elmondtuk nekik, hogy mi együtt szeretnénk élni, de hát ilyen a helyzetünk – és akkor még a rendőrök adtak felvilágosítást, hogy menjünk be a földhivatalba, mer lehet hogy egy gazdátlan birtok, próbáljuk meg kibérelni a tanácson keresztül – és békébe hagytak minket, elmentek!

Úgyhogy attól kezdve, amikor olyan rettenetesen fáztunk, azt csináltuk, hogy összebújtunk a rossz takarónk alatt és tervezgettük a jövőnket. Hogy együtt maradunk, tavasszal rendbetesszük a kéglit, kibéreljük a tanácstól, kibővítjük, megműveljük a gyümölcsöst is, elkerítjük, szépen berendezkedünk, és rendbejövünk – –

De hát ez egy NAGYON kemény tél volt. Kiderült, hogy a pénzünk kájára se elég, ilyesmik, hogy kabát, cipő, melegebb takaró már nem futja belőle, a tüzelőről nem is beszélve, amióta meg a Virág kitörte otthon az ablakot, szemet se tudott már lopni – iszonyú élet volt ez, egy döbbenetes helyzet, hajnalba úgy keltünk fel, hogy az átfagyott lábunkra alig tudtunk ráállni, és akkor gázolni a térdigérő hóba – –

És eljött az az idő, hogy már én is azt mondtam Virágnak: menjen inkább haza. Hát itt úgyis csak meghalunk! A hidegtől már olyan volt a bőrünk, mint a reszelő, elkoszosodtunk, mer a higiéniai helyzet is szörnyű volt, ami hát egy nőnek képtelenség, lefogytunk a felismerhetetlenségig, meg a Sátán is olyan volt már, mint egy deszka, néha bementünk azér dolgozni, de hát csikaró gyomorral azt se lehet –

– Menjél – mondom a Virágnak –, hát menekülj innen! Nem neked való élet ez! Meg akarsz fagyni, éhen akarsz veszi?! Menj haza, mentsed az életedet!

A kocsmába tudtuk meg azt is, hogy a Virág édesapja beteg. Rossz volt a szíve neki, és akkor hozzá még ivott is – szóval hát ágynak esett és azt mondták hogy elég súlyos állapotba van. És akkor a Virág úgy döntött, hogy ő tényleg hazamegy. De csak úgy, hogy minden nap át fog jönni hozzám – ehhez ragaszkodott. Tisztára le volt már gyengülve – hát jó, akkor hazamegy, de minden este átjön, hoz egy kis tüzelőt, ennivalót, könyveket, együtt vagyunk, beszélgetünk, csak éjszakára megy vissza. És így is lett, így élünk akkor hetekig. Vártuk a tavaszt, reménykedtünk – –

Így vártam a Virágot egy rettenetesen hideg januári szombat estén is – 5 óra körül már ott szokott lenni, de most már 6 is elmúlt, és a Virág sehol. Meggyújtottam már a gyertyát, próbáltam olvasni, de ideges voltam nagyon – hol lehet? Kimentem a konyhá elé a Sátánnal, indultam volna már eléje – és akkor jött. De – ez kicsit furcsa volt – nem a rendes úton, körbe, amerre már le volt járva az ösvény, hanem egyenesen toronyiránt, mindenben keresztül, a fülig érő hóba. Ez már akkor is feltűnt nekem – de nem kérdeztem rá.

Gondoltam: biztos sietett, fázott nagyon, hamarabb akart ideérni, vagy valami – fő hogy itt van. Bejött a Virág, lesepergettem róla a havat, lerakta a szatyrokat, volt bennük szén, tűzifa, kis lopott sütemény, én egyből begyújtottam, tettem fel vizet melegedni, elkezdtem borotválkozni. Csak annyit mondtott, hogy már megint kicsinálták. És kitette a matrac mellé a papírajait, személijét, mindent – ebből megértettem: nem akar visszamenni már, ittmarad.

– Nekemjöttek megin, jól kikészítettek – azt mondja.

Még szappan volt az arcomon, de letöröltem, megcsókoltam:

– Nem fogsz többet visszamenni. Ittmaradsz énvelem. Nem engedlek el.

– Nem is akarok már elmenni – azt modja –, ittmaradok veled, örökre.

„ÖRÖKRE”, – így mondta – de nekem akkor ez se tűnt fel. Volt még meleg víz, hozzáfogtam mosakodni – a Virág meg azt mondta, ő fáradt, ledől.

– Ott van egy könyv a fás szatyorba – azt mondja –, azt feltétlenül olvasd el! Nagyon szép könyv. Lehet, hogy elalszom – azt mondja. Még meg-simogatta a Sátánt, aztán befordult a falnak. – Üljj itt mellettem, amíg el nem alszom!

Odaültem a matrac szélére, megfogtam a hideg kezét – de egy perc múlva már aludt.

Ültem ott egy darabig, megigazítottam rajta a pokrócot – aztán felálltam. Tettem-vettem még egy darabig, aztán kivettem a szatyorból a könyvet. Az Aranykoporsó volt, Móra Ferenc írta. Leraktam a gyertyát a matrac mellé, behúzódtam én is a Virág mellé, és elkezdtem olvasni.

Hajnalgig olvastam. Nem végeztem a könyvvvel, de jó feléig jutottam. 3 vagy 4 óra lehetett, amikor elfújtam a gyertyát, odabújtam a Virághoz és elaludtam én is.

Dél is lehetett már, mikor felébredtem. A csörgőóra megállt az éjjel. Láttam: a Virág ugyanúgy alszik. Felkeltem. Volt még egy kis tüzelő a tegnapiból, hozzáfogtam hogy begyűjtsak. Fáradt, hadd aludjon, gondoltam – de hány óra lehet? Párszáz méterre tőlünk lakott egy öregasszony, a Virág össze is barátkozott vele, átmentem hozzá megkérdezni, mennyi az idő. Egy óra elmúlt – hű! Szaladtam vissza a friss havon:

– Ibolya–Virág, keljél fel! Egy óra elmúlt! Ibolya–Virág!

Tettem a tűzre, vártam hogy mocorogjon – semmi. Kivitettem a kutyát, futkározott kicsit a Sátán, megvártam, aztán vissza – hát MÉR nem kel már fel a Virág?! Kezdtam már nyugtalan lenni!

– VIRÁAG!! Mi van?! – és ráztam. – ÉBREDJ FEL!!

És ahogy ráztam: kifordult felém. DE tiszta mereven. És látom: a száján vércsik. És az arca fehér mint a hó, halott-fehér.

Hát percekig nem tudtam mozdulni, csak ültem a földön, a döbbenettől nem is láttam. Aztán megnéztem a pulzusát – de úgy remegett a kezem, hogy alig találtam. Volt pulzusa, vert a szíve.

Elkezdtem akkor szaladni, a Virágék háza felé. Zárva volt a kapu – nekiestem, vertem:

– Zolti, Zolti! – az Ibolya öccsének. – Zoltíi!! Gyertek, azonnal gyertek!

Ki is jött a Zolti: – Mi van??

– Hát – mondom – úgy néz ki, az Ibolya megmérgezte magát, azonnal gyere, el kell menni orvosér! Édesanyádnak is szóljál!

– Most nem lehet – azt mondja –, neki most nem tudok szólni!

– MÉR nem?!
– Mer – azt mondja – részeg.
– Hogyhogy részeg??
– Hát – azt mondja –, tegnap, ahogy összebalhéztak az Ibolyával, utána ivott, és most – –

Na jó, egye meg a fene, csak menjünk már! Teljesen használhatatlan állapotba volt a Virág édesanyja, úgyhogy akkor mentünk nélküle. Futva, le az orvosi rendelőhöz, vagy egy kilométert rohantunk. Nem vártuk ki a sort se, berontottam – de alig kaptam levegőt, alig tudtam kinyögni hogy mi van.

– Tejet – azt mondja az orvos –, tejet itassatok vele! Mindjár megyek!

A Zolti rohant haza tejér. Töltöttük, csurgattuk a Virág szájába – de a Virág csak hörgött meg nyögött, nem tudta nyelni, meg észhez se tért. Fél óra múlva megérkezett az orvos, meg egy asszisztensnő is vele – alig tudtak átvergődni a havon. Hoztak inekciókat, össze-vissza szurkálták a Virág testét – semmi. Akkor az asszisztensnő elszaladt telefonálni.

Pestről jött ki a mentő, jó sokat kavargott a gyümölcsösök közt amíg odatalált – rengeteg idő eltelt, sötét este volt már. Befutottak a Virág szülei is, az édesapja gatyába, hosszú alsóba, ahogy az ágyból kikelt, sírtak, jajgattak ott – – Kérdeztem a mentőöket, hová viszik a Virágot, mondták hogy a Korányiba – elmentek, meg elmentek a szülők is, ottmaradtam egyedül. De én nem is tudtam semmit a világról, teljesen megvakultam – –

Bementem aztán Pestre, még akkor éjjel bementem – annyit tudtam meg, hogy az intenzív osztályon van a Virág, eszméletlenül, életveszélyes állapotba. Azt mondták, egyelőre ne is próbálkozzak, esetleg majd másnap. Vissza-mentem Érdre, megpróbáltam meghúzni magamat a putrinkba – BORzalmas hideg volt azon az éjszakán, a tűz rég kialudt, tüzelőnk nem volt már, tényleg azt hittem, meg fogok fagyni, de a szó szoros értelmébe, biztosra vettem, hogy nem érem meg a reggelt. Ledőltem, a Sátán kutyát odahúztam magamhoz, az ő melegével értem meg a pirkadatot.

Reggel már ott voltam megin a Korányiba. Ugyanaz: eszméletlen, életveszélyes állapotba van – – Csavarogtam egész nap, ittam mindenféle talpon-állókba, meg nem is tudom mit csináltam, nem is tudom hol jártam. Éjszákára megin visszamentem a viskónkba, megin a Sátánnal vészeltem át az éjszakát, meggémberedve kapaszkodtam beléje, meg néztem a gyertyalángba – aludni nem tudtam.

Másnap: ugyanaz. Kivártam az orvost, sikerült vele beszélnem. Azt mondta: ez a nap lesz a krízis. Ha ezt átvészeli, életbe marad. De hozzátette azt is, hogy ép már soha nem lesz a Virág. A gyógyszerek már annyira felszívódtak, hogy széjjelrombolták az agysejtjeit – így mondta az orvos. Vagy nyomorék lesz, mozgásképtelen, vagy szellemi károsodása lesz, de egészséges nem lesz már. Jó Istenem, nem érdekel, gondoltam, még AZ SE érdekel, csak NE HALJON MEG, csak ÉLJEN!

Végigkóboroltam azt a napot is, óránként hívtam a kórházat valamelyik kocsmából, végigtébláboltam az éjszaka felét is, aztán mikor már minden kocsmá bezárt, hazahajtott a hideg, az első hajnali busszal visszamentem megin Érdre. De alig is éltem már akkor, hát harmadik napja se nem ettem, se nem aludtam – hazaértem, végigvágódtam a matracunkon, és elaludtam. Elkaptott egy mélységes mély álom – mintha egy kútba zuhantam volna. A Sátán szinte rajtam feküdt, úgy védett a megfagyástól – –

Ez volt a krízis éjszakája, amikor eldőlt, hogy élni fog-e a Virág – és ezt az éjszakát én végigaludtam.

Délután volt már, mikor beállítottam a kórházba. Az intenzív osztály orvosát kerestem, azt mondták hogy várjak, vártam akkor – –

Vártam jó soká – aztán jött az orvos, és közölte, hogy a Virág meghalt.

Akkor én is meg akartam halni. Úgy éreztem, hogy tovább már nincs értelme az életemnek.

De nem nagyon tudom, hogy miket gondoltam még, mer csak mentem az utcán, mint a világtalan.

Egy idő után eszembe jutott a könyv. Amit a Virág adott. Akkor ő már tudta, hogy meg fog halni! Biztos evvel a könyvvel üzent nekem! A felét már olvastam, még akkor, őmellette, gyanútlanul, de félbehagytam – rohantam vissza Érdre, fogtam a könyvet, az Aranykoporsót, elolvastam végig – –

Akkor nem is tudom merre csavarogtam megin, azt se tudom mennyi ideig, fogalmam se volt merre járok, felültem mindenféle vonatokra, mentem velük, amerre vittek, jegy nélkül, minden cél nélkül – –

Én NAGYON-NAGYON szerettem a Virágot, RETTENETESEN szerettem! Meg ő is így szeretett engem, hát tudom! Az élet, amit terveztünk, most semmivé foszlott, Virág pedig nincs többé, nem támad már fel – hát ISZONYÚAN szenvedtem. Minek így élni? És úgy éreztem, hogy a Virág vár rám, hív engem, számít rá, hogy én is utána megyek, „most már ÖRÖKRE veled maradok”, így mondta, ez volt az utolsó szava –

és akkor én is megmérgeztem magamat. A Virág holmijába maradtak gyógyszerek, mindenféle altató, azokat cipeltem magammal, és egy éjszaka, valami ácsorgó vonaton kuporogva bevettem az egészet.

A Korányiba tértem magamhoz, infúzióztak, körbe az ismerős arcok, a Virág orvosai, ápolói – –

Aláírtattak aztán egy papírt, hogy nem leszek többet öngyilkos – nem érdekelt, aláírtam. Hát most nem mindegy? Nem érdekelt semmi – –

Aztán valahogy visszavetődtem Érdre, a házikónkhoz – és megtaláltam a Sátánnak a holttestét. Hát ott volt bezárva, egyedül, már vagy két hete nem ettettem, nem tudtam vele törődni – és meghalt. Aki az életemet mentette meg a nagy hidegekbe! És a Virág is hogy szerette! – hát ezen is rettenetesen elkeseredtem. Nem is tudtam ottmaradni tovább, a mi kis otthonunkba, eljöttem, nekimentem megin a világnak – –

Hát így történt ez. Azon az estén nyilván megin nekimentek, jól kiszékkálták, aztán meg bezárták – és akkor ő begyógyszerezett. Mer belefáradt már ebbe a kilátástalan harcba, úgy érezhette hogy úgyis mindegy – és bevette a gyógyszert. Aztán kiszabadult mégis, sikerült neki kitörni, és jött, sietett hozzám, ezért is jött a rövid úton, inkább a nagy hóba, mer tudta, hogy már kevés az ideje, ő meg még élve akart hazaérni, félt, hogy elesik és ott hal meg kinn a hómezőn, pedig ő énvelem akart lenni, mellettem – és sikerült is hazaérnie, halálosan megmérgezve, de ott volt velem –

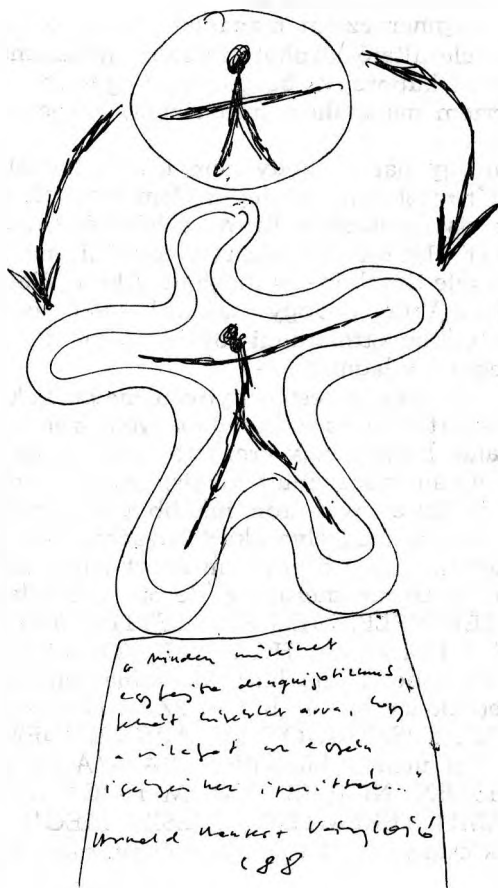
HÁT EZT TETTÉK VELE, MEG EZT TETTÉK MIVELÜNK, EZT! INKÁBB EZT TETTÉK, MINT HOGY HAGYTÁK VOLNA HOGY BOLDOGOK LEGYÜNK! Pedig ha engedik, ha hagytak volna minket, nekünk BIZTOS hogy egy boldog életünk lett volna, hát ez SZÁZ SZÁZALÉK! De nem: INKÁBB HALJON MEG, PUSZTULJON INKÁBB MINDEN! Ez nem gyilkosság?! Ezt szabad?! Ezt nem is büntetik?! BASSZA MEG, BASSZA MEG, BASSZA MEG AZ ISTEN, NEM IS TUDOM HOGY MIT, MINDENT, AZ EGÉSZ VILAGOT AMIT TEREMTETT, BASSZA MEG!!!

Én nem beszélek csúnyán, soha nem beszéltem csúnyán, még az intézetbe

se, valahogy nem szoktam rá a csúnya szóra, nem szokásom a káromkodás, nekem az soha nem hiányzik – csak hát – –

A Virág halála után idegosztályra kerültem megint, három vagy négy hónapra befektettek. De én valahogy nem is nagyon törekedtem rá hogy kikerüljek: jó helyen vagyok ott is. Mer mit csináljak: csavarogjak, csövezzek? Minek? Eleget láttam már az életből. Rendbejönni úgyse fog már a sorsom, hát akkor meg most mit, célozzak meg egy munkásszállást megint? Mer nekem az a maximum! Óriási eredmény lenne – csak nekem abszolút semmi kedvem nem volt már hozzá. Hogy aztán kezdődjön minden előlről, körbe, körbe, körbe, munkásszállás, utca, csavargás, kórház, munkásszállás, csavargás, az állandó hülye kis reményekkel – hát nem.

Így láttam meg a tavaszt, amit annyira vártunk a Virággal, a kórház rácsos ablakából néztem, hogyan rügyeznek a fák, hogyan lesz megint zöld minden, teli virággal – –

Sírasók

*Nagyokat slukkolnak a koporsószegekből
a sörösfleska körbejár
röhögcsélve részletezik
toldott-foldott sex-kalandjaikat*

*Megilletődésről szó sincs
fűtyülnek a finnyás botránkozókra
órábérben vetik meg a legvégső ágyat*

*A Hamlet-béli
kandidátus-szintű szakiknál
jócskán faragatlanabbak*

*Végtére is igazuk van
ugyan mi a frászkarikának
az a sok furtonfurt-bölcsködés*

*Jut majd idő a nyápic sopánkodásra
ha szakmájukból kiakolbólitottan
csámborognak a sírhalmok között*

*Rájuk is fittyet hánynak
a nyomdokukba hágó
még bárdolatlanabb utódok
kik únottan-hányavetin biggyesztenek
a megígért föltámadásra*

Ballábbal

*Violás pirkadatba
fogyó-hold-sarló vagdos*

*Ködrongyaiban strázsál
az obsitos barackfa*

*Vörösbegy pirók cinke
bágyadt szemekkel pislog*

*Szárnyalva száll a rossz hír
földönfutó veszékel*

*A Kisküküllő-menti
hajnal nem jól hajnallik*

*Kőműves Déva vára
fekete vért buzogtat*

*Csitíthatatlan bánat
keserű kelyhe csordul*

*Kialvatlanul borzongsz
s megint ballábbal kelsz föl*

Ha

Most már nagyon jó
mert nem lehet rosszabb
Ady

*Nem fővenybe rótt igazság, amit
egy bölcs a rút hazugságról tanít:
kénkö-bűzében megzárul a hit.*

*A személytelen meakulpa már
csak szófia-szó, annak is balog;
nem optimista kibeszédre vár,
kinek sohult nem osztottak lapot.*

*Nagy rontásoknak issza most levit
a kérdezetlen polgár – és legyint:
kinullázták, becsaphatják megint.*

*Nem fentebb stíl, de érdekesebb irány
latolja, mennyi minden volt az ok;
ha jó, ki végre tisztán muzsikál,
akad, ki jó zenére táncba fog.*

„Rejtőzzünk el, mielőtt még keresnének...”

– Puturluk – azt hiszem, így nevezte azt a helyet, kedves Hermina, s hangjában nem a rácsodálkozás, hanem a *belátás* és az *emlékezet* fért meg oly bizalmasan.

– Egy férfi, akinek arca kivehetetlen volt az ellenfényben, és a háta mögötti táj reflexei is csak egyféle szögből tették lehetővé, hogy elnézhessem, ahogy igazgatta kabátja hajtokáját. Majd zsebetett kézzel, ellentartva a lejtőnek, elindult lefelé, mint aki nem tévedhet. Csúsztak egyet-egyet annak a mészkő-hegy oldalába vájt utcának a fenti vizekhez illesztékeikkel alkalmazkodó macskakövei. Ha a pókoknak lenne istene, gondoltam, nem szorongana ezek után, mert semmilyen repülő bogár nem tévelyedhet innen a rárótt evangélium hálójába, így hát ugyanazt a megnyilvánulást most már végképp a kő-tudat-alattira bízhatja.

– Élned kell, gondolhatott arra is az az utca végére figyelő férfi. Ha lejut odáig, majd kifújja magát, s megkérdezi, „ugye, balra van az a templom, ha nem tévedek”, miközben cipőjét szaglássza egy kutya.

– Emlékszem még, a meszelt fal kékes árnyékába bújva, egy gyerek evett valamit, nem neki adták, csak hozzájutott ebben az árkos utcában, ahol vödörös-konyhaszagokkal szivárgott a kövek között lefelé a pocsolya.

Reménykedik az ember, hogy romantikus titokra lel az ilyen völgybeereszkedő utcában. Az odaigyekvő talán a templom melletti üres pad miatt szölongatja szerelmét, a gyermek nyeldekli figyelmét meg egy női hang húzza egészen a gyomorszájig, mintha hallaná: „kerülj beljebb, rád vártunk idáig.” Szeretnénk hinni ebben, mégis elvörösödünk, mintha a megpróbáltatás a bokrok mögül érne bennünket, drága Hermina. De ilyenkor nincsen ott az utca, hogy heverjen mellettünk, mint dédelgetett nedvesség.

– Mintha egy linóleumos folyosót törölgettem volna, aminek csak pillanatokra fénylik mintázata, és húzni már csak úgy tudom az időt, ha vékony rétegekben folytatom rá a vizet. Aztán újból törölgetem, mert háború van közöttünk, és ha sarkon fordulok, kísért engem az az egyetlen folt, amit nem szedhettem föl, s majd mindig annak irányában áll meg szemem. És nem vettem észre, hogy fölfelé szaladtam azon az utcán, mint gyermekkoromban, amikor egy rozsdás vasszőget dobtam anyám gyúlt ujjának öblögetős táljába.

Fiatal ágak türemkedése a kőfalakból, ez volt a tavasz. És neszt hallottunk a járdaszegélyig sülyedt ablakokból, mint mondta, ó szép Hermina, arcunkat ujjunkkal eltakarva, a világért se szeretnénk volna észrevenni, hogy a konyhából szivárgó fény ringatózik a nyitva hagyott szobaajtón.

– De azokról a vizes lerakódásokról tudtuk azt is, hogy augusztusban elmenni mellettük nem lehet, mert foltot ejtenek, mint a kilógó bodzaágak, bár

csak a blúzunkon, rakott szoknyánkon voltaképpen nem. Gyömöszöltük ezért a legszükségesebb holmikat, száradásukat meg sem várva, ami a kívülállóknak megbotránkosztató, amikor az ablakba lopózik. A segítséget, mint a megkísértett ötletet pocskondiáztuk magunkban, hogy ez nekünk könnyen megy. S kereszttbe-tett lábunkkal a falmaradványokból kinyúló növényeket utánoztuk, ha leszáradnak is, legföljebb majd innentől kezdve *gyászos gondolatok* közt *fütyürészve* adjuk tudtára ennek az utcának, hogy mégis csak más a helyzet csücsörítése, amikor fütyyenteni sem kell a kudarcra várva, hol mélyebb a bánat, mint a lyuk.

És ahol az utca pocsolója eltűnt egy kicsi híd alatt, onnantól kezdve tényleg csak kérdezősködni lehetett az irányok felől – mesélte, kedves Hermina, – mert az a tér, ami utána következett, képzelt súlypontja volt a lejtőnek. Ahogy az a templom is, amely szinte lebegett, mint a madár szárnycsapás-nélküli fennmaradással, amikor a táj kifordul alóla, de úgy tűnhet számára, hogy egyhelyben áll, és csőrével ugyanott kopogtat. Elvesztett önállóságát tagadva, kitapogat hát a szemben jövő fényben erre a térre az ember, s határozottan odalép a fásor mögül éppen kibukkanóhoz. Nem szeretne alkudozni, ezért az elképzelt célpontjához képest kér eligazítást szemtől szemben. De akkor egy napernyő alatt gyermekét ráncigáló hölgy hangja remeg át rajta, „most lépj a járdára, nem tudod, hogy a gyerekek nem halnak meg.” S mint valami régi anzikszon, ahol az üdvözlő a kép alá íródik rendesen, koncentrált figyelme az abbahagyott kérdésre: „erre van-e, kérem”, de mégsem fejezheti be. Hangonként repedezik ajka, s ahogy a nyállal küszködik torka, nem nedvesítheti nyelve szájszegleteit. Fölnéz persze arra a gesztenyefára, levelei ott koronáját inkább zártabbak, mint alul, pedig ebben a májusi kinyílásban fordítva hinné bárki is, hisz a nap ott fönn jobban éri, a lenti ágakon meg, akár a rossz mesében, bizakodóan függenek össze a virág-kezedemények.

– Tényleg zavarban vagyok, mint azok a lovagok, akik ezen a lejtőn fölfelé kaptattak, s nem szólt hozzájuk senki: *ki vagyok szolgáltatva a közlésnek*, pedig térdén ültem én is annak a hölgynek, felőle nézve pedig a térdén lovagoltatott, *nagyhangú nyakatekert nevetés közepette*.

„Nyakatekert” – szólhatott volna bármelyikünk magában így. Remeg a levegő ilyenkor nyárelőn, mint mikor templomajtót nyitnak, s e fényhatáron tetszeni kíván mindenki a nőknek, kedves Hermina.

Megváltoztam-e, és változom-e még? – kérdezte, hosszabb-rövidebb időket hagyva, drága Hermina, s hozzá kell tennem, ujjbegyét ajkához érintve. Abban az utcában a tavasz csak jelkép, ahogy Önnel szemben lefelé rohant, mint mesélte, blúzának kinyílt felső gombjára ügyet sem vetve az a lány.

– Bár nem vagyok benne biztos, mert én akkor fölfelé szaladtam, s csak magamban fordulhatott meg a kétely, hogy hátha lenn hagytam mindazt, ami a másíknak számít, s kötelezőnek érezheti kérésem. Ha most nem sikerül találkozoznunk, nem mondhatja nekem többé: „mindenesetre hálás vagyok”.

– Vagy mert kifulladtam, vagy azért, mert egy ágnak verődött vállam, de rá kellett dőlnöm arra a kópárkányra. Hogyan lehetne eltüntetni, gondoltam, zajos zihálásom, mint álmomban egyszer, amikor tudtam, hogy alszom, de mégis hallottam saját lélegzetem. Megpróbáltam ugyanúgy, hogy csodálkozásom meglepettnék lásson. Lent meg az utca közepén folyt ez a víz, vagy patak, vagy malomárok csökkent mostani mása. Olyan ez, gondoltam, mint gyerekkoromban, amikor ajándékot kaptam, de előtte meglestem. Fájt is ez

az együgyű elrendezgetés, mint valami operáció maradványa, amikor a nőért szólongatjuk.

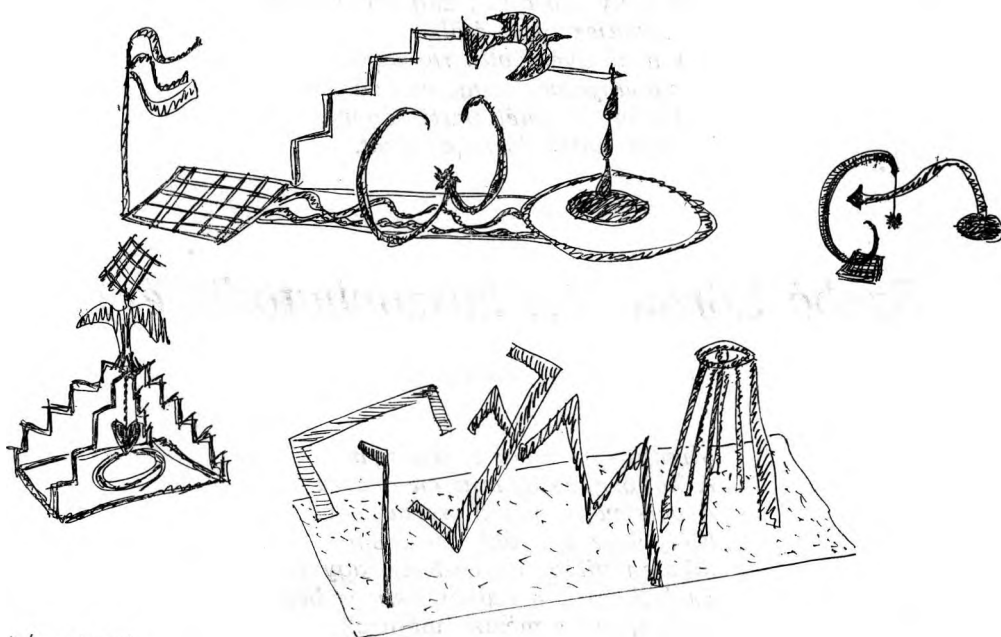
Lenézett akkor, ahogy mondta, drága Hermina, a kökerítés befogott udvarára. És mint a grimasz, amely végül is ráfagy az arcra, abban a kicsi udvarban, álmában lenn fintorgott egy kutya, s mellette feküdt kölyke, aki bajszának minden rándulásával követte anyját.

Bizunk egymásban, ahogy az elfekvő igyekezet a ráébredést megelőlegezte. S lelógó karja azon a köpárkányon, drága Hermina, minden bizonnyal megmozdított egy vakolatszemcsét, mert ahogy mondta, szinte könyörögve morgott az a kutya, ahogy az Őn tágranyilt szemébe nézett.

– Megijedhettem volna, de ahogyan a nap fénye megült a gesztenyevirágokon, ott az utca végén ezt a látványt kitapinthatatlan érzéssé változtatta. Nem hasonlíthatom ahhoz a melankolikus és sorsba vegyülő szemlélődéshez, ahol belenyugszik, s egyszerre káprázik, mint valami sárgaréz kilincs visszfénye a tekintet, sem ahhoz, amikor a nap simogatása a comb közé férközött kezek emlékét sűríti jónak hihetővé, ahogy az öregedő hölgyek mondják kedvesen.

– Az órák a karomon maradt, elsőnek erre gondoltam, mint aki birkózik a balesetet körülállók majdnem-meghalt tekintetével. De hogy éppen ezen kellett átesnem, amikor csak görcsösen és szárazon kívántam, mint a hazatérő lovagok, jaj-ezért-fekszünk-egymás-mellé-impotenciás-zokogással. Sírní szerettem volna, és felhúzott térdel.

És kotorászni kezdett holmijai közt. Valami hajtincs, ami csak úgy támad, s a homlokra fölfújni nem lehet, pedig formátlanul igyekszik a száj, de mind közelebb és közelebb kerül. „Talán a haj olyan, ami elnehezül, s kivenni szemünkből lehetetlen” – mondta, ó, drága Hermina.

Vélemény 12.12

Atlantisz orgonái

*Beúszom egyszer még a csöndbe
ahol a tó már elsötétül,
hol imádkozó fűz hajol rá,
omló palástnak, élő ékül,
beúszom egyszer, megöleljem
mélyét és megkettőzött láit,
tükör fölött s a tükörmélyben.
S meghallom akkor tengerében
zúgni Atlantisz orgonáit.*

Összezárul

*Hogy a vitorla még lobot vet
a vizet metsző horizonton,
vízszintes csönd a tengeren,
a mély morajlik, zúg föl olykor,
Atlantisz titka átölel,
s a kö-gyémántta ragyogót,
magányomat magamra zárom.
Látom, a sötét parti sávon,
hogy zárul össze a bozót.*

Szabó Lőrinc: (A huszonhatodik év)

(a 16. szonettre)

*Mindünkért zeng a requiem.
A költő gyásza, minden gyásza.
A vers nagy, néma szertartása.
Mélyül az ég, föld. Sírverem
minden világ. Bronz-Nap ragyog.
És fölkelnek a halhatatlan őszben
nagy gyász s mézizű májusok.*

Elérek-e?

*Elérek még, elérek-e
a fehér, régi házig?
Egyre mélyebb az alkonyat.
A nyír ezüstje játszik
a ház fölött, a csönd fölött.
Hiú szóktól elérek-e
a zsoldárnémaságig?
S meghallom-e még azt a szót?
A hajló gyertyalángig,
elérek-e az utakon
az éj előtt – hazáig?*

Kövület

*A csöndbe-földbe elmerülni,
nem kiválni, már elvegyülni,
tovalobbanó lepkeszárnnyal
tűzfalon hulló fénnel-árnnyal.
Lenni gyökerek görcse, ága
örökre alvók éjszakája,
szűz északcsúcsok tehérsége,

vérehulló fecsketű vére,
rejtőzni mély réteknek mélyén,
tenyészőn, mint a bölcs tüvek.
Letűnt korokból visszafénylő
borostyán csöndje. – Kövület.*

József és Anna

Orfikus orrtika

„NEM IS TUDNI, mikor, hajdanában-mostanában, jelesül az ezerkilencszáz-mondhatjuk-ötvenes / stb. években: 1950. január 1. és 1989. december 31. között, azazhogy bármikor, időszerűsításon innen és túl, nem is tudni, hol, egy nagyalföldi porfészekben / egy hátsó-eurázsiai kisvárosban / az óperenciás tengerben fuldokló világegyetem kellős közepén vergődött nem is tudni, ki – – – egy lelkeit vesztett lelkész, vagyis elcsapott néptanító, vagyis földjétől megfosztott szőlősgazda – – – *más szóval* uralkodott egy világbíró király, neve szerint Nagy Fülöp. Az a hír járja róla, hogy hatalmas volt, feddhetetlen és bőkezű, igazságos és magasztos. A nem általa fakasztott és ellenőrzött forrásokból szivárgó hírek szerint viszont könnyörtelen, véreskező zsarnok volt; úgy gondolta például, hogy nem uralkodhat biztonságban, csak ha valamennyi testvérét megöleti. E gondolati eidoszt orgyilkosok töltötték meg materiával: ein Mann, ein Wort, némán, telepölgiai egységben. Bérelt történetírók garmadája bizonygatja: testének szépségét, gondolkodásának emelkedettségét, tetteinek nemességét tekintve tökéletesnek kell őt mondani. Hatalma és gazdagsága, e hagyomány szerint, sok más királyét túlszárnyalta. Ennek a királynak olyan gyönyörű felesége volt, hogy női szépségben sohasem akadt párja: akik valaha közéről vagy távolról megpillanthatták és róla beszámolhattak, mind ezt tanúsítják. Birgitta, a termetre, ábrázatra, s minden a szépségben keresett dolgokra nézve ritka híres királynő a tiszta asszonyiság színe-virága volt, a legkiválóbb erények gyémántja; becsülete tiszta, mint a tükör, mert holtáig őrizkedett mindattól az állhatatlanságtól és romlottságtól, ami oly sok asszony szívében fészket ver. Az ellenkező értelmű krónikákat Fülöp íráskurkászai rendre felkutatják, a krónikák szövegét kivakarják, módosítják, vagy éppenséggel meg is semmisítik.

Az istenek, így a történetíró, fiúgyermekkel ajándékozták meg a királyt és a királynét, az egész kozmosz örökösével és meghódoltatójával; a nemes gyermek a Sándor nevet kapta. Egy hagyomány szerint a királynét deus ignipotens kakas vagy kígyó ejtette teherbe. A ma élő hatalmasok közül senki sem uralkodik oly végtelen tágasságok fölött, mint a maga idejében ez a Sándor. Bőre kellemes illatot árasztott, szájának és egész testének jó illata ruháit is átjárta. Teste tüzes volt – talán ez tette hajlamossá az ivásra, és ez okozta indulatosságait is. A tagjában ékes, termetében díszes királyfi, így a mese, szeretetben, szépségben és erényességben cseperedett, és semmi sem hiányzott belőle, amit nemes királyi magzattól megkívánhatunk. (*Vagyis tizenhárom esztendő koromra vad, rakoncátlan, részegeskedő suhancná nőttem volna; legkedvesebb szórakozásom: hogy szelídíthetetlennek tartott lovakat törjek nyereg alá. Ez a történet olyan mező, amelyre kicsapom, aztán megjárom, meglegeltetem az én állítólagos atyámat: lelkeit vesztett lelkészt, elcsapott néptanítót, földjétől megfosztott szőlősgazdát.*) Hogy Sándor tudós oktatásban és lovagi nevelésben részesülhessen, elhatároztam, hogy iskolába adom.

Határtalan tervek tápláltam egyszülött fiam felől. Tanítását nem akartam mindenestül zeneoktatókra és költőkre bízni, magamhoz hívtam hát a leg-híresebb és legnagyobb tudású filozófust. Bölcs, gáncstalan férfiút, tisztos korú tanítómestert szegődtettem Sándor mellé, a messze földön híres bölcselő, Révai József személyében. Így szóltam a filozófhhoz: – Magiszterem, becs-vágy, virtus, erős kéz, szervező művészet legyenek vezérlő ideáid! Gyermekünköt okítva, már ifjan tedd őt bölcsé! – Mindenben óhajod szerint fogok cselekedni! – mondta Révai József, aki a teljes bölcsesség birtokosa volt, olyannyira, hogy mindmáig, és az eljövendőben nemkülönben, az egész világ az ő szellemének kincseiből él. – Úgy fogom tanítani a gyermeket, hogy az arany közép, a lehetőség és az illendőség szerint virtusra, megbecsülésre és tekintélyre törekedjék, és minden dologba beavatom, amire a világon szükség-e lesz. – Így válaszoltam: – Jutalmad busás lesz, bölcs magiszter! – Ígé-rem már csak azért is kecsegtető muzsika lehetett a mester fülének, mert épp akkoriban sikerült fegyveres hódítással hatalmas arany- és uránbányák birtokába jutnom.

Az uralkodó palotája előtt gyönyörű gyümölcsös állott: az Ordaskert – ennek szélén pedig egy pompás kis kastély. (A gyönyörű gyümölcsös: néhány dió- és szilva-, meg egy barackfa; a pompás kis kastély: ténistállóhoz ra-gasztott nyári konyha.) Azt mondta a király: – Magiszterem, vedd birtokba a kastélyt gyermekünk s temagad, valamint a szolgálatodra rendelt személy-zet számára! – És nem volt szemernyi haladék sem. Révai József nyomban gondjaiba vette a fiút, és első lecke-ként, palatáblán palavesszővel, megismer-tette vele az *a á b d g r s z* betűket. Sándornak eleinte egyáltalán nem volt ínyére, hogy az iskolamester járma alá került. Ámde hamarost nagyon sok beléplántálódott mesterének tudományából, mert értelme gyors és fogékony volt: hetvenhatedhét országban sem lehetne nálánál eszesebb hasonkorású ki-rályi deákocskát találni. De aztán, írja a történet, sajnálatosképp megfosztotta őt értelmétől és szorgalmától az irgalmatlan szerelem.

A királynő egy szobalányt tartott maga körül, akiről azt regélik a sok rétegű krónikák: orcája és termete olyan szép volt, hogy belékáprázott a sze-me, aki csak rátekintett. Mindazok, akik értői a női szépségnek, azt mon-dták róla, hogy tökéletes, és minden díjra méltó. Előkelő nemzetségből szár-mazott, az egész világ örvendezett lényének. Szemnek-szívnek ez a gyönyö-rűsége tehát a királynő komornája volt, és úgy hívták: Anna. Amiről a szö-vegvakaró nem tud: nincs írás, ami ne jóváírás volna; hogy minden írás: *evangélium*, minden írás apológia, azaz *apollói csóktan*. A palimpszesztusnak ezen a részén jól olvasható egy másik szöveg is: eszerint mivel egymást örök-ké sakkban tartó családi játszmányban folyvást a derék, takaros kislányt játszottam, mindig el kellett hallgatnom, vakarnom, hazudnom az életemet kannibáli gyöngédségű anyám és apám elől. Családi játszmányknak ez volt a vezérlő ideája: sohasem a valóságot, mindig csak nippédi né mását, ponto-sabban helyettesítőjét, kényelmeset, puhát, lágyat. Szüleim és én csücsörítve és csicseregve terrorizáltuk egymást; otthonunkban mindig tisztára volt po-rolva és keféelve annak a szőnyegnek a látható felszíne, amely alá besöpör-tük az életünket, írja ez a másik szöveg. A hazugságra vonatkozó társadalmi parancs mibennünk bensővé vált, zsigeri felszólítássá, egyetemes viselkedés-normává: mint arany közép, lehetőség és illendőség. Ellenőrizni magunkat, ellenőrizni a másikat! A léttelenség – biztonság! Körpályán repültünk valót-lanságaink szőnyegén: nettül és flottul működött a rendszer, a fortélyos ret-tegések rendszere, amiben eltitkoltuk, mintegy betiltottuk magunkat és a má-

sikat, származásunkat, személyes és családi történetünket; egymástól való rettegésünk fenntartásának számos biztosítéka volt, ezek tüzetes gondozása – kategorikus imperativusszá nőtt. »Fulladórohamot kapok, ha...« »Szívinfarktusom lesz, ha...« »Elkurvulok, ha...« »A te történeted az én ellenségem.« »Nem akarunk tudomást szerezni arról, hogy netán nem vagy derék kislány.« »Nem akarok tudni arról, hogy a te fajtád az én fajtámat deportálta és deportáltatta.« »Nem vagyok hajlandó tudomásul venni, hogy te *ahhoz* a fajtához tartoznál.« »Nem veszek tudomást arról, hogy évtizedek óta agonizáltak.« Üvöltött bennünk az elfojtott beszéd némasága. Mintha büntetésből éltünk volna, belénk épített titkosrendőrök parancsainak engedelmeskedve. Valamikori rettenetes, elmondhatatlan bűnökért vezekeltünk. Ebben a történetektől megfosztott tenyészetben cseperedtem föl: szüleim és én annyit hazudtunk, hogy szinte sterilizáltuk egymást. *Sem/semek* közé szorítva, dimenziótlanul vergődünk. Szenvedtünk és szenvedtettünk, személytelenül, anélkül, hogy tudomást szerezhettünk volna nyomorúságunk természetrajza felől. *Es leidet* – ebbe voltunk bepréselve. Hazugságketrecemből meg-megszöktem, serdülésem óta egyre szisztematikusabban: vertem anyámat (»addig üsd anyádat, amíg meleg«), titkos naplót írtam, napnyugati országokba utaztam, elhagyott temetőket fényképeztem, hasist szívtam; intellektuális közösülésekről, transzcendens szeretőről ábrándoztam, közben egy stájer apácakolostor kertjében csalánnal verdestem a csiklómát: »Én vétkem, én igen nagy vétkem, mondd meg nekem: ki a legszebb a vidéken?« Misztikus szertartásokon vettem részt, melyek önkivületi állapotba juttattak. Titkosnak, tilalmasnak, másnak szerettem hinni magamat, békába rekesztett hercegnőként oda kívántam felszárnyalni, ahova csak kiválasztottak juthatnak el; úgy próbáltam enni, inni, öltözködni, ahogy *exkluzív* nőhöz méltónak képzeltem, írja ez a szöveg. Számomra nem létezhetett valóság, ami észlelhető és birtokba vehető, mert valóságomat, önmagam megismerését tilalmak illették, az önészlelés, a valóságban létezés tabuvá ütődött. Legeslegfőbb tabu azonban a *szar* volt a mi sterilizált porcelánzugolyunkban: a *szar*, amibe a nagypapa, évekig tartó bélyenyhéség és inkonzisztencia, otthonunk teleszarása után, valóságosan belefulladt; gyakran úgy hittem, hogy családjunkban a nagypapa volt az utolsó, akinek köze lehetett a valósághoz, az utolsó, aki *valóságot termelt*; idő múlásával minálunk a *szar* mindannak metaforája lett, ami szabálytalan, rendellenes, törvényen kívüli, tilalmas, kerítésszagató, hézagütő, faldöntő, torlaszromboló; később pedig jelképe lett mindannak, ami önmaga ura, mindannak, ami/aki önmagában és önmagának való elegendősege folytán megszabadult az összes szükségtől, megvált minden kényszertől, vagyis nem része semmilyen államnak, akárcsak az állat vagy az isten, írja a szöveg. Szüleim néma diskurzusában ily módon mindig a szarról volt szó, annak lettek ők életfogytos túsza. Szarral töltött neutronbombán dögöltünk, vagyis benne inkább. Sohasem tudtam formáztat szarni, mindig fostam. Családom számára az *alfabéta* titka, amit mindegyikünk kivakarni, módosítani vagy éppenséggel megsemmisíteni iparkodott: *s z a r* és *b a s z á s* és *s z a b a d s á g*. E triász szenvedő nyomorultjai, írja ez az írás, egyre elkerülhetetlenebbül, egyre kényszerűbben használva bizonyos metaforákat: egy történetétől/történeteitől megfosztott korszak és földrész eseti bűnbakjai, balekjai; ez a ménage à trois: a korszak kényszermodellje, működési sémája. Áldozatuk egyszersmind *jóváírás* is. Ez a korszak, ezen a földrészen, óhatatlanul be kellett hogy következék: az önmaga ellen forduló *írás* szükséges *stáció*jaként. Ha nincsenek valóságos történetek, írja ez a láthatóvá tett szöveg, a valóságnak nincsenek

következményei, nincs felelősség, hanem álmodozás van, képzelgés és csapongás és felelőtlenység és szorongás és iszony van; *tiszta tükör* előtt eljárt szott pózok, szereplési viselkedés, fellengzés, kihívó viselkedés és azonnali behódolás, agresszív önmutoztatás, önbüntetések, pánik, hisztéria. Valóságot termelni így lehetetlen, gondolhatta Anna, és koros szülei elől, az ő tudtuk nélkül Fülöp király udvarába menekült, hogy történeteket hódítson magának. A sihederré serdült Sándor forró szerelemre lobbant iránta. Érzékeinek zavarodottságában folyton azon járt az esze, hogyan is enyhíthetne kissé vágyakozásának terhén. Befellegzett a tanulásnak mindenestül: egyre csak a leány után leskelődött, és hozzá sóvárogva, az ő nevét nyögdecseelve szerzett magának maglóvellést titkos helyeken, napjában tucatszor is. Ha sehol sem bukanhatott a lányka nyomára, a legnagyobb nyugtalanság jelei mutatkoztak rajta. Szinte nyavalyatörősen vélte mindenki. Lángolva emésztődött a szerette leány után, gondolataiban már számtalanszor egyesültek. Aki maga is szerelemtől szorongattatva érzi magát, felfoghatja, milyen állapotban volt. Sándor a szenvedély mártirjává lett, írja az apologetikus szerző; egyáltalán nem tudta már, mit kezdjen magával. Az understatementtől sem idegenkedő apologéta szerint ezer évben nem tesz nagyobb erőszakot férfiszíven a szerelem, mint akkor a Sándorén. Bárhol járt: vadat hajszolt, lovagi mesterségben gyakorolta tagjait, zacskóját vagy beleit ürítette – akár állt, akár ült, akár feküdt, mind éberem, mind álmodva, örökké a gyönyörű, mamorító Anna volt a szívében. Sokáig így folyt a dolog. Minél sűrűbben láthatta, annál közelebb férközött a szépséges kicsikéhez. Szeretete mindennap nagyobbodott. Addig-addig környékezte, míg nem a leányon is erőt vett a szerelem. Midőn Sándor a hozzája való szeretetét megjelenté neki, a tüzről pattant Annácska ráébredt, hogy szenvedélyesen kívánja az ifjút. És mert Sándor oly hevesen, oly állhatatosan kérlete, azaz hogy zsarolta és fenyegette, megígérte neki, hogy éjszaka várni fogja az Ordaskert egy kies helyén. Ily módon adtak találkat egymásnak. Csókot váltottak, fölfedték testüket, a csiklandós, lágy fűgyban szerették egymást szerelemmel. Ettől kezdve egymás hűséges szerelmi pajtásaivá lettek, és valahányszor csak szerét ejthették az együttlétnek, külömb- s külömbféle furfangos pozitúrákban, leleményesnél leleményesebb módokon, a legnagyobb gyönyörök közepette újult meg szerelmük és vágyakozásuk. *Más szóval* Anna kétségbeesetten, mániákusan személyiségeket, maszkokat, ad-hoc szerepeket rögtönzött magának, Sándor rovására, ámitására, épülésére, saját semmijének leplezésére. Az örökös izgatottságtól és izgatástól üzött maszkulin hisztérika tele volt pózolásal, affektálással, nyafka világpolgár-hözöngéssel. Miközben ölelkeztek, gyermeki csodálkozással figyelt; elsősorban önmagát figyelte: azt, ahogyan Sándor ölelését fogadja. Tapasztalásai ekként megkettőződtek. Rebegő szavakkal, félmondatokkal közvetítette magának és társának, mintha sporteseményről tudósítana, szeretkezésük alakulását. »Jé, én most szeretkezek«, »ó, én most boldog vagyok«, »emberek, én most minden valószínűség szerint élvezek«; leginkább azonban arra ügyelt, nehogy teherbe essen, s nehogy túlon túl hangosra sikeredjék társának kéjhörgése. Eleinte nem tudott feloldódni bennem; ritkán érezhettem, hogy elegendő tettem volna. Úgy rémlett, titkosrendőr posztol a pinájában. Szilajul szerettem: erőszakosan, mintha csikót törttem volna nyereg alá. Anna tüzelt, sziporkázott, ragyogott – de sohasem alélt: ezt nem tudta színlelni. Mintha mindig résen lett volna. »Rohad az agyam«, »sohasem éltem«, »én mindig egyedül voltam«, mondta, másszor meg azt erősítette, hogy tud élni, hogy szabad, és hogy megtanult szeretni. Valahogy mindkét esetben igazat mondott, bár

hazudott állandóan. *Bár* – vagy inkább *tehát*. Jelenlétével besugározta, fölhevítette és gúzsba kötötte az életemet. Ha viszont (= tehát) autisztikumába gubózott, akkor gyötört és gyötörtette magát; fölverte s magára uszította a mélyemben szunnyadó szörnyeket. Tele kalandvággyal, izgágasággal – erőinek nagyra horgadásaikor röpített minden vele lévő, fel a magasba. »Milyen üde, milyen friss! Csupa képtelenség.« Üde, friss és képtelen, mint újonnan kiállított elmeorvosi diploma egy hiéna gyomrában. Az éppen-ilyenség lehengető igaza, csodája, cáfolhatatlansága, kikezdhetetlensége. Nárcizmusom asszisztensnője?, írja ez az ekritúra. Egy alkalommal kígyó tekeredett elő Anna szájából, ugatásra fakadt, szart okádott, majd lángra lobbant és porrá égett.

E pajtáskodás nem maradhatott rejtve az iskolamester előtt. Tanítványának szerelembe habarodása miatt veszélybe került az ő magasztos műve. Szolgákat bizott meg tehát az ifjú figyelésével: »Követni! Ellenőrizni! Lehallgatni! Kompromittálni!« Így mindent ki is derített. Igen hevesen megdorgálta Sándort, szidalmakkal és ütlegekkel illette, és éjjel-nappal szigorúan ügyelt minden lépésére. »Bízzál, fiam, mert világraszóló tetteket fogsz cselekedni, és ez sok izzadságot és fáradságot szerez majd a dicséretedet megénekző költőknek és zeneszerzőknek!« Százféléképp törekedett elverni elméjét a leányról, ám fikarcnyi foganat nélkül: mihelyt kereket oldhatott, korai vagy kései órán, a királyi siheder azonmód szerelmeséhez inalt, hogy gyönyörűségüket leljék egymás karjai között. A bilincsek, melyeket a könyörtelen szerelem korábban rájuk vert, immár szétpattantak: szívük és érzeik a megtanult gyönyörök édenébe röpítették őket. Zajtalan és láthatatlan mikrofonok meg kamerák voltak üzekedéseik füllencsei és kukkancsai.

A magiszter megbotránkozott és haragra gerjedt. Uralkodójához ment, és fölfedte előtte, hogy az ifjú tetőtől talpig belebódult a királynő személye körüli legbensőbb szolgálatot teljesítő komornába. Mikor a király erélyesen megfedtte a lányt, az így védekezett: – Felséges uram, nem vagyok bűnös abban, amivel vádolsz. A királynő ismer engem: rosszat cselekednem természetem ellen való. – És mivel a királyfi elcsábításában való ártatlanságát számatlan esküvéssel erősítette, és mert maga a királynő is közbenjárt érdekében, a király újra kegyébe fogadta Annát. A filozófus hallgatott a leány terhére valló hang- és képszalagokról, noha az udvar, sőt az egész állam minden tevékenységét ellenőrizte, és titkos figyelmébe vonta magát a királyt is. Amicus Plato, sed magis amica securitas. Így méltán harapózhatott benne gigászivá az az érzés, hogy az állam a legfőbb jó. Az államot totálisan ellenőrizni próbáló titkosrendőr omnipotenssé fuvalkodó tudatában az állam: ő maga; a titkosrendőr, az összes írások grammatikusa mindenek felett áll: Caesar non est supra grammaticos; mivelhogya minden történet az övé, minden történetet ő oroz el, ő sajátít ki, voltaképp csakugyan ő az állam; akinek viszont nincs saját, azaz ki nem sajátított története, az maga sincsen, az maga a semmi, a sterillé szikkasztott statisztikai adalék, nulla az n-edik hatványon; az ellenőrzött állampolgár, gondolja a titkosrendőr, ki van vonva a létezésből; ekkor az a délibábos ideája támadhat a titkosrendőrnek, mely arany közép, lehetőség és illendőség szerint vezérli aztán, hogy ő a történés, a *devenir* disszeminátora, hogy a történetek létrehozása az ő egyéni kiválósága, az ő kizárólagos privilégiuma, csak őt illető társadalmi megbízatás és cselekvés – melyből, e tevékenység kibimbózásakor, írja a filozófus, *ille philosophus*, közösségi gyönyör fakad; ámde mert a titkosrendőrnek csakis sajátított történetei vannak, azazhogya a titkosrendőr csak a kivakarásban, a

módosításban, vagy éppenséggel a megsemmisítésben leledzik, valójában ő maga – történetellen, így aztán nem is létezik: tehát ő a legfenyegetőbb, a legtátongóbb űr; olyan csíráállapotú semmi, ami totális semmire, semmizésre, semmisítésre tör. A titkosrendőrnek másrészt metafizikai hivatása van. A *szar* megbűvöltje és elkötelezettje ő. A *titok*, ami a titkosrendőr létének oka: maga a *szar*. A *titkosrendőr*, a *rendőr* arra hivatott, hogy eltüntetője legyen a szarnak mint olyannak, a magánvaló szarnak: eltakarítsa, elfedje, tilalmazza és büntesse a szart. Ő a *szar* jóváírója – úgyszólván evangélistája. Ettől fogva a szépséges szobalányt örökös bánat kínozza szerelmes pajtásának hiányától. Erői megfogyatkoztak, összes vidámsága tovaszállt. Mindkettejüket ádázul szem előtt tartották, többé nem lehetett találkozniok. Az édes kis szépség nem kaphatott eztán gyógyírt megsebzett szívének fájdalomára az ő Sándorától: nem apolgathatta apologétáját. Magam nálánál is többet gyöttrődtem talán. Fájdalomtól sajgott minden porcikám, mert elrabolták tőlem szerelmeseimet. Haragtól fortyogva kuksoltam az iskolapadban, és morogtam, mint a medve. Hol ide, hol oda kapdostam, elmémet elhomályosította a szenvedély. Preceptorom hiába ösztökélt: »Ne kapkodj ide-oda, ne erőlködjél, Sándor, hanem szabad lélekkel, mint férfi, mint polgár, mint halandó lény tekintsd a világ dolgait!« A vágyakozás kínjai egyre csak sorvasztották Annácskámát. Pompázatos virágszálam megtelt keserűséggel: őt is porba sújtotta a megpróbáltatás. Meghódította szívét az ellenállhatatlan szerelem, azazhogy gerincére vágta magát előttem, mint egy markotányosnő, és most a tanítómester közbenjárására foganatosított királyi tiltás erőszakosan elorozta lelkének békéjét. Se önnönmagával, se a körötte lévőkkal nem tudott úgy törődni, mint korábban, reménység, félelem és harag háborgatván elméjét. Ami azelőtt mulattatta, arra most rá se hederített. Édes, szépséges, szenvedélyes Annámi immár egyetlen célt ismert: szívében csupán arra vágyott, hogy újra egyesülhessen velem; illetve, alcél gyanánt: hogy megtorolhassa szenvedéseit az őszbecsavarodott fejű, mindenek által bölcsként tisztelt tanítómesteren. Én azonban a magamon vett győzelmet uralkodóibb erénynek tartván bármily ellenség legyőzésénél, nem kerestem többé Anna társaságát. Mikor az ő csalfa szépségét szembeállítottam a magam önmérsékletének szépségével, úgy mentem el mellette, mint élettelen kőszobor mellett. Ha nem volnék Sándor – *ha megúszhattam volna!* –, nem szeretnék Anna lenni, gondoltam. Inkább lennék titkosrendőr vagy garnélarák. *Aut custos secretus aut nihil.*

Hallga csak, írja a krónikás, hogyan látott dologhoz Anna, a fényes naphoz hasonlatos! A leányházba ment, és mit sem sejtve a parányi rejtett tévékamerákról, *történetesen* sorban rájuk hajigálta levetett ruhácskáit, azután megkenekedett mósuszolajjal, uszályos selyemruhába bújtatta karcsú testét, fölője pedig hermelinprémet öltött. A tiszta fehérbe öltözött Anna, írja a nótárius, bűbajos képet mutatott, elhihetitek! Fejére arany homlokpántot illesztett, finomat, keskenyet, mesterien megmunkáltat. Metszett és metszetlen drágakövek ékesítették a pántot, tündöklő apró kövek, a legjobbak, amiket a Fülöp király által ellenőrzött széles glóbusz-sávon csak találni lehetett: smaragd és cirkon, zafír és kalcedon, pompásan elhintve. Aranyművesi művészet és bölcsesség soha nem helyezett el pazarabbul ékköveket, mint az ő homlokpántján. A szerelmes leány káprázatosan feldíszítette magát, majd tükröt vett elő, és gondosan megvizsgálta: jól illik-e mindez orcájához, nincsen-e igazítani való. De mindent – öltözéket és ékszer – rendjén lévőnek találta, ahogy ebben a történetben olvashatjuk. A tükör meg is szólalt, szökö ütemben:

*Anyád ha látna, megpukkadna,
Apádat rögtön guta ütné meg:
Sehol sincs szebb tenálad, Anna,
Érted méltán hevült a kis herceg.*

Ekkor cipellő nélkül, mezítláb kiment a palota elé, az Ordaskertbe. Ében haja hosszú fürtökben folyt le, melyek, ahogy mozgott, vigály felhőként lebegtek széjjel. Lábai fehérebbek voltak a jégceppnél, egyenesebbek, mint a gyertyaszál, makulátlanok, egyetlen foltocska nélkül. Volt a közelben egy forrás: → hangforrás → jelforrás → történetforrás. Könnyeden, vidáman arrafelé lépkedett a kis kedves, lábacskaít megnedvesítette a harmat, *más szóval* a csahoj. Lépései nem voltak se rövidek, se hosszúak, szép arányosan, magát egyenesen tartva, büszkén lépdegelt, mint a nemes sasmadár. Szemeit lesben ülő vadászsólyom módján jártatta. E parázsló szemek – mínusz öt és fél dioptriás kontaktlencsék mögül – nem is túlon túl szelíden, nem is túlon túl böszen keltek vadászútra; veszélyesen igézve cserkésztek, fontolgatva, eltökélten. Ahogy uszályát térde fölé emelve lépegetett, innen is, onnan is leszakított egy-egy szál virágot, és behullajtotta ruhája ujjába. A napként sugárzó Anna mindezt azért cselekedte, hogy törbe csalja és elveszejtse Révai Józsefet, aki megfosztotta őt szerelmesétől. Így szökdécselt a kincsecske, serényen, mint a forgószél, a pázsiton át a kút felé.

Elmondhatatlan, cimborák, írja a történetíró, mennyi ravaszság lakozik az asszonyokban! Akinek némbér szegődik a nyomába, nem menekedhet előle, még ha föld alá: kazamatába, várbörtönbe, alkotóházba vagy fenevadak üregébe rejtekezik is. Ezeket a dolgokat és még sok más rengetegszer föltalálták már az idők folyamán; de hogy egyik szavamát a másikba öltsem, írja az evangélista, folytatom történetemet, ne maradjon függőben! Mondani – semmiről nem lehet semmit. A könyvek áradása ezért nem tud véget érni. A történet nem marad függőben, a történet független, önmagát folytatja. Alatta egy másik – kivakart, módosított, vagy éppenséggel megsemmisített – történet, az alatt ismét csak egy, még régebbi, azaz még újabb történet, és így tovább, ad infinitum. A világ minden története összefügg egymással, egyetlen Möbius-tekercs, egyik történet nemzi a másikat, mint Ábrahám Izsákot, Izsák Jakabot, Jakab Júdát, folyvást bújócskázva Józsefig, és rajta túl, írja egy titkos jelentés; egy kibicsaklott gerincben, egy csámpás fogsorban, egyetlenegy kötőszóban új történetek, új történelem potenciája lappang. Történet adja lehetőségünket, *történetből vagyunk*. A sok könyv írásának ezért nincs utolja. A szép Annácska *tehát* csábosan kikenve-kifenne a virágok közt táncikált, egyenes derékkel andalgott té és tova. Egyszer csak kikukucskált ablakából az agg iskolamester. Tekintete épp akkor esett a leányra, midőn ez megöblíté térdig csupasz lábait a forrásvizben. Felettébb csudálatosnak találta a lány hajladozását. – Ej – gondolta –, mily szeretetreméltó, mily kedves, mily kellemes, mily gyöngéd teremtés! Boldog lehet az a férfiú, aki bölcs öregségében vele élhet! – Hirtelen hidegláz, aztán meg forróság öntötte el. Meglepte őt a szerelem, és gyámoltalanná tette. – Ne hasogass fiatal barázdát... – hebegte maga elé. A makulátlan lányka zöldellő hársfa alól lépett a mester ablaka alá, és maroknyi virágot vetett feléje, e szavakat szólván: – Mester, szerencse és tisztesség néked! Ha gyarapíthatnám boldogságodat, mérföldeket megjárnék örömet, akármily gyöngö volnék. – A mester így felelt: – Köszönet néked, édes-kedves leányka! Tebenned minden

gyönyörűséget meglegelni, amire férfiember vágyakozik ezen a világon. Kisasszonyka, kegyeskedjél könyörülni rajtam, szegényen, és jöjj be hajlékomba! Magunk leszünk, kettecskén! – Közben ezt gondolta: »Mennydurrogató Zeuszra, nincs kotonom! És ha föl találom csinálni?»

Ekkor az édes, gyönyörűséges, hasonlíthatatlan nőke bejött hozzám. Letelepedett mellém, hófehéren sugározva, illatosan. Én ily szóra fakadtam: – Oda az eszem, oda az értelmem! Sok országbéli szép leányokat láttam, de egy sem fogható tehozzád! Ajándékozz meg szerelmeddel! Kapsz húsz talentumot. Kevesled? Megnyitom előtted kincsesládámat: vehetsz belőle, amennyit csak akarsz. – A leány azonban tiltakozott: – Szavaid sértenek! Mit képzelsz felőlem, mester? – Szeretném, leányasszony, ha velem hálnál! – A leány felkiáltott: – Jaj nekem! Mester, hogyan is tehetném? Nem akarom ily balgán elveszíteni leányságomat! – Jól látta a szépséges, hogy teljességgel beléháborodtam. A falon most lovaglónyerget pillantván meg, így csicsergett az elbűvölő: – De igazán, ilyen szívességet csak szívességért cserébe adhatok. Vetkezzél pucérra, ezt kérem tőled, s hogyha szépen lehajolsz, finoman hátadra vetem a nyerget, és szádba gyeplőt illeszttek, övecsém pompásan megteszi. Lovagolni akarok a hátadon! Ha csakugyan kedvelsz, megcselekszed, amire kérlek. Ne késlekedjél, tüstént lovagolni szeretnék a gyümölcsösben, a te hátadon! Nincsen senki is, ki észrevenne bennünket! – Közbevettem: – De hiszen én nem tudlak úgy hátamon hordozni, mint a nyerges ló! – A leány azonban így felelt: – Bizony, hogy tudsz! Meglásd: szépen körbehajtlak, mintha ló volnál. Flastromként, hogy föl ne törjön hátad, vékony szelet nyers számárhúst rakok a nyereg alá. Ha kedvemre teszel, ma éjjel megkapsz tőlem mindent, amit csak kívánsz. – Így társalkodtak, a történetíró szerint.

Látjátok, ugye, kérdezi a fabulátor, milyen furcsa merényletet agyalt ki megrablója ellen a kis Anna? A zabolázhatatlan szerelem, minden értelem bomlasztója, elúrhodott az őszhajú mesteren: – Szép kisasszony, kezrede adom magam, és teszem, amit parancsolsz, hogy azután enyém légy. – A vén bakocska nosza, mindjárt lehányta magáról gönceit, és négykézlábra ereszkedett. Az észbontó kicsike fürgén megragadta a nyerget, és a filozófus hátára helyezte. Lekanyarította válláról hermelin palástját, kilépett selyemruhájából, és anyaszült meztelenül hősünk hátán termett. Selyemövét zablaként a mágiszter szájába adta, jobb kezével virágzó rózsagallyat suhogtatott lovaglópálca gyanánt. Lábacskájával kecsesen sarkantyúzva, ügetésre nógatta petyhüdt bőrű, aszott zacskójú, ferde gerincű, ösztövére gebéjét, és huncut szerelmi dalocskát kezdett dúdolászni:

*Det kätä ludret Birgitta
Redan i sin moders buk
Visste vända så sin fitta
Att hon fick smaka sin faders kuk.*

A mágiszter, látván, hogy a ledér szépecske akaratján kell ügetnie, nem tétozott tovább: vére felforrósodván, négykézláb kúszva megindult arrafelé, amerre lovasa sarkallta – a leányka igaz szívbéli gyönyörűségére. Lihegve, harákolva, bukdácsolva, gúvadó szemekkel kúszott a filozófus a gyümölcsfák alatt, hátán az őszibarack bőrű, rengő körte csecsű, porceláncsésze köldökű, sudár combú, harmatos bíborcsiga pinájú leánytestecskevel. A puella megcsapdosta a rózsággal lovának csikasz horpaszát, közben parányiakat

sikkantott. Combjainak szorításával ösztönözte futásra: az öreg csődör vágatni kezdett, nyihogott és nyerített. Végére elbődült, világga.

E pajzán, ámde, mint olvasható, *teleologikus* kilovaglást az arany közép, a lehetőség és az illendőség cirkulusából észbe vették Birgitta királynő és egynéhány udvarhölgyek. Csipkés tetőpárkány mögül figyelmezték a csudás jelenést – amint Anna délcegen filozofogol Révai József hátán. A látomány elámitotta, majd zengő vigasságra készítette a királynőt és kíséretét. Midőn az Ordaskert végére ért lovagoltában, Annácska kacagva leszókkent kacsiba paripája hátáról, és kellemetlenül nyafogó, enyhén nazális hangján így szólt: – Vén bolond, örökre tiéd e szégyen! Hetvenhét éved, ládd-e, hétre zsugorodott. Mert jóhíremet és szerelmesemet elzabráltad tőlem, vigyen el téged az ördög! – Hirtelen letérdelt a fűbe, szájon csókolta Józsefet, és megsimogatta az arcát. Felpattant aztán, magára kapta ruháit, és tehetetlen szívvel tovalengett a palota felé. Fotómasinák kattogtak, zsugorított hangrögzítőkben diszkréten surrogott a mágneses szalag.

– Honni soit qui pense... – dünnyögte József, ahogy föltápáskodott. – A fúria ugyanaz, mint a grácia.

A bohó história híre, feljegyzője szerint, eljutott az udvar minden zugába, tudomást szerzett róla a király és kísérete is (a kutya és a macska, tyúkok-kacsák, meg az egy szem választási malac). Megbosszulta tehát szenvedéseit az 'édes kis'-nek jelzett Annácska: egyetlen aktusban – melyből, e tevékenység kibimbózásakor, közösségi gyönyör fakadt – megbüntette, feláldozta és feloldozta szüleit: kilovagoltatta őket önmagából, legalább szellőzőkódesnyi időre; azaz megírt egy történetet, melyet semmilyen íráskurkász nem tud egykönnyen elvakarni vagy megsemmisíteni. Holott a történetnél semmi sem törékenyebb. Mivel minden történet tartalmazza kivakarásának, módosításának, vagy éppenséggel megsemmisítésének lehetőségét, legtöbb történet, mielőtt létrejöhetne, elvetél. A létezés, a létező – mindközönségesen az ásvány megregényesítése: *mégis*-létezés és *mégis*-létező: zum Trutz és dafke és csakazértis; vakarás vakarás hátán. A történet a lét egyedüli hordozója, garanciája, *ír*-magja, a történettelenesség: pusztulása. Az egó olyan eidosz, írja ez az írás, aminek a történet a szervező matéria: *ein Mann, ein Wort*. A titkosrendőr, az *agent de la merde*, az íráskurkász tudja ezt; midőn beleleskelődik, belenyomul, beletehénkedik történeteinkbe, máris beléjük avatkozik, és szétzúlja őket; szétzilál, azaz kivakar, módosít, vagy éppenséggel megsemmisít bennünket. De mert a lét: az önmagát gondoló szar, ezért hát mégiscsak a titkosrendőr az, aki garantálja a létet, ő a lét pásztora. Ezen az éjszakán Anna azt álmodta, hogy kozmikus vihar támadt, és villámcsapás érte méhét: nagy lánggal lobogott, szinte betöltve a mindenséget, majd hirtelen kialudt. Nem találkozhatott többé kedvesével, királyi rendelésre másnap el kellett takarodnia az udvartól. Kénytelen kurva keresetre adta magát, és nyomorultan, undok kórságtól pusztult el külföldi bordélyban. Illetve most is él. *Más szóval* 1987 nyarán politikai menedéket kértem Svédországban, a hivatalnok azonban, aki a göteborgi rendőrségen ügyemet kivizsgálta, csúnya, szabálytalan fogsorom és hisztérikusan egzaltált viselkedésem miatt virtuális terroristát, vagy legalábbis, másállapotomból extrapolálva: utódaimban ellenőrizhetetlenül tovább burjánzó módon, a szociális köznyugalomra veszélyes pszichopatát vélt fölfedezni bennem. Nem hitt nekem a Strindbergman-fattyú, mert nem volt történetem, aminek hihetett volna. Csöpögött a gyanakvás ebből az igazságügyi történetszakértőből, ebből a puritán történetinyencből, akinek vezérlő ideája az lehetett, juste milieu és fészkes fene gyanart:

never trust the teller – trust the tale. Úgy látta, hogy mint nő, nem vagyok monász, tehát nem vagyok a világsokadalom *tiszta tükre*. A szégyentelenül nőgyűlölő történetbuzeráns, Weininger apostol evangéliumának zord hitvallója, olyan jegyzőkönyvet kotyvasztott egybe, hogy a bevándorlási hivatal megalapozatlannak ítélte menedékjog iránti kérelmemet – vagyis törlésjél alá helyezte szülőföldrészem históriáját: eltakarította, elfedte, tilalmazta és megbüntette (*tehát* felfokozta hatékonyságát). Terhességemre való tekintet nélkül – a kurvák! rá se basztak, hogy föl vagyok durrantva! – kiutasítottak a svéd állam területéről. »Nem öblíthetem térdig csupasz lábaimat a felségvizeitekben! Minő szerencse – gondoltam a göteborgi rendőrségi fogdán –, hogy nem látták meg gerincem ferdültségét, és hogy girbe-gurba gernyemben nem fedeztek föl a lényem kiteljesedése felé emelkedő olyan csíráállapotú intenciót, ami korántsem csak a svékus szociáljóllet szétrobbantására tör; mert ha netán észreveszik gerincgurbaságomat, ki tudja, minek, fő-fő hátsóeurázsiai boszorkának, a nyugati féltke potenciális megrontójának, a szarvas angyal: Belzebub kénköves picsájú ágyasának kiálthattak volna ki! Jaj, de torkig vagyok ezzel a felirattal itt a falon:

*Ja åter inte maten.
Ja åter tiden det tar.»*

Följegyeztem, akárcsak ezt a másikat is – hasznát vehetem még, csak el kell vinnem szövegéhez, az majd *megcsinálja*:

*Blott de tama fåglarna har en längran.
De vilda flyger redan tritt.*

»Engedjete ki! Pisilni kell. Telefonálni akarok. Éhes vagyok. Levelet akarok írni. Húgyszagú a pinám, meg akarok fürdeni. Mozartot akarok hallgatni. Vigyékten innen ezeket az AIDS-es pokrócokat! Originál magyar rostos őszibaracklevet kell innom, különben elvetélek. Olvasnivalót kérek! Szarszag van. Itt mindennek szarszaga van. Fáj a hajam. Haza akarok menni, mert nélkülem nem tudnak meghalni a szüleim. Mivel a tevékenység jobb a pusztá bírásnál, ezért ölni jobb, mint ölés tárgyául szolgálni. Meg kell ölnöm struldbrugjaimat, hogy lehessen saját történetük – azaz mitoszuk. Nesztek, itt a puklim. Nektek adom a pókos térdemet is. Molotov-pukli – Molotov-pukedlivel! Sajgott a hátamban egy emlékdúc: ajak- és nyelvérintések, ujjbirizgálások, simogatások tárolója. Ez a kaland nem igazán az enyém, rámkényszerített történet ez, nem az én otthonom ez az írás. Ami az enyém: a méhembben gyarapodó embrió, az iratlanban leledző történettelen kis lény, aki nek rezzenéseit még alig észlelem. Az övé lettem – egy új nemzetség kútfejeként. Egy nézés az én otthonom, egymásba kapcsolt szemek tekintete, érzéki behatolás, nem a *másik* maszkja mögé, nem önmagamba, hanem talán a látás legközepébe, abba a valamibe, ami lát; az egyedülvalóan közösbe. Az én történetem akkor történik, amikor behatolhatok a közös egyedülvalóba. Csak ennek a közös egyedülvalónak a centrumában történhet meg, hogy valóságot termeljek, és megszüljem magzatomat: azaz kiszarjam magamból. »Milyen közel vagyok hozzád, az arcodhoz, a tekintetedhez!« Fogvatartásom alatt az idő legnagyobb részét olvasással töltöttem: hazámban tiltott olvasmányt, egy paranoiás honfitársam *Sándor és József* című vaskos börtönnaplóját olvastam. Ráébredtem, hogy minden titkos napló: én vagyok. Belém van

írva, mint jegyzőkönyvbe, a századok ocsmány története. Hiába törlöm és varok – nem tudom megsemmisíteni. Meg vagyok vele bélyegezve; gyermekemen is rajta ez a pecsét: meg se született még, és már meg is halt. Mindent tudsz már, barboncás bubám. A létezés disszeminátora brutális kegyelemre választott ki bennünket: anyámat, Hübsch Edit Irgalmas-rendi ápolónővért, aki megúsza, méltán hihette legalábbis, a deportálást, és apámat, Fellegvári (születésekor még Flághellaneu) Igor hivatásos katonatisztet, majd tudószenatóriumi gondnokot, az interveniáló hadsereg géhás századosát, aki szibériai hadifogsággal kellett hogy lakoljon a história rá eső epizódjáért. A Dunatájék operettlibrettistája közös szövegkönyvbe sodorta őket, szükségszerű, elkerülhetetlen és beláthatatlan folyományként: kettejük kései házassága anyámnak, megúszhatatlan életosztalékul, haláltábor, apámnak életfogytig nyúló hadifogolyláger, büntetésre és bűnhődésre. A száműzetés rovásaitól zsúfolt tudatukban sejtése sem derenghetett föl, miféle wahlverwandschaft törvényei munkáltak öbennük; vezekelve és vezekeltetve, végzetesen gúzsba kötöttek. Gyakran kellett úgy éreznem: engem szinte csak azért nemzettek, hogy bennem gyűlölhessék és irthassák tovább egymást. Apám szuronnal és lángszórával állt őrt testem minden nyílásánál, így próbálva eltüntetni a folytatódástól, attól, hogy új történettel lehessek viselő, vagyis talán így óhajtvá végét szakasztani tulajdon évezredes kényszerfutásának. Szülni fogok, faterkám! Nagyanyó leszel, Hübsch Edit! Húszegynéhány órás őrizetbe vétele után a SAS repülőtérsaság menetrend szerinti utasgépére kellett szállnom, a marcona svéd államtól ajándékba rámlöcsölt toloncbiletával. Lépéseim nem voltak se rövidek, se hosszúak, szép arányosan, magamat egyenesen tartva, büszkén lépdegéltem a hasonlatból alig hogy kiszabadult, máris újabb metaforában fészket verő szuperszonikus sasmadár felé. Felügyelő kíséretként két civil rendőr, egy férfi, egy nő gondoskodott arról, hogy visszatérjek szülőhonom székvárosába. Női kísérom, a filigrán Birgit Axelsson, együtt zokogott velem a rendőrségen, midőn felolvasták előttem a kiutasítási végzést. Ezt a madárlátta zokogást, gondoltam, magammal viszem szülőházamba, kényszerdeportálásom színhelyére – születendő gyermekemnek, ajándékul. Szeretném gondját viselni ennek a zokogásnak. És gazdája szeretnék lenni minden holmimnak, a köröm gyűlő tárgyagnak, idáig nem tudtam figyelni rájuk, ezért kacatokká züllöttek a kezeim között. Pedig közös a lelkünk, erre is a göteborgi fogdán jöttem rá. És a tárgyak látnak engem. Látják, hogy olyan szabad szeretnék lenni, mint egy isten vagy egy macska. A tárgyak is macskák. Fogda, isten, macska: minden kifejezés a teljes világegyetemre vonatkozik. Élni, azaz élni hagyni. Egyetlen történet van, maga a létezés. Talán titkosrendőri beavatkozás folytán, a semmi elvakarásaként. Semmi sem, és létező is. *Sem/sem és is/is: az egyszerre, vagy inkább vagy inkább.* El a kozmoszból soha semmi nem tűnik, el soha semmi nem tűntethető. Egyetlen szellentés és egyetlen füllentés, egyetlen apró szarpötty sem oszlik szét nyomtalanul. Egy figyelmetlenségből leejtett teáskanna eltörésének következményei az idők végtelenéig, a könyvek utoljáig gyűrűznek. Egy héttel megcsúfoltatása után, felbőszülve a temérdek gúnyolódáson, az udvari léhűtők csipkelődéseire, a bölcselet meg a titkosrendőrség nagymestere egybecsomagolta könyveit, térképeit, kéziratait, papírtekercseit, hang- és képszalagjait, állat- és növénygyűjteményét, ruháit, aranyát, ezüstjét, összes portékáját, és éjnek évadján, titokban páncélgépkocsra rakatta. A vidéket keresztül-kasul szelő, kétoldalt muskétás strázsák, őrtornyok, vizesárok, aknazár és magasfeszültségű szögesdrót övezte senki-útján búcsú nélkül elhajtott, meglegelve a fecsegések szün-

ni nem akaró áradatát. Eszelősen száguldott előre páncélautóján, átgázolva a drótsövények közé élve bejutott szerzeteseken, földmérőkön, leprásokon, zendülőkön, szitkaikon, hörgéseiken, átkaikon, könyörgéseiken. »Mindent kivakarni! Atírní! Megsemmisíteni! Legelőször saját magunkat! Bennünket nem vádolhat senki azzal, hogy évek hosszú során át nem vontuk kellő szélesre azoknak a körét, akiket rábeszélünk, akiknek sokszor egyenesen udvaroltunk azért, hogy forduljanak szembe saját múltjukkal, és tekintsék önmagukat a saját történetük nem lebecsülhető, nem sematizálható, nem papírmásészerű ellenségének!« Harmadnap ismeretlen városba érkezett, melynek neve Satarta. Egy városszéli bunkerbe húzódott, és remetei magányosságában *Anna sum* címmel tetemes könyvet, orfikus bölcséleti kotorekót nyálazott össze, szép és alattomos asszonyi állatok gonosz praktikáiról, arról, hány dicső férfiút sebeztek efféle nősemélyek holtra, meg hogy aki csak szóba ereszkedik is velük, azt megfogják, mint halat a horog, madarat a háló, nyulat a kelepce, musztángot a lasszó; meg arról, hogy a néember tekintete megrontja az egész univerzumot, illetőleg e tekintet magának az univerzumnak multiverzumot sővargó tekintete; hogy a néemberből áradó csábítás magának a kozmosznak végzetes-végtelen öncsábítása; ám hiába akarunk kevesebbet és kisebbet botlani, mindenekelőtt őrizkedvén a kellemes érzésektől és a gyönyörtől, azt képzelvén ezenközben, hogy a sorscsapásokat legméltóbban az arany középutat járó, feddhetetlen és *négyszögletű* férfiú fogja elviselni; simogatás és fejberúgás közt pofon, pofon és világvége közt megsemmisítő tábor, e szöveg és a fekete lyukká töppedt mindenség közt a párizs-lyoni gyorsvonal rézfaszú baglyot formázó vécelehúzója az arany közép, a lehetőség és az illendőség – tehát a nyomorult, porbafingó bölcsön, földnek rákján, ki meg akar menekülni a hátsó-eurázsiai porfészkekben való vergődéstől, az operenciás tenger legközepén fuldokló, önmagába fullasztó világegyetemről, semmi más nem segít, csak ha gyökerestül kitépi magát a nő, a nőtermészetű lét öleléséből, mindenfajta vágyakozás öleléséből, és elbújik, ahová éppen tud, patkánylyukba is akár, és ott végez magával, mert egyéb szer talán nem is létezik; csakhogy – írja a fikahányó – ami elől menekülünk, annak foglyai is maradunk: *ki a nyelv elől: így*; ha mindazt – olvassuk továbbá –, ami kellemes és örömet szerző, mulandónak tekintjük, fájdalmasnak tekintjük, lélek nélkülinek tekintjük, betegesnek tekintjük, ingatagnak tekintjük, akkor megválunk a vágyakozástól; aki megvál a vágyakozástól, megvál a halmazástól, aki megvál a halmazástól, megvál a szenvedéstől; aki megvál a szenvedéstől, megszabadul a születéstől, az öregedéstől és a haláltól, a szorongástól és a kintől, a bánattól és a kétségbeeséstől; írva vagyon, hogy *tehát* a hatalmas rettenet, hogy a tiszta asszonyiség színe-virága ócska ribanc, hogy aki gazdag és bőkezű, az tolvaj és gyilkos, hogy az ember: kakokagathosz, hogy a világbírónak semmije sincsen, hogy a világ titkos kukkolója szartúró bogár, és a semmit kukkolja; hogy a világ a legnagyobb rossz, *kaka kakán*: isten emészthetetlen anyagaiból, fel nem szívott emésztőnedveiből, levált hámsejtjeiből, fellázadt baktériumaiból és fáradt vizéből támadt; a gyarlóságban létező nembeliség azonban, a virtus nélküli, gömbölyded és feddésre méltó feminitás: *minden történet kútfeje*; a kozmosz tűzéről pattant nő, a tátongó ágyékú asszony lovalni, lovacskázni, lóvá tenni, lovagolni, lovaggá ütni, lovasítani, kilovagolni, meglovagolni, meglovasítani, levesíteni, levelezni, levessé és levelessé tenni, lovasodni és lóvésodni és lóvésítani vágyik, a férfi magja lövellni kíván: LOVE! LÖV! LÖVÉ!; asszonyé a mag, férfié a tán-

torgás; *tehát* nincs *tehát*; fekete lovas és fekete leves: ugyanegy; magtalan tá-
 tongás: jelenlét örök elodázása; minden szavunk: himnusz . . ."

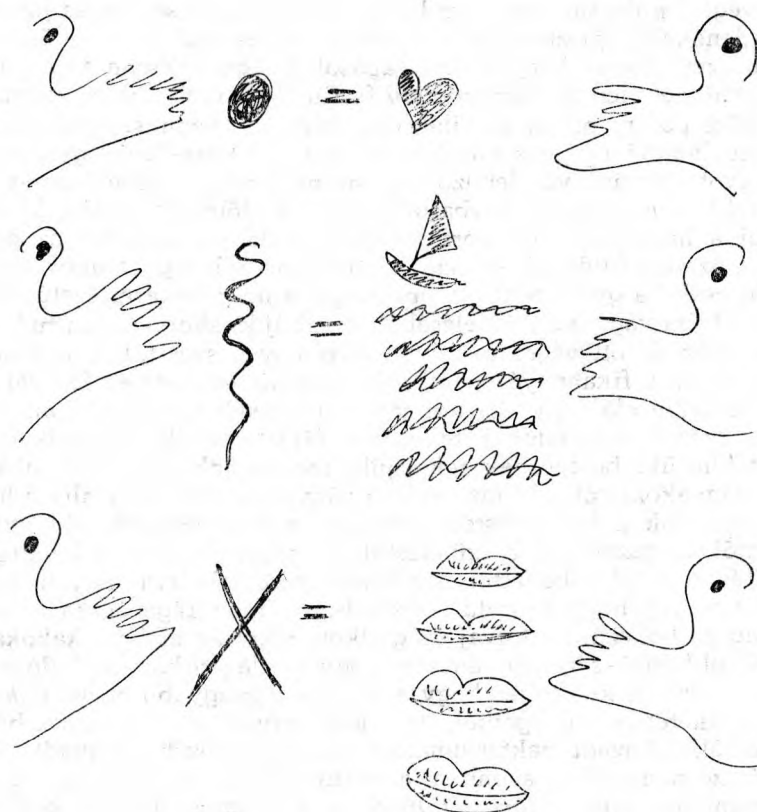
„Most már kuss legyen, Nagy! Kein Mann, kein Wort! Takarodó után
 tilos a pofázás és röhögés, országháborítók!”, recsegi 1962 telén a nyitott
 júdásszembe a szolgálatos smasszer, és megdöngeti a zárkaajtót.

„Mit ugatsz, te faszszipó?”, sziszegi odabent könnyeit nyeldekelve,
 alig hallhatóan Révai, Nagy rabtársa. „Tout est jeu.”

„Vraiment, monsieur! Vous avez raison,” mondja odakint Révai, a szol-
 gálatos smasszer. „A hatalmas szerelemnek” – dúdolja puha, bársonyos bari-
 tonján, bele a cirklibe – „megemészto tüze bánt: te lehetsz írja sebemnek,
 gyönyörű kis tulipánt.”

Üdvösséget nem óhajtván, mi titkosrendőrök – ne kívánjunk *tehát* egye-
 bet: kérjük a teljes életet, a jó halált és a megsemmisülést, és azután meg-
 szűnünk a kéréstől, mind a históriától, mind a bújdosástól, mind a telhetetlen
 kívánság – – –

Itt abbamarad

„Minden jelenlét örök elodázása, minden szavunk: himnusz”
 „spangó pinn pinn” Bergson + Vinyavinyo
 198

NIETZSCHE VERSEI — IMMÁR MAGYARUL IS

(1) Vannak szerzők, akiknek művéhez utószót írni tiltja az idők során kialakult közizlés, közszokás. Munkásságuk olyannyira bonyolult és vitatott, s ugyanakkor olyannyira folyamatosan – s egyre más-másképp – ható, hogy szokásos nézetek sommázása róluk kelletlenül hat. Újat mondó könyvet, de legalábbis átgondolt elemző tanulmányt vár el tevékenységükről az értő olvasó. Friedrich Nietzsche életműve az első sorába tartozik ebből a fajtából. Néhány Alpokon inneni jeles filozófiai szakíró (még olyan rangú is, mint Lukács György) nem utolsó sorban azal vesztett a magas értelmiség, a nyugati marxista magas értelmiség szemében is tekintélyéből, hogy füzetszerű könyvecskékben vagy hasonló jellegű fejezetekben vélték elintézettnek látni ennek a gondolatrendszernek a kérdését. Sokat mond e tekintetben az, hogy az Olasz Kommunista Párt egyik elméleti tekintélye olyannyira fontosnak tartotta a tisztázó szembenézést ezzel az életművel, hogy végül legjobb kritikai kiadásának is egyik irányítója lett.

Sokrétű analízist követel az is, hogy az úgynevezett költő-filozófusok rendjébe szokás osztani őt, s ott is az élvonalba, Platon, Augustinus, Pascal mellé. A fogalom, a jelzős összetétel: „költő-filozófus”, meg kell vallani, meglehetősen közhelyszerű, sőt kényelmetlenül semmitmondó jelleget vett fel. Végül is mindenki, aki az emberi létezés lényegéről óhajt – a legszorosabb értelemben vett természettudományon túl is – valami érvényeset mondani, óhatatlanul kénytelen a nyelv, a beszéd, az előadás művészi, sőt poétikai elemeihez is fordulni. Az európai filozófia egyik legnagyobbjának, Kantnak a nyelvéről jó néhány olyan tanulmány készült, mely az ő fogalomalkotó s mondatformáló eljárásait, sőt írásainak retorikai s poétikai elemeit igyekszik feltárni, holott őt a szigorú és tárgyias fogalmiság egyik legkövetkezetesebb képviselőjének szokás tekinteni. A szaktudósnak készülő s induló Nietzsche viszont már a görög–latin filológia körébe vágó kiváló korai tanulmányaiban is tanújelét adta a nyelv művészi ereje iránti vonzalmának, amely aztán mind nagyobb és mind tudatosabb jelentőséghez jutott írásaiban, amint azok egyre inkább a filozófiához közeledtek.

S végül, de nem utolsósorban: már diákkorában kezdett költeményeket írni s a költészet végig hű kísérője maradt, versírásban is, versolvasásban is.

(2) A művelt magyar olvasó Nietzschének féltucat versét szokta ismerni, vagy még annyit sem. (Annak ellenére, hogy alighanem Magyarország volt az első egyike, ahol első két híres műve, *A tragédia születése* és a *Korszerűtlen elmélkedések* rögtön megjelenése után igen meleg elismerésben részesült a fiatal polgári értelmiség lapjában, a *Figyelőben*.) Legtöbben az *Elhagyatva* című versét ismerik, Képes Géza megragadó fordításában. Ez szinte minden antológiában megtalálható; igaz, némi fintoraként a hazai lírafölfogásnak, őszi hangulat-versként, jobb esetben a magányos ember panaszaként. Nem jogtalanul persze, mert első vagy második jelentésrétegében az is ez a vers. Csak hát ezen túl még – mint a nagy művek általában – néhány sokkal mélyebben fekvő réteget is rejt. Lukács György, aki pedig élete

kései szakaszában szinte elzárta előle értelmét és érzelmét, a „polgári otthontalanság” egyik első s egyik igazán megrendítő sikolyának tekintette. S valóban, az is volt, de még mennyivel más is, több is.

A szakember, természetesen, mindig számolt nálunk is a honi s az európai költészetre tett igen nagy hatásával. E hatásnál azonban nem a Nietzsche-versek kisugárzását vette számba, hanem filozófiai műveit, főleg a késeiekét, mindenekelőtt a *Zarathustráét*, melynek esetében valóban nehéz eldönteni, aforisztikus, metaforikus, szimbolisztikus kifejezőeszköze mikor tér át majd a nehéz veretű, komor dikciójú szabadvers hatalmas mondatgörgetegekének zuhogó retorikájába, majd meg az előkelő nyelvi könnyedség fölényes találatú, finom tagolású szentencia- s maximaalkotásába. Arról nem is szólva, hogy néha kötött formájú verssorokat, versszakokat, sőt, teljes verseket is illeszt szövege folyamába.

Olvashatni, hogy az ún. szabadvers Walt Whitman hatására vezethető vissza. Bizonyára arra is. Bár róla már az 1860-as évek végén Európa-szerte, így nálunk is tudtak, sőt a 70-esek elején magasztaló tanulmányokat is közöltek, mégpedig az akkor ünnepelt fiatal költők, mint például Endrődi Sándor tollából. Szabadverset azonban ennek ellenére senkinek sem jutott eszébe írni. E versfajta korszaka Európában, nálunk is, csak a századfordulón, a századelőn bontakozott ki. Akkor, amikor a *Zarathustra*-féle lelki és szövegélmények végighullámozottak egész Európán. Nyilván más művek is, pl. az újra népszerűvé lett bibliaiak is közrejátszottak ebben, de a legfőbb indítás alighanem mégis a *Zarathustrából* sugárzott ki.

Prózát verssel váltogatni, az előadás hangulatát tiszta lírává oldani-sűríteni, sorsélményt szentenciás summázattá töményíteni a mértékbe fogott nyelv erejével a német próza ismert hagyománya, kivált a romantika óta. Itt azonban rendszerint nem egyszerűen a – mondjuk így – örökölt hagyomány érvényesíti erejét. Többnyire a megvilágosodás extatikus ereje vagy az elhatározottság büszke öntudata vált át a megszentelt örökségű, de egészen egyéni hangnemű versbeszédbe. Kitűnő példa erre a nagy, lázas, már-már önkívületi öröme énfelismerésre és énfelmutatásra az *Ecce homo* csodálatos tömörségű és ünnepiségű végösszegzése:

*Ja! Ich weiss, woher ich stamme!
Ungestättigt gleich der Flamme
glühe und verzehr' ich mich,
Licht wird alles, was ich fasse,
Kohle alles, was ich lasse:
Flamme bin ich, sicherlich!*

*Ím, hát értem származásom
Telhetetlen izzó lángon
önemésztőn hamvadok.
Fény lesz mindaz, mihez érek
Szén az csak, mihez nem érek:
Láng vagyok én, az vagyok.*

(Komjáthy Aladár)

*Úgy van! Tudom honnét jöttem!
Telhetetlen láng-gyönyörben
égek, izzok, pusztulok.
Fény lesz mind, amihez érek,
szén, amiből már nem kérek:
úgy van, úgy van, láng vagyok.*

(Szabó Lőrinc)

(3) A közszokás, mondtuk, tiltja műveihez utószót csatolni. Versei említett ismeretlensége azonban ezúttal nemcsak megengedetté, de tán szükségessé is teszi ezt.

Először, úgylehet, arról kell szólni, hogy ezek a versek, természetesen, nem választhatók el bölcséletétől. Bölcséletét pedig, tudjuk a 20. század legembertelenebb s legemberségesebb írói, gondolkodói, művészei egyaránt ösztönző élményüknek vallották. S bár mind a két fél bizonyos okkal-joggal, de távolról sem ugyanazon vonásai alapján s távolról sem azonos módon. Ezzel tán érzékeltetni lehet a szem-

lélet kétarcúságát anélkül, hogy bemennénk a közhelyek utcájába. S anélkül, hogy verseihez nem okvetlenül szükséges filozófiai elemzésbe merülnénk. Három dolgot azonban alighanem mégis szónak kell tenni. Nietzsche nem volt híve nacionalista értelemben a rasszizmusnak. Bár ifjú emberként önként jelentkezett a porosz-francia háború idején a hadseregbe, ahol mint akkor már svájci polgár s mint nem erős egészségu, szanitációs szolgálatot végzett. A háború végére, a Hohenzollern-császárság bismarcki létrehozása nyomán azonban már mély aggodással irt egyetemi évei s élete egyik leghűbb barátjának, Gersdorff bárónak arról, hogy az új imperiális politika által súlyosan veszélyeztetve látja a német kultúra nagy, hagyományos értékeit és jövőjét. Lengyel oldalági őseire büszke volt, a francia felvilágosodás íróit sokféle-képpen példaképeinek tekintette, a zsidóság szellemi készenlétét nagyra becsülte, a német átlagértelmiséget pedig kegyetlen gúnnyal ostorozta. Az ő „szociáldarwinizmus” abban mutatkozott meg, hogy az embereket két csoportba osztotta: az erősek és a gyengék, a bátrak és a gyávák, a veszélyt, a tragikumot vállalók és az előle kitérők táborára. Az utóbbiak örök történeti hivatását, kötelességét az előbbiek szellemi kibontakozásának szolgálatában látta, mivel szerinte csak az előbbiek haladják meg újra és újra az ember addigi eszményeit, eredményeit, esszenciáit. Hogy ez a felfogás a kialakuló monopolizáció számára mennyire használható volt, sőt, kellő áttétellel a nacionalista diktatúrák számára is, aligha kell mondani.

A másik említendő, az előbbtől nem független mozzanat a Lukács György által kedvelt paradoxonnak – a „vallásos ateizmus”-nak – mintájára „irracionalis racionalizmusnak” lenne nevezhető. A ráció átlátó, leleplező, megformáló erejét és funkcióját, a felvilágosodás módjára, nagyra tartotta. Ámde az emberi létezés legfőbb mozgatójának az akaratot tekintette, nem függetlenül sem a schopenhaueri akarat-tantól, sem a kétféle alapösztön darwini elképzelésétől. Az erős ember az akarat igazi megtestesítője, s „a hatalom akarása” legfőbb s végső célja. A Nietzsche pártján lévők, persze, az élet teljes birtokba vétele s az önmagunk fölötti hatalom akarásaként magyarázzák ezt. Ellenfelei, illetve elferdítői viszont elsődlegesen politikai-társadalmi tartalmat tulajdonítanak ennek az akarásnak. S megint mind a két félnek van igazsága. A művészet többnyire az előbbi értelmezést tekintette valódinak, a politika nagyjából az utóbbit.

Költészetében is jelen van ez a kettősség. Érett, java költészetét mégis az ember, az értelem kutató bátorságának és felismerő erejének, kimondó képességének és megvalósító lehetőségének heurisztikus élménye, gyönyöre, boldogsága tölti be. De egyben a fölismeréssel, a megvalósítás elhatározottságával együttjáró magány keserősége s tragikuma is. Ha költeményei szerint az akarat az önmaga fölött való hatalom akarása, akkor ezek jórészt egyben annak a büszke erőnek vagy vállalt győtrelemnek himnikus vagy tragikus kifejeződései is, hogy a fölismerésből és a vállalásból következő sorssal egyedül kell megküzdnie. Ahogy a feledhetetlen *Der neue Columbus*ban (Az új Columbus) mondja:

*Freundin! – sprach Columbus – traue
keinem Genuesen mehr!
Immer startt er in das Blaue –
Fernstes lockt ihn allzusehr!*

*Fremdestes ist nun mir teuer!
Genua – das sank, das schwand!
Herz, bleib' kalt! Hand, halt' das Steuer!
Vor mir Meer – und Land? – und Land? –*

*Stehen fest wir auf den Füßen!
Nimmer können wir zurück!
Schau' hinaus: von fernher grüssen
uns Ein Tod, Ein Ruhm, Ein Glück!*

*Barátnőm, – mondta Columbus, –
Ne higgy a génuainak!
A távoli, a kalandos,
a messzi kék vonzza csak!*

*Idegenbe üt az órá!m!
Génua – rég tovahaladt –
Szív, légy hideg! Kéz a kormányt!
Elöttem: víz – s a part? – a part?*

*Alljuk helyünket keményen!
Nekünk vissza soha már!
Nézz ki: messze egy remény int,
egy dicsőség, egy halál!*

A harmadik az örök körforgás, az örök visszatérés sokat hányt-vetett kérdése. Maga Nietzsche is majd mindig – alighanem szándékos – többértelműséggel beszél róla. A kétpólusúság azonban e sokjelentésű lehetőség ellenére is kialakult körötte ellenfelei és hívei, ellenségei és rajongói között. Az előbbiek szerint Nietzsche látszathaladásnak tekintette azt, ami valójában nemcsak változás, nemcsak ugyanazon lényegnek változó alakban való örök visszatérése, de egyetemes és folytonos fejlődése is az egyesnek s a társadalomnak egyaránt. Az utóbbiak viszont arra hajlanak, miszerint az örök visszatérés azt jelenti, hogy a lét alapkérdései minden egyes életben, minden egyes korban és társadalomban, bár más-más alakban, de visszatérnek, s rájuk minden egyesnek és minden kornak és társadalomnak újra felelnie kell. A gyenge és a gyáva, a zsarnoki és a szolgai korok és társadalmak gyűlölik ezt az örök szükségszerűséget s szeretnék azzal nyugtatni, csalni magukat, hogy számukra is megadták elődeik ezekre a feleletet; – a bátrak, az igazi létezésűek viszont vállalják az új meg új felelet kísérletének kockázatát. A költő Nietzsche, s a költőket magyarázó és ihlető Nietzsche kétségkívül inkább az utóbbi kettősséget, hívei nézetét látszik érteni híres metaforikus tézisében:

*Meine Liebe entzündet
sich nur an der Notwendigkeit.
Schild der Notwendigkeit!
Höchstes Gestirn des Seins!
– das kein Wunsch erreicht,
das kein Nein befleckt,
ewiges Ja des Seins:
Ewig bin ich dein Ja:
denn ich liebe dich, o Ewigkeit!*

(*Ruhm und Ewigkeit*)

*Örökké csak a szükségszerűség
lobbant szerelemre.
Szükségszerűség pajzsa!
Lét magasságos csillaga!
vágy el nem ér,
nem be nem mocskol,
lét örök igenje,
örök igened vagyok,
mert szeretlek, örökkévalóság!*

(*Lator László*)

A lélektan tudósa, persze, egy sérült és csonka élet „kompenzációjának” is, a szociológiáé egy önhitt, önelégült társadalomban vergődő lélek ellenállásának is, a historikus egy civilizációs, s hódító sikereitől eltelt és eltompult, a részletkutatósokba süppedt s az egész értelmezését holdkórosságnak tekintő korszak csömörlöttje tiltakozásának is magyarázhatja – s magyarázta is számtalanszor – ezt a költészetet. Ezért, ha kézikönyvi rövidséggel is, szólni kell életútjáról, hiszen a versolvasó, vélhetően, aligha ismeri azt.

(4) Nietzsche egy Lipcse melletti faluban született 1844-ben, szász-porosz eredetű családból. Apja, a falu lutheránus papja, korán meghalt. Anyjával s nővérével a német és európai gótika egyik legnagyobb dómjának városába, Naumburgba költöztek, ahol, ha szűkösen is, de nem szegénységben éltek. A város gimnáziumában kitűnő iskolai nevelést kapott, s igen gondosat az anyai házban. Zene, irodalom, művészet diákkorától napi élménye. A bonni egyetemen antik irodalmat tanult a korszak legjelesebbnek tartott ókor-filológusától, Friedrich Ritschl-től, akit, midőn azt Lipcsébe hívták, oda is követett. Egyetemi éveiben néhány kiváló emberrel kötött ismeretséget, barátságot is; így Richard Wagnerral, vagy a majdani kitűnő vallástörténésszel, Erwin Rhodeval. Tehetsége, teljesítőképessége annyira kiugró volt, hogy tanulmányai után rögtön a baseli egyetemre ajánlották, ahol a nagy kultúrhistorikus, Jakob Burckhardt fogadta barátságába.

A szorosabban vett filológiától azonban hamar az értelmezés, a görög világ és művelődés értelmezése felé fordult, s megírta első híres művét, *A tragédia születése a zene szelleméből* címűt. Amennyire nagy reményeket fűztek szövegtudósi tevékenységéhez, oly megütközéssel, elutasítással, fölháborodással fogadták a winckel-

manni görögség-képpel leszámoló művét. Nietzsche pedig dacosan kitartott amellett, hogy filológusnak tekintse, s a filológiát a maga módján foghassa fel. Újabb írásai újabb ellenérzést támasztottak, s egyre jobban elszigetelődött s magára maradt. Bár továbbra is rokonszenvezett vele, Burckhardt sem állt ki mellette; s Wagnerral való szorosabb érintkezése is csalódást okozott számára: a nagy zeneszerző kicsinyes nagyozása, pózoló életformája riasztotta, s zenéjében is hamis vonásokat vélt fölfedezni. 1878-ban szakításra, sőt ellenségeskedésre került köztük sor. Közben baseli katedráját, máig sem egészen tisztázott idegbántalmi következtében is, földadta, és ettől kezdve Svájc melegebb részén s Észak-Olaszországban élt, ritkábban hazai, német földön. Szerényen, kicsi örökségből, egyetemi nyugdíjából, megmaradt barátai rejtett támogatásából, amely utóbbi főleg munkái kiadását segítette. 1878-ban megírta azt a művét, amely gondolatrendszerét már egészen éretten s talán legtisztább áttekinthetőségben mutatja: az *Emberi, túllontúl emberi* címűt. Egy dél-olaszországi útvjáról jövet megismerkedett Lou Salomé-vel, azzal a nővel, aki életében alighanem a legigazibb szerelmi élményt jelentette. Magányát s egyre erősebb elhagyatottság-érzését azonban ez sem oldotta föl. Elfeledett ember.

Talán ennek lelki ellenhatásaként, talán betegsége következtében folyvást nőtt, szinte állandósult rettenetes idegfeszültsége. Himnikus öröm, prófétikus büszkeség s szorongató tragikus-érzés hatotta át, váltakozva. A vélt görög dionysosi mámor s a vélt keresztény-zsidó alázat kettőssége végképp eluralkodott benne. A mámorban a tragikumnak vállalással való legyőzését, az alázatban a sorsnak való gyáva megadást vélte megtestesülni. Most már ennek jegyében akart minden értéket átértékelni, s az emberi létet azon túl, azon kívül szemlélni, amit a történeti etikák jónak és rosszának mondtak. Néha e végletek egyesültek benne s „Dionysosként”, majd „A megfeszített”-ként írta alá leveleit. Végre 1889 egy januári napján a túlfeszítettség elérte tetőpontját, s bekövetkezett a végső összeomlás. Mondják, előbb levelet írt a pápának s a főbb európai uralkodóknak a világ, az ember állapotáról, majd egy torinói utcán egy, a gazdájától kegyetlenül ütlegelt ló vagy számár nyakába borulva, részvéttől remegve, eszméletlenül esett össze.

Előbb Naumburgban anyja ápolta, majd nővére, de immár Weimarban. Még tíz esztendőtt kellett élnie, míg 1900. augusztus 25-én megadatott neki a szabadító halál. Inkább csak homályos órái, percei, pillanatai adódtak – ritkán, nagyon ritkán –, mint világosak. Világhíréről, mely már utolsó ép esztendeiben bontogatta szárnyát, az előhalott már semmit sem tudott. Írásait, kéziratok hagyatékát (kezdetben inkább hozzá nem értésből, majd, különösen a fasizmus induló éveiben a szélső jobboldal, sőt a rasszizmus vágyaihoz igazodva) nővére kezelte és torzította.

(5) Nem jó vonása irodalmi esszéisztikáknak-publicisztikáknak, hogy a nagyok minden munkájának minden áron a nagyság karakterjegyét igyekezzik biztosítani. Ezt a vonást itt különösen kerülni kell, mert Nietzsche verses költői életműve különösen egyenetlen. Mintegy másfél-két tucat verse a világlíra első s kezdeményező vonalában jelöli ki helyét. De van mintegy kétszer, tán háromszor annyi is, mely bizony közepes vagy éppen gyenge. S mikor ezt mondjuk, nem is csak nagy számú ifjúkori költeményére utalunk. Ezek kétségkívül csak a jó verselőt, a mester-ség kellékeinek ismerőjét mutatják. A késő-romantika s még inkább a romantika utáni korszak tárcalírájának hangneme ez. Szellemes, gúnyos, érzelmes, bravúros s egyszerű kívánt lenni egyszerre. Heinét igen nagyra tartotta; egy kései gőgös mondatában azt vallotta, Goethe és ő között csak Heine tudta minden titkát a német nyelvnek. Ezek a korai versek azonban alig válnak ki a Heine-követők, a Heine-utánzók hatalmas seregéből. Később is vissza-vissza tévedt erre a hangra, a mester-kélt ellentétezesek s a kimódolt csattanók gunyoros-sanzonos hangjára, szerkesztés-módjára.

Magánya, töprengése, gondolkodása eredményeinek öröme és félelme ajándékozta meg a saját, új, egészen eredeti hanggal. Négy vagy öt verstípust kedvelt, de nem mindenikben volt egyformán szerencsés és sikeres. Alighanem abban a kettő-

ben érte el legnagyobb magasságát, amely olyannyira a német klasszika és romantika nagyszerű lírájának fő erőssége, mondhatnánk, teremtménye, hogy gyakran idegen tudományos szövegben is német nevükön említik őket. A *Lied* és a *Spruch* ez a kettő; a *dal* és a szentenciás *summázat*.

Az elődök *dalát* azonban feszült szcenikával gazdagítja, szerkeszti, keretezi. De sohasem játssza át egészen epikus életképbe. Ellenkezőleg; a hangulatiságot megtartva, a melankólikus zeneiséget drámai ellenpontossá keményíti. S a véget is ennek megfelelően többnyire nem mélézva elhalkuló visszhangba oldja, nem emlékmédiációs merengésbe távolítja, hanem egy monodráma éles kérdésével, kitérőt nem engedő kijelentésével, katartikus konfliktusfőntartásával zárja.

*An der Brücke stand
jüngst ich in brauner Nacht.
Fernher kam Gesang:
goldener Tropfen quoll's
über die zitternde Fläche weg.
Gondeln, Lichter, Musik –*

*A hídon álltam a
minap a barna éjben.
Ének zendült messziről:
arany cseppek esője tutott
végig a rengő vizen.
Gondolák, fények, zene,*

*trunken schwamm's in die Dämm'ung hinaus...
Meine Seele, ein Saitenspiel,
sang sich, unsichtbar berührt,
heimlich ein Gondellied dazu,
zitternd vor bunter Seligkeit.
– Hörte jemand ihr zu?...*

(Velenca)

*részeg ringás vitt ki a homályba
Lelkem tündöklő gyönyöre
láthatatlan ujjak alatt
titokzatos gondoladalt
dalolt, repeső cimbalom.
– Hallgatta valaki?*

(Szabó Lőrinc)

A *szentenciás summázat* viszont nála, bármennyire becsülte is a nagy francia moralisták maxima-művészetét, részint nem napi, társasági, lélektani, morális életbölcsséget fogalmaz meg, hanem java példaiban olyan heurisztikus jellegű, egyéni vonatkozású fölismeréseket összegez, amelyek egyben egyetemes, ontikus érvényt s univerzális magatartásbeli etikai követelményt is foglalnak magukban. Mégpedig úgy, hogy roppant szűkszavúsággal, lényegiséggel magának a heurisztikus folyamatnak feszült indulását, kirobbanó erőfeszítését s mámoros diadalát is sugallják.

*Hier sass ich, wartend, wartend, – doch auf nichts,
jenseits von Gut und Böse, bald des Lichts*

*geniessend, bald des Schattens, ganz nur Spiel,
ganz See, ganz Mittag, ganz Zeit ohne Ziel.*

*Da, plötzlich, Freundin, wurde Eins zu Zwei –
– und Zarathustra ging an mir vorbei...*

(Sils-Maria)

*Itt ültem, s vártam, vártam – semmire,
túl jön és rosszon, a táj fényeire*

*s árnyaira, merő játék, merő
tó és merő dél, merő céltalan idő*

*S az Egy Kettővé lett egy perc alatt –
s Zarathustra előttem elhaladt*

(Lator László)

Filozófiájának rajongói rendszerint az előbbieknél többször hivatkoznak harmadik kedvelt verstípusára, a *ditirambus*ra. A tárgyilagos olvasónak azonban alighanem észlelnie kell azt, hogy ezeknek a verseknek autonómiája kisebb. Van köztük is, persze, jó néhány remeklés, önmagát megvilágító költemény. De sokuk a filozófiai művek háttere nélkül kevésbé fogható, s ezzel együtt kevésbé ad ki egy lírai érzelemmé tisztult alapvető emberi tudatállapotot, tudattartalmat. Így szemlétének problematikus vonásai is jobban kiütököznek bennük. Gyakran tézisek versbe fogásai, kigúnyolt nézetek, magatartások ritmikus összefoglalásai, kinyilvánítások kihívó hangnemű sorokba tördelései. Az taszítja bennük olvasóját, ami a műfaj: a ditirambus hangossága, kiáltozása, bizonykodása, mutatottsága, néha majdnem titánkodása. Elébük irt mottójuk nagyon is árulkodik erről a folytonos kompenzáló túlzásról; túlkiáltásról: „Ezek Zarathustra dalai, / amelyeket magának énekelte, / hogy a maga végső magányát elviselje.”

Erőtéljesek és összefogottak *epigrammái*. Rendszerint epésen szatirikusak, vagy gyilkosan militánsok, s majd mindig célba találnak. A műfaj követelményét tökéletesen kielégítik. Csakhát a műfaj hagy bennünket többnyire hidegen. Frappánsan idézhető ez a versfajta magán- és szószéki beszédben, társalgásban és esszében, – de ki olvas esti lámpájánál, meditációs délelőtti magányában epigrammát?

(6) Körülményes elemzések helyett talán jobb egy-két példán néhány vonással érzékeltetni Nietzsche *vers*költeményeinek korszakos jelentőségét és nagyságát. Az első elem nyelv-, illetve beszédpszichológiai. A beszéd legelemibb megszólaláshelyzeteit, végsőkéig egyszerűsített grammatikai alakzatait, legősibb poetizált változatait használja fel. Retorizáltsága éppen úgy, mint stilizáltsága is olyan egyetemes alaphelyzetekre épül, amelyek rendszerint minden eszmélkedő, önmagát kereső ember gondolatfolyamataiban, belső beszédmeneteiben előfordulnak. S ha forma szerint, ha látszólag kifelé vagy kifelé is szól, oly bensőséges telítettségű, oly világos modalitású, oly személyes feszültségű a szcenikája, hogy részint a másképp mondás leheletőségét, részint a nem önmagával (és mindenkivel) szólás érzetét szinte eleve kizárja olvasója. Idézzük újra az *Ecce homo* utolsó három sorát:

*Licht wird alles, was ich fasse,
Kohle alles, was ich lasse,
Flamme bin ich, sicherlich.*

Szókészlete is a törzsszókincsből kerül ki, de majd mindig egy leheletnyi archaizálással, egy gesztusnyi pátosszal, egy grádustryi ünnepélyességgel áthatva. Amit főleg az kölcsönöz az egyszerű mondatszerkesztésnek is, a törzsszókincsnek is, hogy állandó többértelműség adódik ez ősegyeszerű szócsoporthoz és ez elemi mondatfajták öröklött dikciójából, sorfölhasználásából. Ez a többértelműség pedig nem azt a megszokott talányos szimbolikusságot hozza létre, amely az értés előtti sejtés állapotát sugallja, hanem annak a léleknek az állapotát, amely már tisztán tudja, világosan érti nemcsak sorsa jelentését, de azt is, milyen fájdalom és milyen mámor tudni ezt a jelentést. A tudás létrejöttének folyamata, a tudás állapota, s a tudás következménye van együtt mindig e szimbolizmusban. Az egyedi emberi életnek is, az egyetemes művelődéstörténetnek is oly elementáris mozzanataiból, tárgyaiból, történéseiből keveri ki ezt az állandó jelképeességet, ezt az állandó, ontikus-távlátú átmutatást, amelyek minden életben s a teljes történelemben folyton jelen vannak. Egyedisége és egyetemessége, egyszerűsége és örökkévalósága, magábanvalósága és magán túlmutatása már-már nem is tárgyi, de szinte kézzelfoghatóan dologi, jelenségekben, jelenségek neveiben ölt testet: láng, tűz, fény, kapu, tél, hó, otthon, varjú, csillag, víz, csönd, várakozás, figyelem, halál, hirnév, boldogság, és így tovább, és így tovább. Fölkiáltásos záratai különösen jól mutatják, miként tud bánni az egyszerű és örök nyelvi-lelki elemekkel: „Weh dem, der keine Heimat hat!”, „Hörte jemand ihr zu?”, „Bleib stark mein tappferes Herz! Frag', nicht warum!” Nagy versei minden

eleme szigorúan koherens, összetartó. Ugyanakkor majd minden soruk, mondatuk egy-egy sorselmékedés mottója is lehetne. Elég az *Új Columbus*ra utalni. Pl. "Nimmer können wir zurück!"

(7) Fordítani, a mondottak következtében, rendkívül nehéz. S a líra sajátos retorikája iránti különleges érzékenysége és készsége még nehezebbé teszi. Álljon itt három kitűnő fordításból három példa, éppenséggel nem gáncsként, ellenkezőleg: arra, hogy a legjobb fordítás is majdnem tehetetlen a végletekig redukált lírai nyelv ily nagyfokú, ily erős modalitású, ily sokrétű terhelésével szemben. Két ragrimes, párrimes, teljesen parallel szerkezetű, végtelen egyszerű felépítésű sor és mondat alkotja az *Ecce homo* 4. és 5. sorát: *Licht wird alles, was ich fasse, / Kohle alles, was ich lasse*. Szabó Lőrinc a vers többi sorát majdnem teljes erejükkel tudja visszaadni, de épp e döntő sorok rafinált egyszerűségének ősenergiajával nem tud megbirkózni. Ám de hogyan is lehetne?

Az *Abschied*-ben (amely a régebbi kiadásokból *Vereinsamt* – Elhagyatva – címen ismerős) Képes Géza bámulatos tisztasággal menti át a vers hangulatát; ám ahol éppen az *értés* és *tudás* említett fájdalmas gondolati állapotáról szinte dologi egyszerűségű és konkrétságú módon szól a vers, csak a hangulatiságot sikerült átmentenie:

*Wer das verlor,
zu tausend Wüsten stumm und kalt!
was du verlost, macht nirgends Halt.
Die Welt – ein Tor*

*Feléd havas
sivár puszták ásitának!
Nem nyughat az,
ki oly kitosztott, mint te vagy.*

(Képes Géza)

Azaz: aki átlépett az értés, a tudás kapuján, az nemcsak elvesztett valamit, amit a nem-értők, a nem-tudók nem vesztek el, – de az nem is állhat meg többé az úton, amelyre lépett.

A *Der neue Columbus* híres, keményen doboló s himnikusan fölharsanó tragikus utolsó sorát – *Schau hinaus: von fernher grüssen / Ein Tod, Ein Ruhm, Ein Glück!* – a reménytelenül hosszú magyar szavakkal Szabó Lőrinc igazán kitűnő találata sem tudja visszaadni. Pedig valójában nem is ez a tragikus, diadalmas dobpergés az igazán jellemző, hanem ezeknek a szavaknak, ezeknek a fogalmaknak nagyon is megfontolt sorrendisége, az élesen fölcspó magashangú „Glück”-kel a végén, amelyet szerencsének fordítani, mondhatnánk némi iróniával, kész szerencsétlenség. De hát honnét is vegyen akár egy Szabó Lőrinc méretű fordító is szókincset ehhez a egyszerű, tragikus pátoszú, hallatlanul bonyolult egyszerűségű két sorhoz?

(8) Arról, hogy a Nietzsche-kérdés a filozófiatörténet, a gondolkodástörténet egyik sokat kutatott, forgatott, vizsgált kérdése ma, tud a magyar olvasó is, s az Európa Kiadó s fordítói jóvoltából a németül nem olvasó is sorra kézbe veheti munkáit. Ezzel a bő válogatással most nemcsak az iránta való, de a líratörténet iránti adósságát is törleszti a hazai fordításirodalom és könyvterjesztés. Nélküle a század-vég s a századelő nagy irodalmi fordulásának ismerete csonka is, érthetetlen is volna. De alapjában érthetetlen volna a mai európai líra is.

A SAUSSURE-I ANAGRAMMATIKÁRÓL ÉS TANDORI DEZSŐ SZIGETÉRŐL

Az itt következő fejtegetések számára Tandori Dezső egyik kötete, *A Stevenson-biozmagória* egyszerre tárgy és ürügy, és az a legkevesebb, ha ezért elnézését kérjük. De többnyire ürügyek (ürügyek, irigyek stb.) vagyunk. És ne riassza vissza a tisztelt Olvasót e mű műfaji doboza sem: igen, egy sci-firől van szó! meg általában a Tandori-oeuvre egyik karakterisztikus vonásáról vagy még ennél is többről. *Tárgy*, amennyiben az első majdnem teljesen anagrammatizált magyar regényt vesszük kézbe, amelynek univerzuma kevés számú néven elvégzett nyelvi műveletorra épül rá (e műveletek maguk is történései a műnek), s amely ily módon igen alkalmas terepnek tűnik egy nem bevett gondolkodásbeli és olvasási mód elsajátítására. *Ürügy*, amennyiben lehetőséget ad arra, hogy elnagyolt vázlatot adjunk e poétikai jelenségcsoport legfontosabbnak vélt interpretációs keretéről, Ferdinand de Saussure anagramma-hipotéziséről, valamint e hipotézis fordultatos tudománytörténetének egyik állomásáról. Mindazonáltal azt szeretném, ha a fő kérdés ez maradna: miként olvassuk *A Stevenson-biozmagóriát*? Persze egy, a szokványostól némiképp eltérő olvasási mechanizmus is csak olvasással sajátítható el igazán.

Kezdjük talán az ürüggyel! Mi is ez a bizonyos anagrammatika? Ferdinand de Saussure 1906-ban egy fantasztikusnak tűnő hipotézis igazolására intenzív kutatásokba kezdett költészetnyelvi anyagon: az 1909-ig, három éven keresztül gyűjtött és 99 füzetbe összeírt anyagát anagrammatika névvel jelöli a szakirodalom. Saussure egy olyan poétikai szabályszerűséget vélt felfedezni, amely az indoeurópai költészet egészére érvényes; az érvényesség tekintetében az anagrammatikus elv csak a parallelizmus elvéhez hasonlítható. A genfi mester kezdetben a latin szaturnuszi versekben és a védikus himnuszokban figyelt fel a nagy tömegű alliterációra, így kezdte keresni (a homéroszi anyaggal kiegészítve) azokat a törvényszerűségeket, amelyek a költői szövegek hangzásának kiképzését irányítják. Arra a következtetésre jutott, hogy az indoeurópai költészet „szó-témákra” (mot-thème) épít, ezek a jelentés szempontjából kitüntetett szavak – pontosabban e szavak hangzása – erőteljesen befolyásolják az őket körülvevő szövegrészek fónikus szerveződését, mert e szó-témák elemei többé vagy kevésbé szigorú módon visszatérnek rövidebb vagy hosszabb szövegszekvenciában. Kutatásai során Saussure előtt fokozatosan feltárult egy óriási kiterjedésű, szövevényes jelenségcsoport, amelynek mechanizmusát a „szavak a szavak alatt”, „szöveg a szöveg alatt” kifejezésekkel lehet jelölni: ezt a területet igyekezett nyelvészként osztályozni és értelmezni. Azonban az sem lehet véletlen, hogy összefüggően soha ki nem dolgozott hipotézise az elmúlt három évtizedben szinte kizárólag irodalmárokból lelt követőkre.

Az általa vizsgált anyag egyik részterülete a klasszikus (hagyományos) anagramma, amelyben a szó (vagy név) valamennyi hangzóját kötelező felhasználni; a fonémacsere művelete, a sorrendiség megváltoztatása egyáltalán nincs korlátozva. A magyar irodalomban – ismereteim szerint – az első anagrammatikus név-és vers-vita Pázmány Péter és Nagy Benedek között zajlott le az 1610-es években. A hagyományos anagramma irodalmi szempontból nem igazán termékeny költői eljárás, mert műveleteinek szabályrendszere túl szigorú: bizonyos nevek egyszerűen alkalmatlanok jelentő anagramma létrehozására.

(1) példa, nem fónikus, hanem betűanagramma:

TANDORI → NAT ROID

A Saussure kutatta anyag fónikus szerveződése azonban csak rendkívül kis mértékben aknázza ki a szigorú betűanagrammát: megfigyelései szerint sokkal általánosabb az a jelenség, amikor „... egy szó (főként tulajdonnév, egy istené vagy egy hősé) anagrammatizál egy (vagy több) sort, anélkül, hogy valamennyi betű megismétlődne” (Starobinski, 1964, 244). Ekkor a kulcs-szavak, a szó-témák és fonémacsoportjaik mintegy szétáradnak környezetükre, a szó-téma hangzó elemei elburjánzanak a szűkebb-tágabb szöveggörnyezet felületén, mint a rák. Az ÉL és BOLDOG úgy „árad” szét, mint a „lé” a *Flóra* (1) *Hexaméterek*ben József Attilánál:

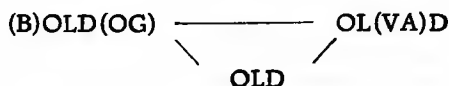
(2) példa

Roskad a kásás hó, cseperészget a bádogeresz már,
ELfeketült kupacokban a jég ELalÉL, továbbtűnik,
buggyan a LÉ, a csatorna fELÉ fordul, csereg, árad,
illan a könnyű derű, bELEreszket az égi magasság
s BOLDOG vágy veti ingét pírral a reggeli tájra.

Látod, mennyire fÉLve-ocsúdva szeretlek, Flóra!
E csevegő szép OLvaDOzásBan a gyászt a szívemről
mint sebről a kötést, te leOLDtad – újra bizsergek.
Szól örökös neved árja, törekeny báju verőfény,
és beleBORzOnGok, látván, hogy nÉLküled ÉLtem.

(Egyébként József Attila költészete szinte ontja az ilyes anagrammatizált fónikus szerveződés példáit: érdemes volna egyszer vizsgálat tárgyává tenni az ő anagrammatikáját.) Idővel Saussure lemondott az anagramma terminusról, helyette általában a paragramma, a hypogramma, a logogramma, a cryptogramma és a homogramma megjelöléseket használta, finom distinkciókat téve közöttük.

A szó elemeire bontásával és részleges fonémaelhagyással (törlés, hiánytípusú változtatás) vagy részleges kibővítéssel (többlet-típusú változtatás) és esetleg permutációval juthatunk el ahhoz a jelenséghez, amit rendszerint így jellemeznek a szó-poétikák: szavak a szavakban. Ilyen műfogra épül a

a (2). példában.

Tandori Dezső is – óriási kulturális hagyományra támaszkodva – így jutott el neve alatti másik nevéhez és ez utóbbi továbbformált változataihoz.

(3) példa

tanDORi → D'OR → DORÉ ('aranyozott', 'aranyos')

Arany János ugyanezt az *or* szót használta fel, amikor nevét franciára fordította, amivel egyúttal paragrammatikusan barátjára is utalt:

Jean D'OR = ZSÁNDOR → SÁNDOR,

fonetikusan azonosítva neveiket, azt állítván, hogy Arany János és Petőfi Zsándor egyek, mint közös nevük is mutatja. De Sade márki *Juliette*-jének egyik hőse a nevében újabb neveket, számunkra kissé adys jelentéseket őriz, mert LORSANGE = l'or (arany), sang (vér), ange (angyal).

Arany János eljárása a nyelvek közötti interferencia típusába tartozik. Régi nyelvi játék ez is: már a XVI. század elején alkalmazta Jean d'Auton, akinek a versora egyaránt olvasható latinul és franciául:

(4) példa, betűazonosság:

„ora per duces consors ter regens et posses Syon” és
„or a perdu ces consors, terre, gens et possession”

(Zumthor, 1975, 209), vagy századunkban Ollier, akinek kettős regénye a kiejtésben közös, egyetlen anagrammatikus mondatra épül:

(5) példa, fonémaazonosság:

„L’essaim est dans la salle” (A raj a szobában van) és
„Lessing est dans Lassalle” (Lessing Lassalle-ban benne van)

[Szegedy-Maszák Mihály példája, 1980, 135–136].

Az anagrammatizáció újabb, a (2) példával rokon eszköze a manöken (mannequin), amelynek az az alapszabálya, hogy tartalmaznia kell az agrammatizált szó, illetve név legalább első és utolsó betűjét (fonémáját), tehát a manöken minimális feltétele a kezdő és a záró fonéma azonossága. Ezen túl a kiinduló szó domináns hangcsoportjai cserékkel ismétlődhetnek a manökenekben. Saussure-nél van még egy pozicionális feltétel is: a manöken kötelezően sorhatáránál, ill. a sor ‘szélein’, félsornál, esetleg közvetlenül a cezúra előtt jelenhet meg. APHRODITE manökenje tehát A E, de lehet AP E vagy A TE is stb. Nem kötelező, hogy az anagrammatizált szóban és manökenjeiben meglévő fonémák száma megegyezzek. Bár az eljárás hasonlít a hagyományos anagramma megszerkesztésére, már ez utóbbi könnyítés is eltávolítja attól. Ugyanakkor a kezdő és záró fonémák kötelező azonossága adta erős kötöttséget más szabadsággal ellensúlyozni kell: az anagrammatizált szó belsejében lévő hangzókat természetesen szabadon cserélhetjük fel, de nem kell valamennyit felhasználni a manökenben (különben az (1). példa szigorított változatához jutnánk el) és a szó-témában nem szereplő, idegen fonémák is felhasználhatóak. Tehát: a PRIAMIDES szó-téma manökenjei Vergilius eposzának II. énekében, 268–297. sor:

(6), saussure-i példa:

a) tempus erat quo //PRIMA QUIES//
(Pri es)
b) //PERQVE PEDES//
c) //PUPPIBUS IGNES//
d) //PLURIMA MUROS//
e) ex-//PROMERE VOCES// stb.

(Starobinski, 1971, 54). Hogy hagyományos anagramma és manöken között a különbség egészen nyilvánvaló legyen: a TANDORI névnek a szerző által készített anagrammája NAT ROID, de a szerző által készített anagrammatikus manökenje TRADONI. Végezetül a szintén a szavak a szavak alatt vagy a szöveg a szöveg alatt technikájára épülő paragrammákat kell említenünk, az akusztikus hasonlóságon alapuló szó- és szövegeltérítéseket, szóelcsúsztatásokat. Hatalmas terep, gondoljunk csak arra, hogy pl. Esterházy Péter prózája szinte tobzódik benne. Ottlik Géza Berzsenyi-sorra utaló paragrammatizált mondata a *Prózából* legyen a

(7), rövid példa:

Mi a villamos? rút csingilingi ház,

és Tandori Dezső verscím-köszönése: „A vászontáskára!”.

Miért maradt a ‘fónizált poétikára’ és különösen az ‘anagramma elvére’ vonatkozó kutatások kéziratosa oly sokáig ismeretlen? Ennek csak egyik oka keresendő Ferdinand de Saussure gondolkodói alkatában: abban, hogy óriási alapos-

sággal és még nagyobb kételyekkel dolgozott, és elképesztően nehezen publikált (legfontosabbnak tekintett művét is tanítványai adták ki jegyzeteikből). A döntő ok – hogy anafónikus fogalmazással élünk – a *Cours...* és a *Cahiers...*, a *Bevezetés az általános nyelvészetbe* és az *Anagramma-füzetek* elvi szembenállásában keresendő. A Prágai Nyelvész Körön át elhíresedő és napjainkig fundamentálisnak tekintett *Cours...*-tétellekkel a tanítványok nem tudták összeegyeztetni a saussure-i anagrammatikát. Az utóbbi időben történtek már kísérletek arra, hogy a két opust egyetlen közös szemléleti keretbe illesszék, számomra azonban termékenyebbnek tűnik a *Cours...*-ban anti-*Cahiers...*-t látni. E két munkát úgy áll egymással szemben, úgy vitatkozik egymással, mint Hermogenész és Kratülosz Platón dialógusában, a *Kratüloszban* (e hagyomány történetéről ld. Genette, 1976). Egyszerűsítve: a szavak és a dolgok (a jelölők és a jelöltek) közötti összekapcsolódást Hermogenész – akárcsak a *Bevezetés...* – konvencionálisan fogja fel: az antik retorikus hagyományban a res és a paroles két egymástól elvileg teljesen különálló tartomány (nem [pa]r[ol]es!), s hogy egy dolgot milyen szó jelöl, az közmegegyezés kérdése. Ezzel szemben Kratülosz azt a naturalista tézist védi, amely szerint kell hogy lényegi kapcsolat álljon fenn jelölő és jelöltje között. Ahogy Dante írta, feltehetően Justinianust követve: *nomina sunt consequentia rerum*. Minden dolognak megvan tehát az „igazi” neve, az egyetlen neve, az, amelyet a *névalkotó* adott, csak az igazi nevek olykor elfelejtődtek, olykor eltorzultak (ekkor az etimológia segítségével kell a szó mélyére hatolni és felszínre hozni az igazi, a tiszta nevet a deformálódott név belsejéből; erről átfogóan ír E. R. Curtius híres munkájának, „A gondolkodási formaként felfogott etymológia” c. fejezetében), olykor elkeveredtek a rossz vagy hamis megnevezések tömkelegében.

Ferdinand de Saussure hipotézisének létezéséről először Jean Starobinski adott hírt 1964-ben a *Mercure de France*-ban, majd több publikációban: ezeket 1971-ben fogta össze kötetté. Szövegközlései hatalmas érdeklődést váltottak ki, sokan már „második saussure-iánus forradalomról” beszéltek. Roman Jakobson 1971-ben tudománytörténeti reflexióval adózott a saussure-i kísérletnek („Ferdinand de Saussure első levele Antoine Meillet-hez az anagrammákról”, Jakobson, 1973, 190–201), a szöveg anagrammatikus aspektusainak vizsgálatát pedig már természetes módon iktatta Hölderlin utolsó versének analízisébe (uő. 1986). Mivel az anagrammatika felfogható úgy is, mint egy jóval tágasabb munkálatnak, a nyelvről való gondolkodásnak, a nyelvre történő reflexiónak egy eleme, az anagrammatikus elv interpretálható és interpretálandó a nyelvelméletben. Erre tett kísérletet a 60-as évek közepén Julia Kristeva egy logicista, 0/2-es paragrammatika megalkotásával. (Jelenleg túl messzire vinne annak vizsgálata, hogy e 0/2-es logika és a Tandori-kötet Stevenson-féle 1/2-es paradigmára épített elgondolása – „És így mindennap közeledtem ahhoz az igazsághoz, hogy az ember nem egy, hanem kettő” – miért állítja mindkettejük-nél a középpontba az ambivalenciát és a paragrammát; a Tandori-regény koncepciója és a kristevai szemiológia érintkezési pontjai mindenesetre elgondolkodtatóak.) A saussure-i kételyeket alaposan kiaknázva (véletlen produktum-e vagy tudatos poétikai eljárás eredménye az anagrammatika?) megjelentek a hipotézis cáfolatai is: a hipotézist magát egzakt eszközökkel igazolni nem sikerült ugyan, de a hipotézist cáfolni – ez már sikeresebb volt. Jean-Pierre Balpe, az ALAMO tagja egy viszonylag egyszerű programmal algoritmizálta a manöken felismerését, majd elővette a Saussure-elemezte szövegek némelyikét. A saussure-i intenció egy elsődleges anyag (az agrammatizált szöveg) hangállományának másodlagos vagy újraelosztásában (az anagrammatizált szövegben) *kombinatorikus művészi eljárást* látott, Balpe a hipotézisnek ezt az aspektusát gondolta újra. Arra a következtetésre jutott, hogy bizonyos manökeneknek nagyobb gyakorisági esélyük van, másoknak kisebb. Ezenkívül: a saussure-i „szabályok”, feltételek annyira lazák, annyira nem szigorúan definiáltak, hogy a számítógép Lucretius szövegében könnyűszerrel kimutatja a SAUSSURE (bár ezt még viszonylag nehezebben; könnyebben a SOSSURE) név manökenjeit és domináns hangzóinak, illetve hangzócsoportjainak szétburjánzását a vizsgált szövegrészekben. Véggkövetkeztetése: „... a paragrammatizált kifejezések relatív gyakorisága többé-kevésbé állandó: úgy tűnik, (a saussure-i hipotézis helyén

– X. Cs.) nem találtunk mást, mint egész egyszerűen a latin fonémák kombinatórikus statisztikáját” (Balpe, 1981, 54). Az újraelemzés egyik szándékolt hiányossága, hogy Balpe és számítógépe egyaránt eltekint a jelentéstől. Másrészt nem teszi fel az ellenkérdést: mennyi a statisztikai valószínűsége annak, hogy 4 hexameter-sornyi terjedelmű *tetszőleges* szövegben 8-szor bukkanjunk APHRODITE vagy HECTOR manőkenjeire? Már elkészült az anagramma-hipotézis tudománytörténeti áttekintése is az első Starobinski-publikációtól, 1964-től a 80-as évek elejéig: e tekintetben bizvást ajánlható a különben anagrammatika-ellenpárti Paul Delbouille alapos szemléje (1984).

Mi tehát a tágan értelmezett ana- vagy paragrammatika? és mi a funkciója? Ismeretes, hogy a Jan Mukařovsky által kialakított és Roman Jakobson követően általánosan használatossá vált ‘poétikai funkció’ kategória már olyan többszörös deformáción ment keresztül, hogy a tisztánlátás érdekében meg kellett írni a fogalom XX. századi jelentéstörténetét is. A poétikai funkció lényegében – és nagyon durván – a nyelvhasználat olyan módját jelenti, a különböző nyelvi eszközök olyan felhasználását, amelyek révén a szöveg mind erőteljesebben leárnyékolja önnön referenciális jellegét és mint önmagára utaló jelrendszer működik. A szó a szóban, szöveg a szöveg mögött technikájában a jelölő jelöltje egy másik jelölő is, és csak ez utóbinak van szövegen kívüli referense, vagy kettős, párhuzamos referensekkel kell számolnunk, ráadásul a két jelölő és jelöltjeinek egymásrahatása sem hagyható figyelmen kívül.

A poétikák többsége számára a szó a költészet minimális egysége: a költői tevékenységnek a szóból kiinduló elgondolásait szintaktikai poétikának nevezhetnénk. Más poétikák számára (így a századeleji orosz zaum-költészet, Arthur Rimbaud *A magánhangzók szonettje* stb.) a költészet minimális és jelentő egysége nem a szó, hanem a betű, illetve a hang. Az ilyen típusú elgondolásokat szó-poétikának nevezhetnénk. A szó nem-hierarchizált, önálló, diszkretizálható elemek sorozatából áll: az elemek sorrendje konvencionálisan kötött. Az anagrammatikus elv nem annyira a szó, e pozicionális kötöttség szétbontása, dekonstrukciója, sokkal inkább a szó felrobbantása, destrukciója. Metaforikusan: a szó építőkövei alá helyezett bomba.

És most térjünk a tárgyra!

Az anagrammatika – pusztán formális-technikai értelemben – a verbális anyag kombinatórikus játéka, egyike a legáltalánosabb szövegprodukciónak, szövegtermelő „prijomoknak”, eljárásoknak, a szó klasszikus orosz formalista értelmezésében. Ám rögtön kitűnik kaméleon természete, ha arra gondolunk, milyen könnyen társulhat nyelvfelfogásokkal, nyelvszemléletekkel, esztétikai koncepciókkal, személyiségfelfogásokkal stb. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy értelmezésünk szerint ezek csak járulékos jelenségek, formálisan az anagrammatika egyetlen és kizárólagos „ideológiája” a széthullás, a rombolás.

Mivel a szó anagrammatizálása destrukciós típusú eljárás, ebből következik, hogy ha a szó tulajdonnév, amely személyiséget jelöl, e név anagrammatizálása a személyiség destruálását, hol megkettőzését, hol megsokszorozását, hol lerombolását vagy átszerkesztését vonja maga után. A Tandori-kötetekre általánosan érvényes az az elv, amely szerint önmagát a címlapon Tandori Dezsőként jelöli a szerző, és a műben szerepeltet egy grammatikai ént, akit olvasási automatizmusaink Tandori Dezsővel azonosítanak, ha tudnák. Ez az „én” viszont a művekben anagrammatikusan jelenik meg: D’Array *A meghívás fennáll*-ban (1979), D’Oré az „*Itt éjszaka koalák járnak*” kötetben (1977), Tradoni *A feltételes megállóban* (1983) és számos változatban *A becsomagolt vízpart* 1987-es válogatott gyűjteményében. Ha „populáris” műfajban írt, detektívregényeit Nat Roid néven szignálja, *A Stevenson-biozmagória* írásait Solenardként. Keresztneve kapcsán többször elmélkedett már a „dezsőségről”: ha létezik – márpedig igen erősen létezik! – ‘vérségi’ költésztörténeti kapcsolat Kosztolányi és Tandori között, ebben nyilvánvalóan nem kis szerepet játszik, hogy mindkettejük DEZSŐ (hogy Szomoryt ne is említsük a *Blues Szép Ernőért* c. szabadversből; azért ebből, mert itt az Ernő rimszerűen közel kerül a Dezsőhöz). Bár a Tradoni–Nat Roid... stb. anagrammatikus eljárás alapján véve

nem szolgál másra, mint annak egyértelmű hangsúlyozására, amit 'a költő és a költői én mint poétikai probléma' címszó alatt emlegetnek az irodalomtörténetek és ami a személyiség dekompozíciójának szintjén elmeget egészen a „Nekem tízezer lelkem van” ottlik széltségéig (?), fontos tudnunk, hogy mindez csak járulékos, fakultatív tényezője az anagrammatika gyakorlatának.

Ugyanilyen járulékos tényező a név és a névben rejlő anagramma mágikus felfogása is. A mágikus felfogás szerint a név és viselője szétválaszthatatlanok és „mimologista” módon viszonyulnak egymáshoz. Ha valakinek elvesszük a nevét, önazonosságát vesszük el. A név ilyen mágikus, sorskijelölő és sorsmeghatározó szerepéről alaposan értekezik Tverdota György József Attila nyelvszemléletéről készült értekezésében. E felfogás úgy is működhet, hogy 1. az adott név nem „igazi” neve a személyiségnek, nem reprezentálja a személyiség lényegét (ez az az eset, amikor Kratülosz azt mondja Hermogenésznek Platónnál: „Nem Hermogenész a neved!”), s ilyenkor valamilyen úton-módon meg kell keresni az igazi nevet, rá kell találni; vagy 2. az adott név önmagában nem elégséges sors- és személyiségmagyarázó, de anagrammája vagy a név egy darabja már igen. A néven végzett műveletek után már nincs akadálya a név mágikus interpretációjának. E felfogás a *Biozmagóriában* a legkézzelfoghatóbb módon így jelenik meg: „Gondolja meg, Jellyk... vagy mondhatom a rendes nevét, ugye... Rábámultam. – Ugye, Mr. Kylvell? A neve is gyilkosságot jelent” (61. p.); és „Mr. Kylvell, a nevében is gyilkos...” (62. p.), mert nevében benne van sorsa és személyisége lényege: to kill. Mágia és anagrammatika így kapcsolódhat össze, de összekapcsoltságuk nem feltétlen, nem szűkszerű; önmagában az anagramma mint prijom, mint destrukciós eljárás nem mágikus természetű.

Az anagrammatika a szót rendkívül strukturálnak gondolja el. A *Biozmagória* egész világa a verses (kiejtve a7b8a7 vagy más jelöléssel a7x8a7 metrumú) mottó mindössze 6 nevére épül:

„Dr. Jekyll! Mr. Hyde!”

R. L. Stevensonnak:

Hc. G. S. Solenard

ROBERT LOUIS STEVENSON – „ez a név globális”, írja Tandori a 171. lapon. E 3 névből anagrammatikus eljárások (a szerző leírásában: név-... Részek, amelyek elakadnak itt-ott, visszaolvasatok, kettőzések, kiragadások és összeillesztések”) révén egész névuniverzumot produkál. *St. Yven* és *St. Even* bolygót és várost, *Yven-lé* néven ismert italt, az *Yvenson* (*Evenson*) céget, az egyik gépre ráfestett *Roloust-500* feliratot, *Stevenxsék* családját, *evenet-lét* és *yvenet-lét*, a *Steve* nevű madarat, és különböző szereplőket, figurákat: *Steve-Louis Bert-Ronsont*, *Bert-Lou*, „Rois” *Even-sont*, *Obert*, *Xobert*, *Xobertet*, *Yobert*, *Yobertet*, *Loubertet*, *Louxbertet*, *Louybertet*, *Tyrebert*, *Txrebert*, *Stevenyst*, *Eveytset*, *Synevet*, és így tovább, és így tovább... Az írói álnév, a SOLENARD további anagrammatikus változatai: *Leandros*, a rózsabarát, *Roseland*, a madárbarát, *Drosanel*, *Lendrosa*, *Sardonel*, *Nordelsa* és *Alsonder*. Dr. JEKYLL és Mr. HYDE nevét viselik magukon a helységnevek: *Kylvell*, *Hylle*, *Ykled*, *Dyllek*, *Lleydh*, *Kellyd*, *Llyked*, *Elldyk*; találkozzunk egy *Yhde* nevű lány nevével és *Edyh*-hel, *Dyek* is női szereplő, *Hykell* *Yjed* viszont kereskedelmi igazgató stb., stb... Mindez a XY-GETen. Azt hiszem, e példákon is jól látható, miként gondolom el a szó-poétikát: a konvencionálisan egy-tömbűnek tekintett szó strukturált, vagy legalábbis összetett természetét és e szerkezet felrobbantását, amely után a repeszdarabokból és a törmelékekből új szerkezetek állnak össze. Az új jelentő szerkezetek az explodálás előtt már potenciálisan benne vannak a felrobbantott szóban: a szó mögött más szavak csoportja áll. Mire robban szét a szó? formálisan betűkre vagy hangokra, kriptogrammákra vagy fonémákra (a saussure-i anagrammatika szakirodalmi hagyománya ezekre az alapelemekre gyakran a graféma terminust használja). Nem formálisan új jelentésekre.

Az idevezető Tandori-féle út sem egyirányú: legalábbis két lehetőség világosan kirajzolódik. Az első: írásaiból többször és egyértelműen kiderül, hogy – Messiaen-

hez hasonlóan, akinek zenéjét (*Les chants des oiseaux!!*) a szerző igen jól ismeri, bár John Cage-et talán névmágikus okokból is (Cage = Kalitka) sokkal többször említi-idézi – Tandori is vett fel madárhangokat, majd a felvételt lassította, gyorsította, felbontotta. Erről *A meghívás fennáll* éppúgy beszél, mint a *Biozmagória* vagy oly sok más darab. Létezik egy másik út is, ami a szó felbontásához vezet. Ottlik Géza írta erről az útról, hogy a nyomdai tévesztések, félreszedések előtt többnyire elbűvölten állt, mert olykor zseniális megoldásokat adtak, amilyeneket a mondatformálásra és a szóra mint alapegységre beállított nyelvi tudat sosem képes produkálni. A véletlen hatására is születhet paragramma, s ha már megszületett, önálló életre kel, létrehozza saját jelentettjét is. „Most egy bevált zenedarabot tettünk fel neki: a Skót szifont. Szintén Dömiék elnevezése. Úgy született, hogy egyszer én félreütöttem a gépen. Így születünk mi...” (*A meghívás fennáll*, 44. p.). A *Biozmagóriában* működik például egy kulcsfontosságú masina, a PÉG. Ennek 1. ál-magyarázata Tandoritól: „a PLM (Personal Life Machine) fordítása. Perszonális Élet Gép”; 2. paragrammatikus Tandori-féle magyarázata: PÉG = KÉP, megfordítással és betűcserével; 3. valódi magyarázata Tandoritól: „a PLM... fordítása. Perszonális Élet Gép”, azaz valóban fordítás, a GÉP megfordítása. A masina működésének ősmoделlje az írógép vagy író-pég. Működése közben a félreütés-lehetőségek korlátozott aleatóriát jelentenek, mert a félreütések esélyei szabályozottak: *g* helyett legvalószínűbben *f*-et, *h*-t, vertikálisan *v*-t vagy *b*-t üthetnek félre Erikámon, horizontálisan kisebb valószínűséggel *d*-t vagy *j*-t. A félreütés is paragrammát produkál, a név elmozdul, így arrébb (D’Array-bb) csúszik korábbi jelentésköréből is. Amikor YOBER először feltűnik a szövegben, automatikusan feltételezzük, hogy ezt a hangsort, ezt a jelölőt is meg kell feleltetnünk valamilyen jelölttel, tehát működésbe lép a jelentésadás mechanizmusa bennünk, ám a Yober lehetséges jelentéstartománya üres. Idővel azonban ez az üres jelentéstartomány elkezd keresni, majd megtalálja a maga jelentéseit, feltöltődik jelentéssel; a paragramma működésének szabálya szerint. Ez a működési mechanizmus érvényes az eredeti formájában ismert, de a szövegben elcsúsztatott, paragrammatizált szavakra is (pl. „Dösenforder” preparált zongora).

Ha igaz az a sklovszkiji állítás, amely szerint a mai nyelv halott szavaink temetője, akkor az anagrammatika az egyik eszköz a holtak feltámasztására.

A *Stevenson-biozmagória*-kötet első, legterjedelmesebb írásának címe (A XY-GET) paragrammája a SZIGET szónak. Kezdetben „Sziget” volt, azután azonban bekövetkezett „... a névvesztés”. St. Evennek le kellett mondania saját nevéről (azaz önmagáról) és így áldozata lett az Y/X háborúnak. Látszólag, felületesen tekintve „... csak a nevek jelentéktelen eltolódása következett be...” (először a 9. oldalon, majd szó szerint megismételve a 19-en), bár az is igaz, hogy a felesleges x-ek mellett „... a sziget nevében ott az Y, de ez súlyos globálhistorikus vesztes eredménye, az E elvesztése, az Y yntegrálódása” (90. p.). Másutt: „Igen, R. L. S. műve él tovább a nevekben, csak azt nem látjuk tisztán, miképp” (uo.). Egyébként „az E elvesztése” már megvalósult utópia az irodalomban, ennek valamennyi rendkívül mélyreható következményével együtt: Georges Perec *La Disparition* (Az Eltűnés) című, az *e* betűjel nélkül írott szövegére gondolok és Jacques Roubaud „*e muet*”-teóriájára (1978).

A SZIGET Tandori Dezső szövegeiben sokértelmű hely, a szó több konkrét és általános jelentést rétegez egymásra. És ezen a ponton már végleg ki kell lépünk a *Biozmagória* világából: a nagyon konstans Tandori-oeuvre egyik legfontosabb és szintén konstans – rossz a definiálhatatlan kifejezés, de jobb híján – motívumáról van szó. Idézzük fel e „motívum” néhány vonatkozását:

1. A Sziget az egyetemista időszak dunai szigete.

2. A Sziget egy sziget a jugoszláv tengerparton, ahol rendszeresen Jelsában időznek a – kik is? (lásd *A meghívás fennáll*.)

3. Robert Louis Stevenson Szigete és szigetvágya (a hely, ahová sosem jutott el). Itt feltétlenül idéznünk kell az „*Itt éjszaka koalák járnak*” kötetből a 2. darab egy részletét. (A kötetet nehéz egyértelműen az epikához vagy a lírához tartozónak sorolni: megjelenése idején a szegedi könyvesboltokban – e boltok praxisa nem

műnemeket, hanem verset, prózát és egy „egyéb” címszót különít el – hol verses-kötetek, hol regények között állt a könyv.) A kötet 2. szövegének címe: *Robert Louis Stevenson*nak (!), mottója egy idézet a Dr. Jekyll és Mr. Hyde-ből (!). E tíz éve megjelent kötetnek a legszorosabban köze van a *Biozmagóriához*. „Mennyire örültem én annak a maga Szigetének! Hát hogy oda vágyott mindig; unta, ugye, a helyi személyes nyaralásokat, nem voltak azok már nyaralások; kijelölt idők voltak, és – de hát mi *nem* mondtuk ezt, mi illet nem mondtunk, Robert Louis, ez csak a levegőben volt, ezt talán őt és félezren mondták abban a pillanatban, ott, a környéken, hogy az időt nem lehet megrendelni. Nem, nem, de a Szigeten nem lehet rossz idő; egyszerűen nem lehet, mondta maga. Erre én, emlékszik, Robert Louis, erre én: Kedves barátom, *lehet*, ott is lehet. No persze, nem földényben. Ezért megy oda maga földényben; viszont ezért nem megyek oda *én* földényben; mert akkor mindenkivel összetalálkoznék. Például... Ilyen jókat mondtunk. Aztán még megtettünk néhány métert. Ez egy hosszú barátság kezdete lesz, talán, Robert Louis; vagy inkább így mondtam, ugye, emlékszik: kedves Robert Louis; és egy „nagy” barátság kezdete, azt mondtam; ez a Sziget. Órákig nem tudtam megnyugodni utána. Vagyis ugyanaz történt, mint máskor. Pár óra múltán ugyanaz lett ebből is, mint bármiből. Még, még el kell telnie bizonyos időnek. Aztán majd így ülök, emlékszem, mint most. Mint az imént. Ülök, és ezt is befejezem, és egy darab idő újra elvesztett. – – – ... – – – *Jegyzet*. Robert Louis Stevenson E.-ban született, és S. szigetén halt meg” („*Itt északa koalák járnak*”, 32–33. p.).

4. A Sziget az Én: még ha fenyegetetten is, de izoláltan és épen; a Szigetlakó önmaga birtokosa, az, akinek autentikus Énje van; ez a Sziget is lehet *kincses*, elrejtett arannyal teli, az ifjúság szigete, *doré*. A XYget mindennek csorbított, tört, rossz változata.

A *Stevenson-biozmagória* tehát 6 név felrobbantására épül és a szavak elmozdítására, elcsúsztatására. Ugyanitt Tandori Dezső kísérletet tesz arra is, hogy a Robert Louis Stevenson név anagrammatikus névuniverzumát ne csak (fiktív) szinkron rendszerszerűségében jelenítse meg, hanem történelmi, (fiktív) nyelvtörténeti vázlatot is adjon a névrontcsolódás jelenségéről. A névuniverzum így kétszeresen is „logikussá” válik: hiszen ne feledkezzünk meg arról, hogy e névuniverzum csak kezdetben tűnik arbitrálnak, önkényesnek, ám alakzatai szabályszerűségeinek felfedezésével párhuzamosan a nevek egyre „logikusabbakká”, megmagyarázottabbakká válnak; e logikát a nyelvtörténeti aspektus csak felerősíti. Ezek után legfeljebb csak a szabályrendszer alapelveinek, kiinduló pontjának önkényességén meditálhatunk, de eltűnik szemünk elől e szabályrendszer nyelvi produktumainak önkényessége. A költő/író azonban nem csak a szavakkal, hanem a dolgokkal is dolgozik. A nevek lerombolásának története párhuzamos a dolgok lerombolásának történetével: a nevek kiépítésének története párhuzamos a dolgok kiépítésének történetével. E destrukciós és konstrukciós munka nagy része az irodalomban és azon kívül még **HÁTRA vAn: RAjtA HÁT!**

[A legfontosabb hivatkozások: *Balpe*, Jean Pierre: *Sans audace, nulle mesure* (Saussure et ses paragrammes), Mezura N° 12, Centre de Poétique Comparée, Paris, 1981; *Curtius*, Ernst Robert: *La littérature européenne et le Moyen-Âge latin*, Paris, 1986; *Delbouille*, Paul: *Poésie et sonorité II*, Bruxelles, 1984; *Genette*, Gérard: *Mimologiques*, Paris, 1976; *Jakobson*, Roman: *La première lettre de Ferdinand de Saussure à Antoine Meillet sur les anagrammes*, in: *uő*. *Questions de poétique*, Paris, 1973 és Un regard sur „La Vue” de Hölderlin, in: *uő*. *Russie, folie, poésie*, Paris, 1986; *Kristeva*, Julia: *Pour une sémiologie des paragrammes*, in: *uő*. **SZÉMEIÓTIKÉ**, Paris, 1969; *Roubaud*, Jacques: *La vieillesse d’Alexandre* (essai sur quelques états récents du vers français), Paris, 1978; *Starobinski*, Jean: *Les anagrammes de Ferdinand de Saussure* [1964], réédition paullet, Paris, 1968 No 6 és *uő*. *Les mots sous les mots* (Les anagrammes de Ferdinand de Saussure) [1971], Paris, 1985; *Szegedy-Maszák* Mihály: A művészi ismétlődés néhány változata az irodalomban és a zenében, in: *Ismétlődés a művészetben*, szerk. Horváth Iván és Veres András, Budapest, 1980; *Zumthor*, Paul: *Le grand „change” des rhétoriciens*, in: *Change de forme* (biologies et prosodies), dir. J. P. Faye et J. Roubaud, Paris, 1975.]

FOLKLÓR-MOTÍVUMOK NAGY LÁSZLÓ KORAI VERSEIBEN*

A biblikusnál sokkal gazdagabb a folklór-motívumok és műfajok, hangnemi attitűdök szerepe a korai Nagy László-versekben. Elemi változatnak azt tekinthetjük, amikor a leíró-bemutató zsánerképben Nagy László a bemutatást idézéssel teszi még karakteresebbé, s az idézetnek folklór-vonatkozása van: az idézett szöveg irracionális, sejtelmes, mágikus vonzáskört ad a versnek. Az Iszkázon megélt népi világ szinte alakítatlanul válik így a Nagy László-vers részévé, s persze mégis a költőtől kapja meg a szöveg az igazi varázsát. Az *Életem a cigánykártyán* és az *Ezüst lapály* a kínálózó példák erre. Az *Életem a cigánykártyán* azáltal adja egy típus, a kártyából jósló, jövődőt mondó cigány jellemzését, hogy beszélteti alakját, így a rafinált jóslási szöveg külső nézőpontból is látszik, s ezáltal humoros ízt kap. A bevezető két sort még a költő mondja, mintegy szemléleti alapot adva az elkövetkező montázshoz: „Cigány Kati szíve aranyóra, / pergő nyelve babonamotólla.” Arany János *A bajusz* című költeményében szellemesen leírja a vándorcigányok haditervét: pillanatok alatt megtudtak a faluról mindent, kinek mi hiányzik, ki mi után vagy ki után vágyakozik. Így aztán amikor bekopogtak babonás szóval a házhoz, elámulhatott tudásukon a gyanútlan. Nagy László Cigány Katijának könnyű dolga van: a háború után általános érzés a katonák hazavarása, a szegénységben pedig a jobb anyagi lét utáni vágyakozás. S fiatal embernek hogyné lehetne szerelmet jóslni. Az 1945 augusztusában írt vers eredeti változata aprólékosabban bemutatja Cigány Katit, babonás szövege pedig Nagy László lábának sérülésére való utalással kezdődik: „Rigi bajját nem heveri már ki / Ez a nagy ház, mit a kártya mutat / lesz magának pokoltüzes kálha.” A végleges változat szószerint ugyanez szinte, csupán elhagyta a külső epikus keretet és a személyes utalás mellőzésével általánosította a zsánerképet Nagy László:

*Fiatalúr, Mária segélje:
a sárga ház, mit mutat a kártya,
lesz magának pokoltüzes kálha,
fogságból jön édes cimborája,
biceg, mint a meglőtt bikaszarvas,
inog-binog, mint a gyertya lángja,
gyászokporsó, mit mutat a kártya,
cimboráját viszi másvilágra*

A jósló szöveg első része nyilvánvalóan a kórházra utalt, a közvetlen vonatkozás elhagyásával azonban titokzatosabbá vált, nem tudhatni pontosan, mi az a „sárga ház” s miért lesz az „pokoltüzes kálha”. Ez a borzongató sejtelmesség aztán a háborús idő valóságos eseményeivel szinte megszerzi a hitelét. Majd a többszöri ismétléssel mágikus erejűvé teszi a szöveget: „de áll a szerencse, áll az öröm”. Az ismétlésnek itt elhithető, mágikus funkciója van, a további jóslatokat mindig ezzel vezeti be. Ez utal Cigány Kati babonás erejére, látó-asszony voltára. S hogyan is fejezhetné be szövegét másként, mint azzal, hogy mintegy az egész jóslatot, látó-

* Részlet egy hosszabb tanulmányból

mást pozitív értelemben összegzi: „*de áll a szerencse, áll az öröm, végül is jót mond a kártya*”. Ki lenne ugyanis az a megátalkodott bolond, aki azért is adna valamit a jósnőnek, ha csupa szerencsétlenséget látna a jövőjében. Éppen a zsáneralakok logikájának ez a nyilvánvaló önlelepleződése telíti a babonás elemeket és a reális képeket bő humorral. Az ismétlés – különösen hogy önmagán belül is ismétlődő grammatikai szerkezet – a szertartásénekek mágikus funkcióját veszi föl, titokzatos légkört teremt. Ugyanezt a titokzatosságot, mágikus hatást erősíti a „mit mutat a kártya” többszöri ismétlése, mert irracionális hatalmat sejtet. Más szóval: Cigány Kati szövege poétikailag a babonázás igényei szerint stilizált beszéd. Szinte kár, hogy két sort – önmagát elhatárolandó – még hozzáfűz Nagy László a babona-szöveghez, hiszen oly nyilvánvaló a zsáneralakból annak teljes rafinériája. Az *Életem a cigánykártyán* a népelet egy szokványos jelenetét mutatja be színesen, ízesen, s a történelmi helyzet valóságelemeivel dúsítottan.

Sokkal régibb, ősbibb, a mágiának közvetlén felhasználását őrzik meg a gyermekmondókák, állathivogatók, gyűjtögető játékokhoz kapcsolódó rigmusok, rovarröptetők, állatcsúfolók. Nagy László *Ezüst lapály* című versében a népeletet, annak babonás, népi gyógy módokat alkalmazó sajátosságát is jelző („farkaslapu a rossz sebre, / tbc-seknek békarokka”) életkép természetes része a mondóka. Az életkép mintegy a mágikus cselekvés magyarázatát is megadja: ezzel a szöveggel akarták kicsalogatni a földből a vakondokat. Rég elhomályosult a jelentése a szövegnek, de a ritmusa és mitikus emléke eleven:

*Furkós bottal vitéz kőlykek
vakondok várához gyűlnek,
körbe ülnek, énekelnek,
ütik a fekete földet:
„Hat lúdam zabszalmában,
hetediké asztagjában,
hat lúdam zabban.”*

A reális, szemléletes életképbe így villan bele a ráolvasás-jellegű mondókával valami homályos, sejtelmes, mágikus elem.

A *Fogaim közt fekete szipka* a szomorú őszi életképet egy szintén ősi gyökerű népszokás fölveillantásával, s annak sejtelmes sugallatával emeli meg, realitásba vonja a sejtelmet:

*Parlagon éhes marhacsorda
rágja a torzsák ormosát,
kőlyök a sárga tőköt csórja,
tőkejet csinál, ostobát,
halottak estjén száz tőklámpa
rádvicsoritja togsorát.*

A *Rikató, neveltető* a népi mondókák abszurdítására épül, arra a játékra, hogy ki tud abszurdabb képet kitalálni, nagyobbbat mondani. Az eleven népszokás, a gyermekmondókák beugrató-jellegű csoportja a nonszensz műfajával érintkezik itt, csupa képtelenség kerül egymás mellé. Gyökerei lehetnek ennek az ősi találós kérdéseknek azok a típusai vagy azok a változatai, amelyeket nem sikerült megfejteni, helyesebben amelyeknek megfejtése kihullt az emlékezetből. A nép játékos ösztönének megnyilatkozása a képtelenségek sorjáztatása, vásári kikiáltók is éltek vele. Nagy László is egyik részeg nagybátyjától hallotta azt a képtelen mondókát,

*„Kútágason ordít
a számár,
sudárnyártán szundít
a betyár.*

*Medve cernát rángat,
hehehe,
drótkötelet dühös
cinege."*

A folklór számtalan eleme épül szervesen Nagy László korai költészetébe. Gyakori, hogy az öntanúsítás, bemutatás mitikus övezetét teremti meg vele. A népi tudatvilág olyan természetes részei ezek, hogy Nagy Lászlónál a bemutatás és a mitizálás szinte egymásból fejlett ki. A nép a szokatlan természeti jelenségeknek mitikus értelmezést adott. A forgószele általában vihart előz meg, s a szél forgását, különös cikázását, tárgyakat is fölemelő s megpörgető erejét mitikus magyarázattal látták el: a forgószelelben az ördögök, a rossz szellemek cselekedete nyilvánul meg. A másik magyarázat szerint a garabonciás varázsló képességű személy, aki képes vihart támasztani, csodás természeti tűneményeket előidézni. Már Csokonainál azt olvashatjuk, hogy „A garabonciás deák felől az a mese van népünknel, hogy sárkányon jár, és a forgószelet ő támasztja.” A néprajz szerint a garabonciás bosszúból, büntetésül okoz vihart, megbántottsága miatt söpri le sárkánylovával a házak tetejét s csavarja ki a fákat.

A *Karikáznak az ördögök* egy nyári vihar megjelenítése Nagy László költészetében. A természet eseményének mitikus magyarázatával a maga kiszolgáltatottságát, családjá nyomorúságát hangsúlyozza, s szűkös, megnyomorított közegéből való kiszakadási vágyát fogalmazza a népi mitologikus jelenségekkel való önzanosításban:

*Az ördögökkel elmegyek,
leszek én garabonciás,
sárkánylovam haja vihar,
a hasa hajnalpirkadás.*

A felnövesztés, a mágikus erővel való azonosulás az önstilizációban azáltal válik lehetővé, hogy ezek a képzetek részesei a falusi világgépeknek. Az *Üstökös tündöklő* is közvetlenül a néphitből meríti motívumát: ha megjelenik az üstökös az égen, akkor háború lesz. Az üstökös ezért kapcsolódik össze Nagy László versében a világ megörülésével, a véres pusztítással. Megszemélyesíti az üstökös, mintha az cselekedné a szörnyűségeket: „vérhőrpölő fejét / hajtja vértócsákra”. A háború mitikus magyarázata ez. Más versekben a népi hiedelemvilág egy-egy eleme – a balszerencse paripája, a Holdban hegedülő Dávid király, a tűz-madár, a vérpiros madár – jelenik meg mindig mitikus aurával.

A népi tudatvilág mitikus képzetkörében jelentős szerepük van a halottaknak. A halottkultusz jóval megelőzte a kereszténységet, végeredményben pogány elem, de a kereszténység is átvette, sőt a keresztény dogmatika a halottak feltámadásának tételével fölerősítette az ősi néphit elemeit. „A megholtak iránti kegyelet legvégső gyökérszála is a vallásos érzés azon legmélyebb rétegébe nyúlnak le, ahol minden metafizikai sejtés és sóvárgás a maga őseredeti, fejletlen állapotában még alig egyéb, mint a hazajáró lelkek ki nem engesztelt haragjától való félelem.” A halottak „életével” tele van a falu, különféle történetek élnek róluk, félelemmel töltve el a gyerekeket. Ez a gyermekkori félelem kap erőteljes kifejezést Nagy László *Holtak felkelőben* című versében. Már címével is a különleges mitikus sejtelmességet hozza. Indítása a népdalküszöb mintájára természeti kép, de a metafora rögtön különleges erővel, feszültséggel tölti fel az atmoszférát. Két eleme ugyanis ropant távoli fogalmi mezőt társít („márvány az ég alja”) kizárólag a színbeli hasonlóság alapján, de aztán ebből a hasonlóságból, ennek átrendezésével az erő és monumentalitás képzetei felé tolja („nincs repedés rajta”). Az asszociatív rezonancia értelmében a nyitó két sor erőt, feszültséget sugall, s szintén a népdalok módján a további két sor magára a költőre vonatkoztatja, irányítja a nyitó metaforát: *az én erős szívem / csak meg ne hasadna!* Azt sugallja a nyitó strofa, hogy a szív

nagy megpróbáltatások közepette próbál helytállni, s jó lenne, ha tartani tudná magát, ha nem roppanna össze. Ezután bontakozik elének az a látvány, mely a megismerés során mitologikus szemléletté tűnik át, a látvány átadja a helyét a látomásnak:

*Holtak telkelőben,
lengnek lepedősen,
virágról virágra
lépnek vakmerően.*

Ez már tiszta látomás: háttere az a néphit, hogy halottak napján a holtak fölkelnek, s fehér lepedőbe öltözve járnak, meglátogatják szüleiket, gyermekeiket. Nagy László nem részletezi ezt, de a kozmikus távlatot, a mitikus képzetkört elevenen érzékelteti. Földi, hétköznapi törvényekhez nem igazodó lényekként eleveníti meg a holtakat. Variációs ismétléssel és erős metonimiákkal ijesztő szemléletességet ad a látomásnak, midőn a holtak helyett csontvázakat, a lepedők helyett pedig fehérített vásznat említ. A jellegzetes népdal-struktúra, az úgynevezett kupola-szerkezet magaspontja ez, innen mozdul vissza a dal íve újra az önszemlélet s a tapasztalati szemléletesség irányába. Benne van a képben az is, hogy a népi képzelődés még a holtakat is megszépíti: úgy képzei el feltámadásukat, hogy patyolat fehérben jelennek meg. Ezzel szemben „az élők csak rongy lóg”. A mitikus látomás után a természet jelenségei, a mérgező, veszedelmes ebek, s a láncos csörömpölő, felbőmbőlő bikák is különös mitikus sejtelmet kapnak. Másrészt tovább fokozzák a személyiség kiszolgáltatottságának érzését, továbbviszik az ellentétet: még az állatok is reagálhatnak a maguk módján létük súlyára, ezzel szemben a félelmekkel, sorssal küzdő embernek sírni sem szabad:

*Arcát holdfény marja,
fáj a feje-alja,
holtak fojtának meg,
ha sírva fakadna.*

Ezzel a záróstrófával visszatér a dal a nyitó képhez, a rímek hangzásbeli megfelelése az első strófához kapcsolódva nyomatékosítja ezt. A vers csupa sejtelen: a ritmus konvencionális jellegét a képek mitikus sugalmú eredetisége emeli meg. Különlegessége ennek a dalnak, hogy a költői dikció a személyes vallomásból harmadik személyű, helyesebben az első személyű dalformát általánosító jellegűvé válik. Ezzel úgy tágitja ki személyes sorsát, hogy általános sorshelyzetté emeli, de anélkül, hogy személyes jellegéből veszítene, hiszen nyilvánvaló, hogy a záróképben is önmagáról beszél. Az is népköltészeti vonás, hogy a vers a legegyszerűbb stilisztikai eszközökkel építkezik: a kupola-szerkezet második és harmadik strófája, a felszálló ág párhuzamos grammatikailag a leszálló, hatodik, hetedik strófával. Az alanyokhoz (csillagok, Hold; ebek, bikák) halmozva kapcsolódnak az állítmányok (égnek, benéznek; lából, gázol, illetve mérgezőnek, tépelődnek – felbőmbölnek, csörömpölnek). Az egész vers megmarad a paraszti-természeti képzetkörben, de erős metaforák teszik villódzóvá. A „fénye lüggő” például olyan váratlan, feszültséget teremtő, hogy a két fogalmi mező közötti hasonlóság, az ikon alapja csak a folytatásból lesz természetes („gyilkol / rózsákat orcámról”), hiszen a társítás, viszonyítás alapja szubjektív értéktétel.

A folklór-ösztönzések, inspirációk vizsgálatakor külön figyelmet érdemel már Nagy László korai költészetében az a sajátosság, hogy az archaikus műformákat miképpen újítja meg, s teszi a maga életérzésének, élményeinek kifejezőivé. A siratóének kreatív ösztönzése a *Kiscsikó-sirató*ban egészen nyilvánvaló. A sirató történetileg még az individuális líra kialakulása előtt jelent meg. Éppúgy a költészet őscsirájának tarthatjuk, mint a diadaléneket, a kettő között tulajdonképpen csak

előjelbeli különbség van, mindkettőre a spontán indulatkitörés – az öröme vagy fájdalomé – jellemző. Létrejöttének az a magyarázata, hogy „a ritmikus formába öntöttén elsírt fájdalom *teljesebb, mert aktívabb energialevezetés*, mint az egyhangú sirás vagy üvöltés” (Tamás Attila). A sirató kezdeti formáival nemcsak embe-
reket gyászoltak, hanem később menyasszonyt, várost is. Nagy László versének az ad egyéni erőt, szint, hogy az ősi műformát összekapcsolja közvetlen élményanyagá-
val. Az emberi gyász műformájában búcsúztatja, siratja a kiscsikót, a közvetlen él-
ményt létélménnyé tágitja. A siratóénekek erős esztétikai élménye, katartikus hatása
jórészt abból ered, hogy bennük az ismétlődő sirató-formulák improvizált, a betegség
és halál körülményeit bemutató leíró elemekkel váltakoznak. A siratóének az a
műfaj, amelyben a folklór alkotási módszere, a hagyományos és egyéni, improvi-
zált mozzanatok költői egybefonódása a legközvetlenebbül figyelhető meg. Nagy
László verse epikus bemutatással, érzelemdús történettel kezdődik:

*Fehér volt az anyád, te meg fekete,
anyádat elásták, de te nem tudtad,
leteküdtem melléd, simogattalak,
sajnáltalak téged, bársony-kiscsikó,*

Ez az egység ritmusosan, de nem kötött szabályszerűség, hanem a belső történet
igényei szerint variációsan ismétlődik. Baljóslatúnak érezzük már az első sort is, pe-
dig a fehér és fekete szembeállítása csupán a megfigyelés pontosságát jelenti, hiszen
a szürke vagy „fehér” lónak mindig fekete a csikója, később változik meg a színe.
A nyitó sorokban még csak a kiscsikó árvasága a részvét oka, a továbbiakban azon-
ban a csupa negatív festés, az életjelenségek fokozatos elhalása vezet a kiscsikó
pusztulásáig. Szépségre termett pedig, csupa finomság és dísz a kiscsikó, jelzői me-
taforája („bársony-kiscsikó”) ezeket a díszítő elemeket összegzi. A kiscsikó pusztu-
lásának, vergődésének rajzát a siratás visszatérő formulája drámaibbá teszi, ér-
zelmileg telíti. A kiscsikó elpusztulásáig múlt idejű a siratás („sajnáltalak téged,
bársony-kiscsikó” illetve „sirattalak téged, bársony-kiscsikó”). Az összefüggő, lán-
colatszerű vers közepén, a kiscsikó elpusztulásakor a siratóformula végleges, to-
vább már nem változó formát ölt, s kettőzéssel is nyomatékot kap, másrészt pedig
jelen idejűvé válik: „siratlak, siratlak, bársony-kiscsikó”. Ezzel a siratás örök je-
lenné válik, a jövőtehetetlen létszerűlést konstatálja, közben még drámaibbá lesz
azáltal, hogy a halottsiratóktól eltérően folytatódik – mintegy a siratás ellenpont-
jaként – narratív módon:

*bőrödöt lehúzzák, szárítják napon,
sírodat megásták a meggyfák alá,
gyöngye a te csontod, mint a babáké,
a hajnali harmat széjjel öröli,
bőrödből csinálnak fekete sipkát,
drága börtarisznyát borosüvegnek...*

Ez a brutális és gyakorlatias eseménysor tovább fokozza a fájdalmat. A részletezés
funkciója a fájdalom kathartikus megélése. A vers egyszerű képi világa több pon-
ton közvetlenebbül is sugallja az emberi vonatkozásokat. A sirató a kiscsikó lelkét,
halántékát nevezi meg, csontját a kisbabákéhoz hasonlítja. Pusztulásában tehát va-
lami a természet rendjével is ütköző tragédia történt, szinte csak a kisbabák halá-
lához hasonlítható. Az élet megy tovább, de méltatlanul: „a gyenge lucernát nyulak
csipkedik”, pedig ez a kiscsikót illetné meg, egyetlen ígébe („csipkedik”) sűriti
a megvetést a sirató. Eddig csupa realitás volt a vers, a bemutatás elemei szinte
túlságosan is egyszerűek, szemléletesek voltak. A részletezés, a siratókra jellemző
felsorolás olyan fokúvá feszítette az érzést, hogy az a zárórészben sugallatosan új
képzetsikót teremt:

ott ticáinkolsz te a csillagok között,
 onnan megrúgdosod az én szívemet,
 minden reményünket befödi a hó,
 siratlak, siratlak, bársony-kiscsikó.

Virtuálisan, az emlékezetben, tudatban élővé teszi az elpusztultat, de megőrzi a pusztulásán érzett fájdalmat, sőt a lét ilyen sérülékenységet az élet reménytelenségének minősíti. Igazolja a szépség értékét, s örök fájdalommal nemesíti pusztulását. Mindez azért lehet mégis természetes egy kiscsikó halála ürügyén is, mert a lírai hős gyermek, aki a veszteséget személyisége teljes tragikumaként éli át. A gyermeki nézőpont olyan bravúros alkalmazást nyer itt, hogy a lét egyetemes tragikumába pillanthatunk általa: amíg a kiscsikó élt, addig a lírai személyiség csupa igyekezet volt megmentésére. Mindent elkövetett érte, lefeküdt mellé, simogatta, szívét hallgatta, dudlis üvegből etetni próbálta. Mindezek a cselekvések azonban hiábavalónak bizonyultak. A monotonná váló siratás, passzívvá válás annak a tudomásulvétele s az ellen való tiltakozás, hogy a lét legfontosabb kérdéseiben tehetetlen a személyiség. A létezés tragikumának megragadása sikerült ebben a világos szerkezetű, lényegében egyszerű versben Nagy Lászlónak. „A Kiscsikó-sírató egyetlen ív, egyetlen mondat, egyetlen felszakadó sikoly” (Tüskés Tibor). Minden sor végén vessző van, mert olyan világosan tagolt sírató-egységek illeszkednek itt egymás mellé, hogy grammatikai alapformája a mellérendeléses fokozás lehet. A stilisztikailag egyszerű, látszólag disztelen vers belső tagolását a versepikum változásánál is erősebben végzi az alapérzést kifejező kulcssor ismétlődő visszatérése: „siratlak, siratlak, bársony-kiscsikó”. Jelzői is önmaguk ellentétévé válnak: a fekete kiscsikóból fekete sipka lesz, a díszes szalag pirosa a pusztulás kifejezéséhez társul: „tejfoggal haraptad piros nyelvedet”. Az előbbi esetben azt a tárgyasulást figyelhetjük meg, amelyik majd a *Búcsúzik a lovacska* egyik legfontosabb stilisztikai eszköze lesz. A piros szalag és a piros nyelv pedig a külső hasonlóság és a kontextusból megvilágított abszolút ellentét erejével hat tragikus esztétikai minőségként. Tragikumában ott érezzük a kései József Attila távoli sugallatát is: „Teffoggal kőbe mért haraptál?” Noha a Nagy László-kép a közvetlen szemléletességből, a látvány megnevezéséből ered.

Máskor a szemléletesség mitikus motívumokkal olvad össze, s ezáltal megtárlja azoknak a belső tartalmaknak a költői formáját, melyeket a közvetlen, empirikus valóság átpoetizálása nem tett lehetővé. Nagy László verseinek ez a mitikus rétege kezdetben nem tudatos költői lelemény, hanem élményvilágának elidegeníthetetlen része, otthon élő képzetkincse. A népi hiedelemvilág elemei – az üstökös, a garabonciás, a vérpiros madár és társaik –, valamint a keresztény mitológia motívumai – angyalok, szentek és ördögök – a társadalmi és természeti jelenségeknek mitikus értelmezést adnak vagy az öntanúsítás eszközeivé lesznek. De az iskai tudatvilág önálló mitikus képzetek és látomások, önálló versmitoszok teremtsére is bátorítja a költőt. Korai létélményének talán legtisztább kifejezésére a csodafiú-szarvas ősi mitoszát hasonítja szuverénül sajátjává. Pogánykori rítus- és szövegemlék motívuma lesz itt a személyes létküzdelem terepévé, a mítosz személyes passióként való átélésévé. A pogánykori szövegek nagy felfedezője és kamatoztatója Bartók Béla volt, s ennek a művészi varázslatnak a jelképévé a *Cantata profana* vált. Bartók írja: „A pogány népek egyik legfőbb ünnepe volt a téli napforduló. Valahogy úgy adódott – véletlenül vagy szándékosan –, hogy a keresztények karácsonyünnepe pontosan a téli napforduló idejére került. Nem csoda hát, hogy a megkeresztelkedett pogány népek a két ünnepet tudattalanul azonosították. Legfeljebb azt csodálhatjuk, hogy a pogány szövegek annyi évszázad után ilyen frissen tovább élnek!” A kolindálásnak, regölésnek, ennek a világszerte elterjedt téli napfordulót ünneplő szokásnak a legnagyobb látványossága az úgynevezett „ál-latalakoskodó” felléptetése. „A maszkos felöltöztetés kultikus körülmények között tudatilag nyilvánvalóan „átváltozásként” jelentkezik; a rituális-kultikus „átváltozás”-t a fejlett vallások is őrzik” (Tallian Tibor). A magyar regösének főkutatója,

összegyűjtője és értelmező rendszerezője, Sebestyén Gyula a magyarországi regölések általános kánonjához tartozó elemként mutatja be azt, hogy a regösök mindig vittek magukkal állatbőrbe bújtatott alakoskodót is. Ezek egyikét csodafiú-szarvasnak nevezték. „E szarvas agancsain gyertyák égtek, homlokán pedig egy napot ábrázoló korong világított.” Ez pedig azért lehet így, mert a pogánykori, napfordulót ünneplő regösének csodafiú-szarvasa eredetileg „a zodiákus azon jegyének (a jelenlegi baknak) volt a symboluma, amely jegyben a mélyre süllyedt téli nap pályáján visszafordult”. A Bartók által feldolgozott, Erdélyi József fordításában is ismert román szarvaskolindáról megállapítják a kutatók, hogy az évkezdő ünnep sokrétűségének minden szintje benne rejlik, így az „asztrális-kozmogóniai újévi szimbolika” is. A primitív tudat a természeti és kozmikus lét állandó és változó elemeinek leképezését is elvégezte ezekben a mítoszokban. „Az emberi, természeti és kozmikus létezés nagy átmeneteinek szerkezeti azonosságát fejezi ki az azokat megünneplő (és szakrálisan előidéző) ritusok szerkezeti azonossága. Ezeket a ritusokat az etnológia az *átmenet ritusainak*, *rites de passage*-nak nevezi” (Tallián Tibor). A szarvas azért is lehetett az egyik legősibb átmenetszimbólum, mert agancsát elhullatja és újránöveszti, „ő az örök *renováció*”, a kozmikus működésfolyamatok jeles szimbóluma. A kozmikus folyamatok azonban küzdelemben történnek. Nagy László *Csodafiú-szarvasa* mitológiai hátterének ismeretéhez fontos Tallián Tibornak az a megjegyzése, hogy az újévmitoszok a passiószimbolika nyelvén szólnak, s bennük „egy töredékes és szervezett kultuszként nem élő vallás áldozatmítosza jelenik meg... A történet passiószűrűségében pedig ott rezeget, mint minden hasonló áldozati cselekményelbeszélésben, a kettős spirituális mozzanat: büntetés és megváltás, a tisztátalanság és a megtisztulás...” Természetes, hogy ez a logika párhuzamos a keresztény mítoszkörrel, „a lényegi azonosság nyilvánvaló – és voltaképp ez magyarázza e „pogány-parashti” történet (és rituskör) együttélését-beolvadását a keresztény karácsony mitológiájába.” Így volt ez Iszkázon is. Nagy Lászlóéknál a karácsonyfán mindig ott volt a tésztából készített szarvas, mert a náluk még élő regölésben is szerepelt a Csodafiú-szarvas. Sebestyén Gyula Csőszön, Veszprém megyében gyűjtött regösénekében így szerepel a szarvas-motívum:

*„Imitt keletkezik egy zöld erdő,
Abban a zöld erdőben száz csuta szarvas,
A száz csuta szarvasnak ezer ága-boga,
Ezer ága-bogán ezer misegyertya
Gyűjtatlan gyűjtasson, oltatlan oltasson.
Haj, rege rejtem” stb.*

A közeli Közép-Iszkázon ugyanezt a szöveget énekelték a regösök. A regölésben szereplő szarvas egyszerre rendelkezik emberi és állati vonásokkal, ez következik az átváltozás-átmenetiség mítoszából éppúgy, mint annak maszkos megjelenítéséből. A regölésnek ősi, napfordulót ünneplő, a kozmosz működését szimbolizáló tartalma sokféleképp bővült, humanizálódott, de a legősibb változatokban megmaradt az a kultikus rítus, amelyik a csillagképek küzdelemben való önmegvalósításának dramatikus formája. Ez az ősi összetettség, helyesebben hősi és dramatikus egység motiválhatja azt, hogy Nagy Lászlónak ebből a motívumkörből és mítoszból teremtett kis remekművét a népballadák és hősének világával egyként kapcsolatba hozzadjuk: „A balladából a lelkiállapotok érzékletes ábrázolása, a kihagyásos, szaggatott előadásmód hatott rá termékenyítően, a hősénekéből a nyers küzdelem, a még mítoszokba hajló csodás költői világ lehetett ihlető forrása” – írja Kenyeres Zoltán arról a verstípusról, amelyiknek legszebb példajaként Nagy László *Csodafiú-szarvasát* említi, a *Cantata profana* szövegét alkotó kolinda-ének egyénivé tett, áthangszerelt változataként. Nagy László *Csodafiú-szarvasa* a regösének ősi motívumát úgy teremti a személyes létküzdelem, a személyes passió kivetítésének, kifejezésének terepévé, hogy megőrzi a mítosz eredeti hangulatát, „archaikus kellemét”. A vers négy strófája a négy évszak küzdelemben megjelenített körforgása, s ugyanakkor

az emberi élet teljes, születéstől halálig jutó szimbóluma. A keret, az első és utolsó strófa bemutatón, harmadik személyben szól a Csodafiú-szarvasról, a két közbülső első személyű öntanúsítás. Az első személyű dikciót a költői ennek a szarvasfiúval való azonosulása, az ő szerepébe való belehelyezkedése teszi természetessé. Éppen a mítosz csodafiú-szarvasának kettős természete, egyszerre állati és emberi princípiuma magyarázhatja a regösénekekben is a gyakori dikció és nézőpontváltoztatást. Itt ennek különös tartalmi jelentősége is van. E kettősségbe sűrűsödhet a kozmikus törvények nyugalma, s az emberi sors végessége, tragikuma. A nyitány mágikus sugallatú: diadalmas, kibontakozó. A tavasz indulását csupa akciót kifejező, s így a fokozás érzetét keltő ige jelöli. A tizenkét szó mind az öt igéje egymással rimel, a „kelekezik” helyett annak dinamikusabb és archaikusabb változata szerepel. A kicsattanó életindulást nyomatékkal jelzi a tűz-motívum, az egész dinamikus akció összetartozását pedig a harmadik és negyedik sor finom áthajlása, hiszen így a „fényes” jelző nyomatékot kap, valamiképp az egész látványra kisugárzik: *„Tavaszkerekedik, bimbó tüzesedik, jázminfával fényes agancs verekedik, csodafiú-szarvas nekitülekedik, nekitülekedik.”*

Archaikus aurát teremt a csodafiú-szarvas kifejezés mellett a régies toldalék-rímek halmozása, az ötből négy esetben három szótag mélységű tiszta rím és a kétütemű ősi szótagszám-váltó, tagoló ritmus. Az archaikus hangoltsággal viszont dinamikus belső egységben van a képek friss, erőteljes szemléletessége, a látvány természeti spontaneitása. A második strófa első személyű dikcióba vált, teltsége hibátlan, de a sorsézés drámája már megjelenik benne az alliterációval és ismétléssel is nyomatékosított zárószakasz vallomásában. A regösénekekben általában a refrén jelentette az állandó, ismétlődő dallamos sort, a szakaszok belső világa változhatott. Nagy László versében is minden strófa más, rimelése és szótagszáma szerint is változó, olykor rímtelenségével is a regösénekek történetet előadó részéhez hasonlít. A záró szakasz viszont inkább balladára emlékeztet azzal, hogy nem a regösénekek már elhomályosult állandó refrénjét ismétli, hanem tartalmas elemnek ad nyomatékot az ismétléssel. A második strófa mitikus sugallatúvá fokozza a verset, megőrzi, sőt továbbfejleszti annak dinamizmusát, a kozmikus küzdelem tragikuma ugyanaz, mint az emberi sorsé: a kiteljesedés magában hordozza az átváltást az omlásba:

*Jázminfa virágát
lerágom hajnalra,
inaimmal ugrok
nyárdelelő napba,
pörköldök, vékonyodok,
maradok magamra,
maradok magamra.*

A harmadik szakaszban kiteljesedik a küzdelem passió-jellege: vadászok lövik meg a csodafiú-szarvast, küzdelme a regösénekek sajátosságát követve lokalizálódik. Nagy Lászlónál természetesen a Dunántúlra: a megsebzett csodafiú-szarvas könnye a Balaton. Kétségtelen, hogy ezen a ponton a harmadik szakaszban „megbicsaklik” a vers, de ennek nem helytálló magyarázata az, hogy „a magára vonatkozó mozgulat nyomán zavarodik meg a vers harmóniája” (Bori Imre), hiszen a hibátlan második strófa is első személyű. Inkább az a valószínű, hogy a regösénekek hasonló, részletező kompozíciós elemét nem sikerült itt olyan költői erővel feltöltenie Nagy Lászlónak, mint a vers többi strófájában. Lazább lett a kompozíció, a régies-archaikus és a modern elemek nem kapcsolódnak eléggé szervesen: a figura etimologica archaikuma („sirva sírok, sirva sírok”) szinte szó szerinti József Attila-utalással kapcsolódik („ha sietek lemaradok”). Ennek az „őszi” strófának, leszálló ágnak a sírás, a küzdelem hiábavalóságának tudatosítása a funkciója. Csakhogy éppen a körforgás-mítosz és a passió-szimbolika társítása, tehát a versképző kultikus mítosz teszi lehetővé az áldozat révén a megtisztulást, a diadalt. Az újra harmadik személybe váltó

dikció a kozmikus cselekedet egyetemességét, ismétlődésében megnyilatkozó derűjét is hozza. Az oltár az áldozatjellegét sugallja, a nagy fényesség viszont a győzelmet, a passiónak végbe kell mennie a feltámadáshoz, a Napnak le kell tűnnie, mélyre kell süllyednie, hogy fölemelkedhessen. A pogánykori és a keresztény mítosz tragikuma és vigasza egyszerre kap erőteljes kifejezést:

*Deresen, havasan
eljön a karácsony,
csodatiú-szarvas
fölszárkál az oltáron,
szép agancsa gyűlva gyullad:
gyertya tizenhárom,
gyertya tizenhárom.*

A regösének sugallta *figura etimologica* itt is a csillagokat jelenti, azok gyulladnak ki gyújtatlanul, s alusznak ki oltatlanul. Nagy László versében a zárlat a Napfordulót jelenti, utal erre az időmegjelölés (karácsony). A passiót a győzelem keretében foglalja, az iszkázi regösének motivumai közül elhagyja a záróstrófában az „oltatlan oltasson” részt, fénnel, étellel, a legyőzhetetlenség szépségével zárja a kozmikus kapcsolat révén a verset. Ehhez az önerősítéshez valóban kell a természet körforgását jelképező regösének motivum, mert egyébként nehéz az évszakok tavasztól télig folyó rendjét ugyanígy értelmezni. A *Csodatiú-szarvas* egyes strófái a szövegben jelzik az évszakokat (tavasz, nyárdelelő nap, karácsony), de az évszakok körforgását erőteljesen megnevezi a vers szöveggörnyezete is. A *Deres majális*ban közvetlenül a *Csodatiú-szarvas* után az *Évszakok* című vers következik, mitikus aura nélkül, de gazdag metaforikus képsoraival egy-egy ponton párhuzamot is érezhetünk a *Csodatiú-szarvassal*:

*Várok a Tavaszra,
labda a melle,
tulipán a nyelve,
bimbózó zöld vesszővel
hajszol szerelembe.*

Az egész vers azonban szemléletes, konvencionális elemeket is hordozó. Érdekessége, hogy az évszakok személyes vonatkozásrendszerben jelennek meg, miként átsejlik a közvetlen személyesség a *Csodatiú-szarvas* mitikus világán is. Az *Évszakokat* követő *Bízta a tavaszban* című vers két sora pedig szinte tömör, drámai képbe sűrített párhuzama a *Csodatiú-szarvas* középső, személyes dikciójú két strófájának: „s míg fölmasgasodtam / kést dobott belém.” Érdekes rejtély, hogy a *Csodatiú-szarvas* és az *Évszakok* nem találhatók meg a kéziratos füzetekben, pedig a *Deres majális* ezeket megelőző, illetve követő versei, vagy azok változatai mind megvannak ott, s a már elemzett belső kronológia is azt kívánná, hogy a *Csodatiú-szarvas* és az *Évszakok* kéziratát vagy annak csiráját megtaláljuk a füzetekben. Az *ördög hártái*, a *Keletkeznek böjti szelek* és a *Bízta a tavaszban* kéziratai közötti helyen. Ez azonban nem föltétlenül azt jelenti, hogy ezeket Nagy László később, a *Deres majális* összeállításakor írta mintegy mutatványként arra, hogy miképpen írhatta volna meg két, mitikus és szemléletes változatban 1946-ban az évszakok témáját személyes vonatkozásban. Ugyanis a *Bízta a tavaszban* után következő *Családnak* sincs nyoma a füzetekben, ez pedig 1947-ben a *Valóságban* 1946-os dátummal megjelent, majd a *Tűnj el fájasban* is helyet kapott. Másrészt Nagy László a *Deres majálisban*, s azt követően összegyűjtött verseinek kötetében nem abszolút pontosan követte a füzetek kronologikus sorrendjét, s a *Csodatiú-szarvas* verskörnyezete a fennmaradt füzetek ötödik, utolsó darabjának a végén található, tehát egyáltalán nincs kizárva, hogy egy következő, pillanatnyilag lappangó vagy örökre megsemmisült füzet elején lenne, lett volna a *Csodatiú-szarvas* sok vonatkozásban igen fontos kéziratos első változata.

A MEGTÖLTENDŐ TARTOMÁNY

Várnagy Ildikó műveiről

1988 télutóján az Újpesti Galéria egy olyan műfajnak adott otthont, amely a szobrászatból mára szinte kiveszett: portrékiállítást rendezett. Várnagy Ildikónak főiskolás munkáitól kezdve (1967-ben végzett) majd harminc fejszobrát látva győződhattünk meg alkotójuk kivételes következetességéről, művészete különösségéről. Egyik modellje, Alexa Károly korábbi megnyitó szavai szerint „nehezen elviselhető, ha azt mondják a szemünkbe, hogy bábok vagyunk, foszló kreatúrák, hogy fércek tartanak össze addig-ameddig. . . . Ezért nehéz szeretni ezt a fajta művészetet. Hiszen aki ilyent csinál, azt jobban érdekli az igazság, mint a szépség, a dűr, mint a moll. Ha játszani látjuk – olykor-olykor –, egy pillanatig sem hagyja, hogy elfelejtsük: a mi bőrünkre is megy ez a játék. S persze elsősorban az övére. Nehéz szeretni ezt a fajta művészetet, noha valójában a szeretet a tét. Mi más is lehetne? . . . De talán azért is kell törekednünk a megértésre és az elfogadásra (hiszen mi más a szeretet, mint önismeret és elfogadás?), mert az elemi érdekünk.” Hogy megértsük ezt az életművet, nézzük meg tehát, a báblét olykor mulatságos, máskor szorongató jegeinek felmutatásával abból milyen kiutat fogalmaz meg a művész mi magunk s a művészet számára.

Várnagy Ildikó első, 1967–70 között készült munkái keskenyarcú, erőteljesen mintázott terrakotta portrék. A mintázással jellemez: a karakter sajátosságait felnagyítja. Torzításnak látszik, holott vonzódik a személyiség szabálytalanságaihoz, amiket szigorúan szobrászi szabálytalanságokkal mutat meg. Ebben szokatlanul tapintatlan és nyersen egyenes, mert örömét leli a mintázás túlzásaiban. Örömét szobraiba is át tudja ültetni, ezek ettől életteliak, noha plasztikailag is lehető legredukáltabbak. 1973-as, a Stúdió Galériában rendezett kiállításán szerepelt korai mintázott portréinak legremekebbje: Bor Pál és felesége kettős, terrakotta arcszobra. Az idős házaspár emlékműve ez a földbesüppedt két fej. Emlékeztetnek Giacometti portréira, már csak azért is, mert nem emeli ki őket talapzat vagy a büszk-forma. Majdhogynem geoplasztikák: a megszűnés, földdé válás előképei. (S nem éppen Giacometti volt-e az is, aki mintázott, redukciós, az alakok egzisztenciális lényegét megfogalmazó szobrai mellett *Fej/Tájkép* című horizontális plasztikájával fittyet hányt az európai szobrászat álló alakra koncentráló hagyományának?) Várnagy Ildikó még kortársairól is lehántja a múltó ifjúság egyöntetű, sima mezét, hogy a karakter, jellem vagy állapot sorsát, jellegét kutathassa, megmutathassa. A szobrászi és a létfilozófiai kérdés, a redukció és a jelszerű forma, a jelalkotás egész életművében szorosan összefonódik.

Egyes kisebb figurái nem állnak másból, mint a vázra mintázott csekély gipszből (*Szülő nő*). E technikai eljárással készült Sárospatakra szánt Kossuth szobor-terve (1968), mely így égető, emésztő nyugtalanságot és fizikai-szellemi kint tudott kifejezni, amit kiemelt a szobor mellkasába tervezett, az utókor érzelmeit is kifejező örökmécses. Tervét nem fogadták el. Jellem és lélekállapot azután együtt mutatkozott meg karakterfiguráiban (1971). A típusokat mozdulatukkal, formájukkal jellemzi.

Ezek a kicsi, képlekenynek látszó, ugyanakkor jelszerűen határozott bronzfigurák idolek újraköltései, ősi módon primitívek. Azt állítják, hogy a mintázás mint szobrászi módszer elsődlegesen nem valamely autonóm plasztikai értékek létreho-

zására született, hanem egyike a lehetséges eszközöknek a léttapasztalásban, s a tapasztalatok megformálásában. A primitív népek művészetében erőteljes, jelszerű, a legkülönbözőbb anyagokkal s technikákkal kialakított formákkal látjuk megjelenni a lényegét. A modern művészet a századelőtől kezdve magáénak vallja a láttatás e módját. A magyar szobrászatban a primitív mint egy jelszerű, új plasztikai nyelv forrása egészen Várnagy Ildikóig nem bukkant fel. Így az ő majd minden anyagra kiterjedő szobrászi s egyúttal filozófiai indíttatású művészetében lelhetjük fel a modern művészet mindazon értékeit, melyeket saját gondolataival összeegyeztethetőnek talált.

A mintázás másodlagossága engedte meg, hogy az új szobrászi nyelv megalkotására kezdett kísérletét később lapos figuráin folytassa. A karakterfigurákat megnövelve, a háromdimenziós, mintázott formákat síkba téve, hullámozó körvonallal életre keltve született a *Beszélgetők* három nagyméretű sziluettfigurája (1975). Természetesen új, vágható anyag is kellett e formákhoz: a hungarocell. A *Beszélgetők* szinte mozgó, lélegző, barokkosan burjánzó körvonalú álló alakjainak csoportjáról azt mondhatnánk: rajz a térben. Pontosabban, egyik kompozíciója címét kölcsönözve: *Írás a térben*. Mert figurái, formái jelek, kapcsolatuk jelbeszéd, aminek igazságát a plasztikai kapcsolat hitelesíti, hiszen jelei magától értetődően élő, szobrászi formák. Mikor 1978-ban a zalaegerszegi Alugépgyárban dolgozhatott, nagyméretű fémszobrai is lapos formákból készültek, az új technika kínálta illesztési eljárással egybeforrasztva. A mégis széthúzó női és férfi figurák (virág- és szívmotívumokkal, illetve geometrikus felépítéssel jellemezve) egy világkép alapprincípiumai a fogalmaknak megfeleltetett formatárral.

A jelszerűen kialakított princípiumok létünk legtitokzatosabb, meghatározó adottságait (férfi, nő, terhes vagy szülő figura), viszonyaik pedig kapcsolataikat tárják fel, mint a *Kötődések* (1971–72, bronzba öntve 1975) keretbe foglalt, ahhoz s egymáshoz függesztett-feszített alakjai. Az alkotó cseppet sem semleges élményeit, érzelmeit teszük tárgyilagosan leolvashatóvá, miközben Várnagy nem egyszerűen elfogadja, hanem újra- és újjáformálja e princípiumokat. Mind többet s többet (végző soron minden jele az), s újdonságuk abban rejlik, hogy sokasodásuk nem válik fojtogatóvá, az élet gátjává, hanem ellenkezőleg: az elfogadásból, személyes megismerésből a lehetőségek végtelenje bontakozik ki. *Hazám* című, fehérre festett faszobrának (1974) ívelt körvonallal formált alakja – ami lehet az alkotó stilizált kontúrja, hiszen személyes haza-fogalmáról szól a mű, de lehet a fogalom csakis emberhez köthető élettere – már úgy jelenik meg, mint egy hajdani kucséber: teleaggatva gyermekesen formált jelekkel (ház, hal, madár, ló, gyerek, tulipán, szív stb.). Ezek teszik érzékletessé haza-fogalmát, hazájához való viszonyát. Függesztett voltukból eredő, a statikai törvények alól felszabadult mobilitásuk, azaz egy jellegzetesen huszadik századi szobrászi módszer gyerekkori élményekre alapozott újraalkotása révén a jelvilág nyitottá, élővé válik.

Várnagy Ildikó főiskolás kora óta sűrűn jelekké füzeteiben a látható jelenségek lényegét, viszonyrendjüket, a gondolati és érzelmi világ gyakran igen összetett fogalmait. Velük újra megismeri a világot, amit készen kapott kommunikációs rendszereinkkel nem tehetne meg, olyannyira elvesztették ezek eredendő funkciójukat, emberhez kötöttségüket. *Jel ABC*-je (10 lap, 1977) nemcsak folyamatosan gazdagodik, de szinte minden anyagban megformálódik, új írás lehetőségét teremtve meg. Ilyen a *Jelírás textilre* (1984), vagy a makói művésztelepen a 80-as években készült *Plasztikus írás* című ofszetnyomat-sorozat, melynek lapjai síkra helyezett formákkal írt naplók, gondolatok, életrövidítések.

A jel plasztikus, anyagi-érzéki tartalmának, árnyalatainak kibontása pop artosnak tűnő műveihez kötődik. Nem véletlen, hogy Várnagy Ildikó sokat dolgozik talált anyagokkal, hiszen hozzá minden tárgy „beszél”, mert mindent valamely általánosabb fogalom jeleként is érzékel. A *Nagy és Kis jelszámológépen* (utóbbi szerepelt az 1979-es Pécsi Kisplasztikai Biennálén) az ismert, azóta talán már el is tűnt gyermekszámológép elvét hasznosítja. Egy tartóelembe illesztett rúdra aggatja tologatható alumínium jeleit. Majd a textil személyes felfedezésekor, *Fönt és lent* című

szobrán (1981) alumíniumkeretbe lógatja fel a textillel bevont, kötözött formákat, végül mindenféle talált tárgyakat (játékokat, számokat stb.) pálcasorra fűz fel (*Évek játékokban*). A számológép golyósoraihoz hasonlóan végigolvasható a tárgyakkal jelzett életút.

A puritán jelekkel megfogalmazott princípiumok érzéki megjelenítése is egyre gazdagodott az életműben. A *Férfiszőnyeg*, a *Nőszőnyeg* applikált ruhadarabokból készült. A síkon megjelenő, tapintásra különböző anyagok eltérő vastagságukkal, redőkkel, dudoraikkal, színükkel plasztikailag gazdagok, egyszerre egyediek és általánosak, konkrétak és elvonatkoztatottak. Legutóbb az *Izisz a táncversenyen* (1988) című kétoldalas, hatalmas, térben lebegő textiljével idézi meg a címbe foglalt alakot, csupa szoknyát applikálva a kiterített palástformára, középen fürdőruhával, egy csúcsára állított „népies” himzéssel s egy pár cipővel. A Szombathelyi Textiliennélén kiszűrítették. Kétségtelen, Várnagy Ildikó textiljei elhasználnának. S az is, hogy anyagai kacatoknak tűnhetnek. Azonban ezeket hordjuk, ezeket termeljük, ezek az életünk! „Széppé” csak mesterkéltén tehetjük őket, s akkor csak múzeumi tárgy születik. Meggyőződésem, hogy a 60-as évek végén nagy lendületet vett textilművészetünk mai hanyatlása épp annak köszönhető, hogy mára bezárta kapuit mind a világ, mind a képzőművészet impulzusai előtt, illetve rövidebbre zárta saját lehetőségeit, továbbgondolva ugyan, de lényegében megőrizve a 19. századi, semperi, technikai alapú stíluszsemléletet. Ha mégis nyitni látszik, inkább utánoz, semmint saját nyelvét újítja meg. Várnagy Ildikó textiljeinek mindennapjainkhoz kötődő anyagi gazdagsága, gondolati tisztasága önmagunk újraismerésére készítet, történelemtől, stílusoktól függetlenül, s a játszáságukban megnyilvánuló szeretet a szépségük.

A princípiumok megidézésének makacssága más „besorolhatatlan” műveiben is kiütözik. A *Vallatőpad* (1981) hat figurája körberendezett. Az életút szerint követik egymást a különféle plasztikus jelek: a türkizre festett fabimbó, a rózsaszín leányka-baba megkötözött mozdulatokkal, a rongyokkal, retiküllel felruházott, festett nő, a szögekkel kivert, megviselt farönk, a leszögeezett kezű öreg, fekete kabát s végül két, kötéllel összekötött fekvő fahasáb. A mű, a kiszabott tér komorságával a figurákat kialakító találékonyosság derűje, a valóság elfogadása párosul. Meditációra, az azonosság elfogadására készítetnek e primitív fétisszobrok, melyekben a megjelenítő erő egyszerre érzéki-plasztikai és elvont-jelszerű. Ugyanakkor a kijelölt tér, a néző tere is része a kompozíciónak. Rituális és meditációs objektum különös keveréke a mű, az európai gondolkodástól hagyományosan idegen kétfajta szemléleté.

A ritus lehetőségére figyelhetett fel Várnagy Ildikó a Játékszín 1979-es, *A földigérő ház* című színházi játékában, ahol az előfüggőnyt, diszletet, jelmezeket jellemző motívumainak felhasználásával tervezte, a háttér-képet viszont mindannyiszor helyben, rögtönözve festette, gesztusaival életre keltvén, élethez kötöttségükben jellemezve jeleit. 1980-as *Rituális öltözködés* című, fotón dokumentált akciója átlényegülések sorozata, mely azonban a karakterekkel való azonosulás mellett a személyiségnek a már meglévő formákkal való azonosíthatatlanságára is utalt: európai gondolkodásunk ellehetetlenülésére, használhatatlanságára az identitás megteremtésében. A ruha, a textil pedig, láthattuk, az azonosságteremtés magától értetődő eszköze Várnagy Ildikónak. Még *Öten* című, rituális jellegű kompozíciójában is, amelyben kisebb-nagyobb figurákat takart le egy hatalmas anyaggal, úgy, hogy a nyakuknál rájuk kötötte azt; az így emberiséssé formált alakokat egynemű, összetartozó csoporttá, tömeggé alakítva, az összetartozást megjelenítve tapinthatóvá tette a princípiumot.

A meditáció azonban egészen másfajta azonosuláshoz vezet. A létezés elképzelt (jelezhető) formáinak teljes hiánya (a *Rituális öltözködés* levetkezett alakja) vezethet a valóság megismeréséhez. Az a nyitottság, ami Várnagy Ildikó „mobil” szobrainak sajátja, vagy az a tér, amit a *Vallatőpad* kompozíciója kínál, a bennünk lehetségesként adott képességek felismerésére is vezethet. Várnagy Ildikónak a létező dolgokat (tényeket, viszonyokat) konokul azonosító jelei, jelkapcsolatai, miként legutóbbi képregényei (*Szigliget; Mány*, 1988) is mutatják, azért lehetnek végtelenek,

mert az alkotó maga is tapasztalja a lehetőségek végtelenjét. Talált vasakból készült szobrai a rozsdás, esetenként festett darabokból nemcsak a már ismert formákkal való azonosítás révén születnek (*Madaras, Fülbevalós, Anya gyerekkel*), hanem a hulladék saját adottságait is kibontakoztatják. Ezért is maradhatnak idegenek a csak a képzett formákra érzékeny szobrászi gondolkodás számára. Ilyen egyik legújabb munkája, a *Kapcsolódások* festett csatornatartókból összeállított ötszöge is. Az *Áprilisi építmény* már szándék szerint nyitott kompozíció (1988): öntött és festett, durva alumíniumrudak körben emelkedő, mégis közelítőleg azonos magasságot tartó rendszere, mely kapuból kivezető nyílban végződik, az emelkedés lehetőségét sugallva. Jelképesnek az *Újév kapuját* tekinthetjük (festett, öntött alumínium, 1988), fémrudakból összeálló finom egyensúlyát, mely könnyű átlépést ígér egy nyitott, „üres”, lehetőségekkel megtöltendő tartományba, amik vagyunk.

Várnagy Ildikó csúfondárosan hagyományos szobrai, eredendő, plasztikai jelalkotó tevékenysége, idoljai, primitív mágikus és rituális funkciójú ikonikus művei, meditációs terei csupa antitezisei annak, amit szobrászatnak tartottunk. E rövid áttekintésben, melyben megint nem esett szó tevékenységének egészéről, mégis kiderült, hogy nemcsak használja a szobrászi eszközöket (mintázás, összerakás stb.), anyagokat, komponáló módszereket, hanem folytonosan újakkal áll elő (rongy, hungarocell, talált tárgyak, sík, szín, mobilitás, nyitottság). Nem elsőként a művészet-történetben, de nem is ez a lényeg, hanem hogy évezredek, ezer kilométereket áthidalva teremt olyan új plasztikai értékeket, melyek szorosan életéből, életünkből fakadnak. Hogy szobrásznak nevezzük-e, nem érdekli, hiszen nem hisz a képzőművészet ágainak elkülöníthetőségében, sőt a különböző emberi tevékenységek szétválaszthatóságában sem, sokkal inkább szoros egységükben. Ilyképpen összetett művei egy összetett világkép hordozói. Alapja a folytonos megismerés, új, szubjektív és tárgyilagos jelteremtés útján, mely nem kommunikációs eszköz, hanem élethordozó. Így jut el a személyiség egészének másként-gondolásához, aminek aktualitását a Jelenkor 1988. július–augusztusi számában Kulcsár Szabó Ernő vetette fel. Azonban a modernség másság-elfogadásán túl, a posztmodernnek világtól, lényegtől különvált önmeghatározása helyett az ember Várnagy Ildikó szerint a világ egészét folytonosan szem előtt tartó, fizikailag-szellemileg (e dualizmust megszüntetve) egyaránt átélő, mindent önmagára vonatkoztató s önmaga életét mindenre átruházó lény. Ebből fakad a világ nyitottságának s az emberi lehetőségek nyitottságának hite, amelyek – egymással folytonos szimbiózisban – a végtelent alkotják. A befogadással azonossá vált alkotás – amire Várnagy Ildikó művészete a példa – az élet meghatározása. Nyelvteremtő s ahhoz kapcsolódó életteli szobrászata – a modernnel és posztmodernnel ellentétben – a megújulás záloga.

PÉCSI SZÍNHÁZI ESTÉK

(Mészöly Miklós: *Az ablakmosó*; Shakespeare: *Antonius és Kleopátra*;
Bertolt Brecht: *Egy fő az egy fő*)

Pécsett az 1988/89-es évad első felében a szokásosnál több előadást láthatott a közönség. A színházakon kívüli produkciók sorában az Ifjúsági Házban Moravetz Levente és Papp Zoltán *Drog* című zenés darabja ment Vas-Zoltán Iván rendezésében. A Művészetek Házában a William Wharton *Madárka* című regényéből készült adaptáció került színre, Füsti Molnár Éva irányításával, három amatőr színész előadásában. Ugyanitt a Pécsi Balett *Nimfácska* kamaraprodukciója is szerepelt, majd Sipos László Hajnóczy-estje. A város színházai közül az Egyetemi Színpad Molière *Úrhatnám polgárával* kezdte az évadot, a rendezőként az együtteshez szerződött drámapedagógus, Gabnai Katalin rendezésében. A Harmadik Színház műsorán tartott *Csirketej*-előadásában a Vénasszony szerepét Bódis Iréntől Sólyom Katalin vette át, az *Emigránsok* a tatabányai amatőr fesztiválról a kiosztott hat díjból négyet elhozott.

A Pécsi Nemzeti Színház új direktora az évad kezdetétől, öt évre szóló kinevezéssel, Lengyel György, akit ez év januárjában a városi tanács a művészeti teendők ellátásával is felruházott. Ezzel egyidőben a tanács visszavonta Vas-Zoltán Iván érvényben levő főrendezői megbízatását. A színház műsorán az *Amerikai balettest*, a *János vitéz* és a *Varázsfuvola* mellett szerepel a szokásos operett (ezúttal a *Bécsi vér*), bemutatásra került Maugham–Nádas–Szenes: *Imádok férjhez menni* című zenés játéka (rendező: Éry-Kovács András), Szabó Magda: *Az a szép tényes nap* című darabja (rendező: Nógrádi Róbert). A szobaszínházban Sólyom Katalin *Csipeka* című gyerekműsora és Pálfay Péter *Üzenet a palackban* című Karinthy-estje volt látható. A Bóbita Bábszínház a *Hamupipőké*t, a *Mesélő kert* és a *Séta az állatkertben* című produkciókat játszotta. Az évad első stúdióbemutatója Mészöly Miklós *Az ablakmosó* című darabjának előadása volt.

(*Ablaküveg, szarvasbőr, paraván*) Mészöly Miklós *Az ablakmosót* 1957-ben írta. A művet 1963. március 15-én Miskolcon mutatták be, Ruttkay Ottó rendezésében. A produkció másnap éjjel tizenegykor még megért egy előadást, de azután lekerült a műsorról. A darab szövege ugyanabban az évben a *Jelenkor* szeptemberi és októberi számában látott napvilágot. Ezt követően 1988. november 11-én került sor a következő – itt szemlézett –, pécsi bemutatóra. (Mészöly másik drámája, az 1959-es *Bunker* is hasonló sorsot ért meg: 1964-ben Miskolcon és 1968-ban Veszprémben csak felolvasták, 1981-ben Békéscsabán és 1985-ben a Népszínházban pedig stúdióban játszották.) Mindkét drámának volt néhány európai premierje is.

Az *ablakmosó* nézőjét a vendégrendező, Bodolay Géza, valamint a díszlet- és jelmeztervező Húros Annamária olyan előszobai enteriőrrel fogadja (mielőtt a közönség az – ezúttal fordítva felépített – stúdió nézőterén elfoglalná a helyét), ami a darabnak és a szerzőnek a hatvanas évekbeli *politikai* fogadtatását mutatja be. A nézőtéri átjáró korabeli újságcikkekkel kitapétázott falai, és a néhány kellék (köztük egy rádió) nemcsak atmoszférát teremtenek, hanem egy világszemléletet is jeleznek. Az egysátozás nyilvánosságát: a központi információelosztás és a társadalmi átpolitizáltság mechanizmusait. A darab ismeretében nem nagyon csodálkozhatunk azon a politikai hisztérián és boszorkányüldözésen, ami a mű nyilvánosságra

kerülését követte. Az *ablakmosó* ugyanis a totalitárius rendszerek elevenjére tapint rá: arra, hogy ezekben a fejük tetejére állított társadalmi rendszerekben a közélet csupán egy pseudo-nyilvános közeg, a magánélet viszont csak a nyilvánossága révén kap legitimitást. Ezért kell lemosni a darabban a bepiszkolódott ablakot, ezért jön el az idegen, hogy kívülről (felülről) láthatóvá tegye: mi is történik Tomi, a fiatal, állástalan színész, és Anni, a felesége otthonában.

Hogy itt valóban a hatalom voyeuriségéről van szó, azt pontosan jelzi a darab intonációja. Tomi így szólal meg először: „Paraván... öreg, kopott jószág, de azért megteszi.” Az ablakmosó első szava ez: „Szarvasbőr.” Tomi paravánja és az ablakmosó szarvasbőre ugyanahhoz a tárgyhoz és ugyanahhoz a problémához kapcsolódik. Az ablaküveg a civil lét szempontjából nem védi kellőképpen az intimszférát, a másik oldalról viszont még az üveg is túl sokat takar. Hiszen a totalitárius rendszer (így az általunk átélt és ismert sztálinizmus) az intimszférát olyan alvilágnak tekinti, ahol valami titokban, s ezért ellenséges szándékkal történik. A magánélet (és a magánlak – amire Tomi a darabban hivatkozik) csak az illegalitás közege lehet, s ezért be kell oda hatolni, le kell leplezni: mi folyik ott. Az *ablakmosó* erről a patológiáról, a hatalomnak a privátszférával szembeni paranoiájáról, gyógyíthatatlan gyanakvásáról és a magánszféra szétrombolásáról szól. Ez a rombolás nem tárgyi, hanem alanyi természetű: a történet során a személyi kapcsolatok és a pszichikus struktúrák omlanak össze és válnak manipulálttá, miközben az „objektív közeg” érintetlen marad.

Harminckét év múltán Mészöly darabja arra figyelmeztet, hogy ez a politikai rendszer nem elsősorban a gazdaságot tette tönkre, hanem a deklarált legfőbb értéket: az embert. Az ablakmosó alakja ezt a tönkretételt nem erőszakkal, hanem manipulációval éri el, aminek következtében a szereplők meghasonulnak és kifordulnak önmagukból. Tomi, aki öt évig elvből nem vállalt szerepet, most kijelenti: szerződést vállalom. A képzelet által gazdagon bebútorozott lakás lecsupaszodik: „közöséges egyszobás kriptá...” lesz belőle. Összезavarodnak az emberi viszonyok is: az elvirágzott házmesterné elcsábítja Tomit, Anni odaadja magát az idegennek, a házmester felakasztja magát. A mű végén azonban Mészöly ad még egy esélyt. Mint a darabhoz fűzött jegyzetében 1963-ban a *Jelenkorban* írja: „A darab záró dialógus és Tomi végszava: hangsúlyban és szándékban is a madáchi utolsó szó.” Ez az ablakmosóra vonatkozó, és az áldott állapotban lévő Annihoz szóló mondat így hangzik: „Többet nem jöhet vissza!” Ezt a reményt azonban a dráma sorsa és az elmúlt harminc év szertefoszlatta.

A darab műfaja burleszk-tragédia, ami a pécsi előadásban vasárnapi-keserűjáték alcimre változott. Bodolay Géza korabeli fekete-fehér keskenyfilm-bejátszással kezdi a produkciót (az intrukcióban plakátmontázs szerepel), miközben a Mészölynél is szereplő halk dzsesszmuzsika szól. A fekete falakkal határolt, torzított perspektívában szűkülő díszlet-szoba hátsó falán egy ajtónyílás, mögötte fehér díszletfüggöny. A színpadon balra egy fehér ágyneművel takart pricc, jobbra elől egy kötői tuskó. A világítási és a zenei hangtechnikai effektusok követik, de nem másolják az író intencióit, és áthidalják a megírás és a megjelenítés közötti harminc év során a darab *tárgyi tartalmában* bekövetkezett bizonyos avulásokat. A rendező nem aktualizálja, de nem is archaizálja a művet, az előadás a helyzet modell-értékűségét hangsúlyozza. Az idegen behatolásának dramaturgiai mintája épp azáltal válik működőképpé, hogy Bodolay nem fordítja le egyetlen történelmi-politikai helyzetre a darabot – a stilizált díszlet is ezt a szemléletet képviseli –, s így a néző fordíthatja le saját élményvilágára a magánszféra hatalmi kiszolgáltatottságának történetét.

Nem a rendezői értelmezés, hanem a színészi alakítások következtében a mellékalakok nagyobb hangsúlyt kapnak, és a két főszereplő, az ablakmosó és Tomi jelenléte meggyengül. Az előbbi Bánky Gábor, az utóbbit a Zalaegerszegről a társulathoz szerződött Nádházy Péter alakítja. A címszerepet megformáló Bánkyból hiányzik az a szuggesztivitás, amivel hitelesíteni tudná a többiek összeomlását, illetve behódolását. Külsődleges, demonstratív játékmódja következtében nem válik félelmesé,

tragikussá-keserűvé a színpadi történet. Nádházy is erőtlén, de ő a másik oldalról az. Belőle az a férfierő és tartás hiányzik, amire Anni a darabban támaszkodik, s ami Mészölynél nem összeroppan, hanem szünetel, amikor az idegen az életükbe beleavatkozik. Nádházy szájából a közvetlenül a közönséghez szóló szavak is hamsan csengenek. A házmesteréket alakító Paál László és Sólyom Katalin lélektanilag és történelmileg is hiteles szerepeket formálnak. Sólyom „az elfojtott s ki nem élt ábrándok, a szép hazugságok becsapottja” – ahogy az író a figurát jellemzi. A ponygyolájával babráló, utolsó fellobbanásának groteszk kísérletébe belebukó nő megjelenítése megrendítő pillanatokat teremt. Ugyanigy Paál játékában a házmesteri kisvilág mozdíthatatlan rendjébe vetett hit megingása és összeomlása. Szédült bogárként közlekedik az ablakmosó atrocitása után, amikor őt, a hívet is elidegeníti magától a hatalom. A Veszprémből Pécsre szerződött Töreky Zsuzsa Anni szerepében az ösztöneire hagyatkozó és éppen ezért tévedhetetlen tiszta nőt jeleníti meg, aki az ablakmosóval közös jelenete után is úgy marad tiszta, mint Éva a *Tragédiában*.

•

(„Az egyetemes béke ideje közel”) – Octavius Caesar szerepében Szegvári Menyhért (illetve Nádházy Péter) mondja ezt, akire Lengyel György első pécsi rendezése, az *Antonius és Kleopátra* politikai értelmezését építi. Ma ez a mondat csak ironikusan értelmezhető, ami azonban nem Shakespeare-t, hanem a mi korunkat jellemzi. Ebben a darabban Caesar ugyanolyan szabadítóként hoz békét a kizökkent idő, a békétlenség után, mint Fortinbras a *Hamletben*, Richmód a *III. Richárdban*, Malcolm a *Macbethben* stb. Ez a szabadító, akinek dramaturgiai szerepe a hullák eltakarítása a színről, s egy új korszaknak, a konszolidációnak a meghirdetése, az itt említett példák közül talán az *Antonius és Kleopátra*ban játssza a legnagyobb szerepet. Caesar itt mindvégig részese a dráma egyik cselekményszálának, lévén Pompeius és Antonius mellett a triumvirátus harmadik tagja. Lengyel György már a szereposztással jelzi azt, hogy a szerelmi szál melletti politikai szál nemzedéki ellentétet terhel. A Pilinyi Márta jelmeztervező által fehérbe öltöztetett Szegvári (Caesar) és a feketébe bújtatott Bartus Gyula (Pompeius) egy harmincas középnemzedék képviselőit jelennek meg. Velük kapcsolatban a rendezés a céltudatosságot, a – ruhákon is megmutatkozó – feszességet hangsúlyozza. Héjja Sándor Antonius szerepében egy idősebb nemzedéket képvisel, azt a férfit, aki már túljutott élete tetőpontján, s akinek érzelmi-indulati irányítottsága szemben áll a vezértársait jellemző racionalitással és pragmatizmussal.

Shakespeare-nél Antonius alakjában a szerelmes és az államférfi egy és oszthatatlan, s így együtt is kell mindkét téren győznie vagy elbuknia. Kleopátra esetében a drámaköltő elsősorban a legenda erejére hagyatkozik, s az alak ellentmondásos vonásait magyarázat nélkül hagyja. Ez drámaírói életművében az egyetlen példa, amelyben az érett (sőt, túlérlett) asszonyi szerelem megjelenik, s Kleopátra (talán Lady Macbeth kivételével) az egyetlen virágkorában lévő shakespeare-i nőalak. E jelenség színháztörténeti indoka az, hogy a női szerepeket játszó fiúk fiatal lányokat (Júlia, Rosalinda, Miranda, Cordelia stb.), vagy pedig idős, aszexuális asszonyokat tudnak hitelesen megjeleníteni. Bizonyára az *Antonius és Kleopátra*nak ez a tartalmi vonása is oka annak, hogy a darab különleges helyet tölt be Shakespeare életművében. Ugyancsak egyedi vonása ennek a műnek a többi színjáték között az igen gyakori jelenetváltás, a – ma így mondanánk, hogy – gyors, filmszerű vágások dramaturgiai alkalmazása.

Egy ilyen mikrojelenetek füzéréből felépülő darab csak akkor nem eredményez széteső előadást, ha a produkció – a Globe-beli példát követve – lemond a díszletekről, vagy ha a legfejlettebb, olajozottan működő színpadtechnikát alkalmazza. Ám, mivel a mai néző igényt tart a kulisszákra, s mert a színpadi gépezet is nem egyszer csikorog, az előadás létrehozói újabb megoldásokkal kísérletezhetnek. Ilyen a darab dramaturgiai átszabása: bizonyos jelenetek, cselekményszálak elhagyása, mások tömörítése vagy összevonása, illetve a jelenetközök zenei kitöltése. Péccsett

ezeknek az utóbbi megoldásoknak lehetünk a tanúi, ám ezek sem tudják igazán gördülékennyé tenni az előadást. Noha Fehér Miklós díszlete igen szellemes, egyszerű és könnyen mozgatható, s pillanatok alatt átalakítható Róma vagy Alexandria (vagy más helyszínek) jelölésére. Magas, négyzetalapú hasábok tagolják a teret. Két oldaluk fehér, függőleges sávozású, a másik kettő fekete, alul – embermagasságig – vízszintesen körbefutó rozsdaszínű sávokkal. Az utóbbi az egyiptomi színek díszlete, s a jelenetek közt elfordított hasábok másik oldala a rómaiak körében játszódó jeleneteket jelzi.

A kevés kellékkel, esztétikus színvilágban színre vitt előadás olajozottsága azonban nem elsősorban a jelenetközi, hanem az azon belüli technikán múlik. A kamara- és tömegjelenetek hullámzó dinamikájában a pécsi *Antonius és Kleopátra* több tablószerű beállítást tartalmaz, mint ami az előadást igazán gördülékennyé tudná tenni. Lengyel György az egész színháztermet bejátszatja: a hívek, katonák gyakran a nézőtér két oldala mellett vonulnak végig, innen lépnek a színpadra, és egyes jelenetek is ezeken a nézőtéri passzázsokon játszódnak. Az ily módon kitágított tér és a változatosabbá tett jelenetszervezés mégsem eredményez igazi dinamizmust. Az Octavius Caesar alakjára és Szegvári Menyhért játékára épülő előadásban azokban a situációkban izzik fel a légkör és teremtdíki színpadi feszültség, amelyekben a hatalomváltás előkészítésének katonai-politikai kis lépései (Szegvári és hívei, illetve a triumvirek jeleneteiben) láthatóvá válnak. De már a két címszereplő együttes vagy egyéni színre lépései nem ilyen erőteljesek. Héjja Sándor Antoniusként nagyon hasonló figurát teremt ahhoz, akit Erdély után első pécsi szerepében Szabó Magda darabjának Géza fedelmeként alakított. Legalábbis ami a színészi eszközöket illeti. A robusztusság, a fizikai és a szellemi erő kifejezésére a hangerő szolgál, az érzelmi felindultságéra a szaggatott artikuláció, ami a szöveget ott és úgy töri meg, úgy tesz intonációs hangsúlyokat, hogy a mondatok értelmét elnyomja az emóció. Sebők Klára Kleopátra alakjában esendő és asszonyi, de nem elbűvölő és nem királynői. Az asszonyalak összetettségét és ellentmondásosságát érzékelteti, de nem ad magyarázatot a darabban róla elhangzó istenítő kijelentések okára. A főszereplők közt – a már többször említett Szegvári mellett – Sipos László Enobarbusa kiérlelt, élményszerű alakítás, a hithűből árulóvá váló, végül kétségeit és önmagában való csatlakozását az öngyilkossággal feloldó katonáról.

A kisebb, illetve az értő dramaturgiai kézzel összevont szerepek sorában Tőrek Zsuzsa Octavia rövid, de fontos szerepében néhány gesztussal, főtartással, tekintettel ábrázol egy asszonyi sorsot. Újváry Zoltán Lepidus és Thyreus alakjában érdemel említést. A katonák között jó volt látni Görög László alakítását, és örömmel fedeztem fel a két másik pécsi színpad egy-egy vezető színészét, Pilinczes Józsefet és Besenczi Árpádot. A Kleopátra környezetét megformáló színészek közt Paál László a Jós, Faludy László a Paraszt rövid szerepében vittek kellemes színt az előadásba, s ezekben a jelenetekben Jónás Judit, Koszta Gabriella és N. Szabó Sándor formálták meg a királynő környezetét.

A felszabadulás óta Magyarországon most hatodik alkalommal bemutatott dráma ezúttal nem Mészöly Dezső, hanem Vas István fordításában szólalt meg, aki a mű tolmácsolásában erőteljesen közvetíti az ezerhatszázas évek elejének shakespeare-i nyelvén jelenlevő barokkot. Az előadás kísérőzenéjét Papp Zoltán szerezte.

•

(*Tábori revü*) Az 1966-os vígszínházi és az 1978-as várszínházi előadások után a mostani pécsi premier a harmadik bemutatója hazánkban Bertolt Brecht *Egy fő az egy fő* című vígjátékának. A bő hatvan évvel ezelőtt keletkezett darab átmenet a szerző korai expresszionista művei és a tandrámák között. A mű közvetlenül a *Koldusopera* és a *Mahagonny* előtt íródott, benne egy személycsere áll a középpontban. Link Laja, aki halért indult a városba, útközben egy négytagú katonai rajjal találkozik. A katonák épp betörtek egy pagodába, s mivel egyikük áruló nyomot (egy hajtincset) hagyott magáról a helyszínen, és ez – kopasz fejbübként – őrajta is áruló

nyom, ennek a katonának egy időre el kell tűnnie. Az ő pótlására veszik rá a kocsi-rakodót a katonák, s e helyettesítés során a főszereplő fokozatosan átalakul, s azonosul Jeriah Jippel, akinek kezdettől kiadta magát. A tanmese Brecht megfogalmazásában „arról szól, hogy meghatározott cél érdekében technikailag átszerelnék egy embert egy másík emberré”. Brechtnek az ebben a darabjában is megmutatkozó pedagógiai fetisizmusa szoros kapcsolatban áll az író munkásságának azzal a jellemzőjével, hogy művei a maradéktalan engedelmeskedés iránti vágyról tanúskodnak – mert ez segíthet kordában tartani az emberi bensőben tomboló érzelmi és ösztön-életi késztetéseket. Az *Egy fő az egy főben*, és az ebben a korszakában született műveiben – Robert Brustein idézve – „jóllehet Brecht osztja Nietzsche véleményét, mely szerint Kopernikus száműzte az isteneket a mennyekből, mégsem az *Übermensch*-ről regél, hanem az *Untermensch*-ről, a lehetőségek nélküli emberről”. Mint amilyen Link Laja is a *Mann ist Mann*-ban.

Csiszár Imre rendezésében az előadás a darabhoz függelékként illesztett színházi közjátékkal kezdődik. Ebben a jelenetben a színpadról üdvözlük a közönséget, a szereplők pohárkákban italt szolgálnak fel a nézőtéren, Vári Éva (özv. Hocinesze Leokádia szerepében) előadja a *Közbeszólás* című betétet stb. A díszletet is tervező Csiszár Imre egy, a színpad közepére betolt, fehérre mázolt vasúti vagonban és akörül játszatja a darabot. A körfüggönyön az indokinaí dzsungel zöldje, melyből rohamsisakos, majomarcú katonák lesnek elő. A nyitójelenet során a teljes szereplőgárda és statisztéria megjelenik, s az előadás úgy veszi kezdetét, mintha Link Laja történetét egy tábori revü adná elő a katonai helyőrség tagjainak. Egy olyan revü, amely a seregből verbuválódik. Brecht szellemével mélyen rokon ez a színház a színházban játékmód. A teljes előadásszervezés, a szereplőmozgatás és a jelenetek kidolgozása, a minden részletben megmutatkozó ötletgazdagság a produkciót kiemeli az átlagos pécsi előadások sorából.

Csiszár Imre – a tavalyi, ettől teljesen eltérő stílusú *Háztűznéző* rendezéséhez hasonlóan – ezúttal is színházi műalkotást hozott létre, annak valamennyi jegyével és értékével. Egy egységes színházi jelrendszerből, egyedi látványelemekből, eredeti szituációkból felépülő műalkotás az *Egy fő az egy fő*, mely élményt jelent a sok irodalmi színielőadás között. A színészvezetés és a színészi alakítás összhangjaként kiemelendő Vári Éva szerepformálása, aki úgy játssza a díszőt, a kantinosnőt és a madame-ot egy személyben, hogy ezt a sokrétegűen megformált, összetett gyűrt szerepet egyúttal idézőjelbe is teszi, finoman ironizálja – a prózai és az énekes-táncos jelenetekben egyaránt. Sipos László a főszerepben komikusan formálja meg az alakítható, ingadozó kisembert, s átváltozása végén – a vagon tetején játszódó, kézimegafonos, ágyúzó jelenetben – félelmetessé válik. Gépies mondatai és mozdulatai az átszerelt, mechanikus lényt mutatják meg, aki már nem nevezhető embernek. A raj tagjai, Moravetz Levente, Teszáry László, N. Szabó Sándor és Matoricz József a darab címében szereplő azonosságot képviselik, Újváry Zoltán az őrmester szerepében egy demonstratív (brechti) módon abszurd, elrajzolt figurát teremt. A pagoda lakói, Kovács Dénes, illetve Faludy László és Németh János a távolkeleti emberekről bennünk élő sztereotípiákat hívják elő bohózatiba hajló játékkal.

A tábori revü stílusparódiái között számos mai hétköznapi jelkép kap helyet. A Pécsi Dohánygyár és Sörgyár által támogatott előadásban nemcsak a Szalon sörök és a szivarok példázzák ezeket a hétköznapi kellékeket, hanem a darab eredeti nyitó-jelenetében, a vagon lehajtott falán felállított miniatűr szoba díszei is. Link Laja otthonában a falon lógó Skála-Coop-os reklámszatyor mellett egymással szemben ott domborodnak Rambo (arc)izmai és Sammy Fox emlői.

MÁS LÉPCSŐFOK

(Az Újhold-Évkönyv 1988/1. kötetéről)

Noha az Újhold-Évkönyv immáron ötödik darabja is megjelent, bizonyos, hogy egyelőre mind a sorozat, mind az egyes kötetek értékelésekor kettős (de nem ellentmondó) szempontot kell érvényesítenünk. Egyfelől az antológia létét becsüljük, másfelől viszont az egyes kötetek kizárólag esztétikai elvű felmérése várat még magára. Az elválasztás természetesen némileg erőszakolt, hiszen éppen az Újhold egykori sorsa és az Újhold-Évkönyvek mai példája bizonyítja, hogy kizárólagosan az érték-elvet érvényesíteni kívánó szerkesztői szándék sem mentesítheti önmagát, illetve környezetét az irodalom immanenciájába végső soron idegen anyagként és erőszakoltan beszűrő, de már szervesen hozzátartozó gondolkodásmódtól, az artikulációs és létkérdésektől. (Számos kordokumentumnál többet és szemléletesebben mondott erről Domokos Mátyás emlékezetes tanulmánya, amely éppen az önnön jogait mintegy kívülről megteremtő és visszaszerző Újhold – Újhold-Évkönyv – lapjain jelenhetett meg. Több is ez, mint „egy befejezetlen kezdet” folytatása: cselekedetre váltott hódolat a vezérelvül választott babitsi építő akarat, az ész és morál szelleme előtt.)

De az antológia esetleges kritikai vizsgálata is kényszerpályán halad: a megnyilvánuló szerkesztői szándék és a könyveken belüli változó megvalósulás közt fel-felbukkanó tárgyi és szellemi határ felmérése szükségszerűen rövidre zárja az antológiák szerkezetén belülről hatolás, az egyes művek esztétikai elemzésének lehetőségeit.

A kettősséget felmérve, és ki nem zárhatóságát tudva is tétovázás nélkül állíthatjuk, hogy az Újhold-Évkönyv *műhely* és *fórum*.

Műhely; mert lehetőségeinek csaknem teljes kihasználásával, ha pótolni nem is, de enyhíteni tudja csonkolt irodalmi életünknek azt a hiányosságát, mely jelen időnkben mutatja meg igazán riasztó hatását. Egy monopóliumoktól és zárványoktól terhes, s éppen ezért elbizonytalanodott közegben újjáéleszti és meghitelezzi az összetartozást, s annak értékteremtő voltát, s ezzel egyúttal az általa is jelképezett esztétikumon kívülre kényszeríti azokat a szinte ablaktalanul fölfalazott, merev kategóriákat is, melyek elzárják a *mögégondolás* tágabb lehetőségeit.

Fórum; mert olykor még a principiumként választott értékelvűséget is csorbitva nyitott és készleges.

Műhely és fórum; mert többdimenziós: a mai, a *más lépcsőfokon* állva önmaga egykori hagyományaihoz, minden ezzel a hagyománnyal rokonító szellemi múlthoz nyúl vissza; a lehető legszélesebbre tárja kapuit, és természetes gesztussal vonja össze a határainkon túli és a magyarországi magyar irodalmat; építkezik, mert újrateremtett jogfolytonosságát is kisugározva mind több alkotót fogad be a fiatalabbak közül is.

Ebből a nagy szellemi kiterjedésből és a következetesen fenntartott szerkesztői elvek gyakorlati megvalósulásából tulajdonképpen kikerülhetetlenül adódik az egyes köteteken belüli minőségi egyenlenség. Az Újhold-Évkönyvek sorozata nyitottsága mellett is egy világosan körvonalazható és cselekvőképes folyamat, amelyben azonban a rendíthetetlen alapminőség árnyékában kisebb értékű művek is meghúzódnak.

Az ötödik könyv – mely a már hagyományosnak tekinthető tematika szerint tagolódik – szintén ezzel a gonddal küzd. Sajátos módon a legszemléletesebben ezt

a szűkebb értelemben vett „szépirodalmi” alkotásokat sorjáztató első és második rész példázza. Igaz, az alkotások többszínű szövedékéből is kitűnik az antológia legfőbb erényei közé sorolható két erős szál: a műveket és az egész könyvet is átható személyesség, és az erre épülő megsokszorozott összetartozás. Ez az a két, újra és újra megerősített vonás, mely a költemények és a prózai szövegek közti értékkülönbségek ellenére is valamifajta egységgé fonja a kötetet. Ezért az Újhold-Évkönyv ez az összeállítás. Ezért viselheti el azt, hogy a tragikus fellazulás felé sodródó Tandori-költészet két darabjától is eltekintve ezúttal mindössze két valóban magas színvonalú költői megszólalás szerepel itt (Csorba Győző és Tolnai Ottó versei), míg a költemények komoly hányada még a „köztes” minőségtől is elmarad. S ezért nem bántóak azok az egyébként is kisebb hiátusok, melyek a prózai alkotások – és az egész antológia-rész – tökesúly-művei és a többi írások között felbukkannak.

Ezek a meghatározó erejű művek, Mészöly Miklós fa- és fém-, olaj- és vászon-szagú ars poeticus novellája, illetve az Esterházy-próza talán legértékesebb vonulatának látszó esszéje egy darabja, más szempontból is rokonságban állnak az antológia-sorozat alapjellelégével. Ahogy Csorba és Tolnai versei a legszűkebbre vont tér szinte mozdulatlan, s mégis izzó tragikumát élik át, úgy Mészöly novellája nem más, mint a műhely anyagi megtestesülése; a munka és a szerteágazó régiókból esetlegesen, de mégis törvényszerűen megszülető mű allegóriája. S ilyen Esterházy élessége is: a test és a szellem tághítható és felcserélhető, de végső soron azonos és változatlan köreinek és városainak költői képeslapja.

Az Újhold-antológia a művek közössége. Szentkuthy Miklós regényrészlete belülről imádja azt a világot, amit Határ Győző szatirikus-barokk, ördögi-angyali halálugrása, pokol-paradicsom látomás-álma kívülről közelít meg; összeérnek Herczeg János „kitekintő”, oldottabb, publicisztikusabb olvasónapló-jegyzetei és Szabó Magda fegyelmezettettebb emlékezet-olvasás-kutató gondolatai; Tőzsér Árpád formailag is hatáskereső Borges-imitációja és Gion Nándor hagyományosabb elbeszélése között pedig Dudás Károly mozaikszerkezetű prózája egyensúlyoz. S jelkép értékű: Esterházy haza-kereső esszéje után, Mészöly írása előtt Horgas Béla verse Ottlik Géának hódol.

Külön kell választanunk viszont a *Mozaik* rovatot – talán nem is csak az antológia első részétől, de az évkönyv egészétől is. Feltehetően az újrakeresés érdekében tett minőségi engedmények ugyanis itt a legszembetűnőbbek, amint az a korábbi kötetekben is így volt. Nem is tudni, hogy vajon a bizonytalan szerkesztői szándék, avagy a szürkébb horizont hibáztatható ezért – de jelen esetben mindezen még a lassan-lassan visszatérő Petri György három éve született versei sem tudnak segíteni.

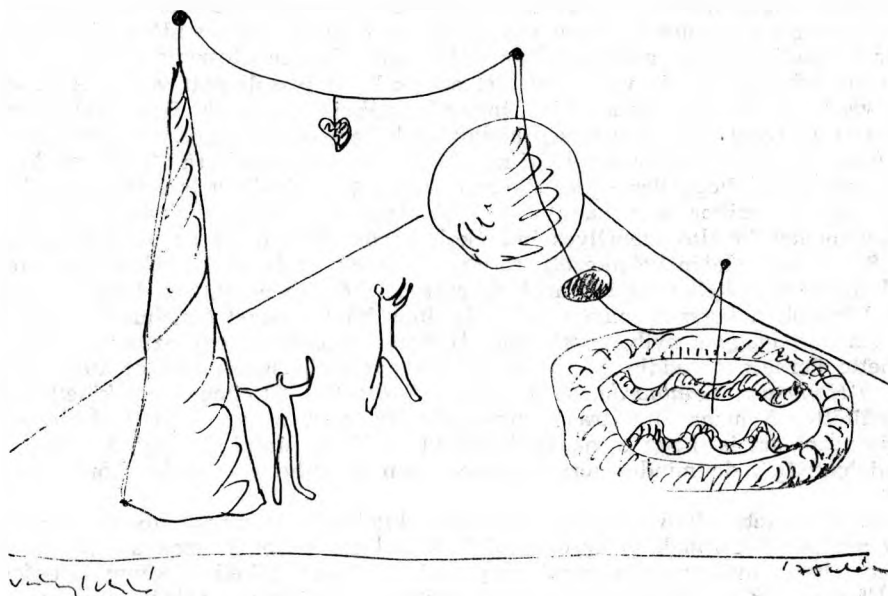
Az érték, a személyesség és nyitottság összekapcsolását az Újhold-Évkönyvek eddigi életében a legfolytonosabban a *Tanulmány* címsavú rovat valósította meg. „Művészet csak akkor maradhat fenn, ha a legmagasabb igényeket támasztja önnön magával szemben” – mondta Lengyel Balázs. Az ötödik kötet legsúlyosabb része a *Tanulmány*-fejezet, melyben a félreérthetetlenül önálló születésű művek szinte szűkszerűen is egymásra találnak. Közülük is kiemelkedik Török Endre Hamvas Béláról írt esszéje, mely a tisztuló Hamvas-kultusz alapműve lehet. S látszólag távolabbról; az antikvitásból merítenek Földényi F. László és Göncz Árpád tanulmányai, alapvetésük mégis az egy vágyához, a nyílt és egységes világ hamvasi ideájához fűzi őket. De többértelmű az is, hogy a tanulmányrovat milyen széles tematikai körből toborzódott: Eisemann György századfordulóra visszatekintő és Kovács Sándor Iván egy Rimay-rimtoposz sorsát követő munkáját Géher István Hamlet-esszéje egészíti ki, s mellettük természetesen kap helyet Nagy András Mahler-tanulmánya, Schiller Róbert szép esszéje a természettudományi poézisről, illetve a két Nádasról (Balassa Péter és Erdődy Edit) és egy Szabó Magdáról szóló munka (Kabdebó Lóránt).

Ebben az összetartozó sokszínűségben, az egyes műhelyek belső életéből szervesen kinövő művek egymásratalálásában rejlik az Újhold-Évkönyvek lényege; az alkotási folyamat és a független szellem tisztelete. Az, aminek köztünk élő megtestesítője Ottlik Géza. Vagy a *Trieszti Öböl* képzeletbeli partvidéke, amit a 75 éves

Ottlikot köszöntve idéz meg, Medve Gáborral, Bébével, Szerb Antallal és Kosztolányival.

Az a valóságosan is megtalálható föld, amelynek két polgára az Újhold-Évkönyvet hagyományosan záró *Dokumentum*-fejezetben szerepel: Jászi Oszkár – egy eddig kiadatlan, a Martinovics-páholyban 1947-ben felolvasott előadásával, és Szabó Zoltán – életműve töredékének egy válogatott cikkgyűjteményével. A három évtizedes távollét után egyetlen alkalommal 1947 őszén hazalátogató Jászi végrendelet értékű beszéde (Bán D. András kísérszövegével), és a falukutató-író-politikus 1937–1943 közötti írásaiból mutató összeállítás (Gyurgyák János és Kenedi János munkája) Lengyel József regényrészlete mellé állítva keretbe foglalja az antológiát. A hallgatásra ítelt múlt felélesztése, a jelen teljességére való törekvés, és a lehetséges jövő befogadása így olvad egésszé. Egésszé, ami él, növekszik és fogy, változik, de bizalmat és reményt ad.

Az Újhold-Évkönyv első pillantásra köztes állapot. Egy organikus fejlődés újr hirdetése és megerősítése. Ahogy a szerkesztők írták: „Egyrészt saját munkánk, életünk, magatartásunk által meghatározottabb, világosan megépített, másrészt reméljük, hogy többet, többfelé látunk róla, új vagy más törekvések elfogadására nyitottabban.” S valóban az. Gyűjtemény, antológia, évkönyv – folyóirat nélkül. Folyamat: köztes, de kivételes pilanatok sora. (*Maqvető*, 1988)

HIBA-TAN ÉS VEDLÉS

Perneczky Géza: A korszak mint műalkotás

Csak ritkán adatik meg magyar művészettörténésznek, a kortárs művészetet, az épp aktuális avantgárdot értően figyelő kritikusnak, a tanú szerepét tudatosan vállaló kortársnak, hogy szülőföldjétől távol, ám eredeti nézőpontját mégsem feladva, az események zajlásának színterén figyelhesse a változékony izmusok alakulását. Hogy Napnyugatot nem pusztán egy-egy őrárat erejéig járva, hanem egy kozmopolisz lakójaként küldhesse tudósításait hátrahagyott társainak, annak a vidéki, ám mégis feledhetetlen és nélkülözhetetlen nyilvánosságnak, amelyben egyébként ez az írás is keletkezett.

Az avantgárd magyar értői közül talán Kállai Ernő volt az első, aki átélte s ki is alakította e szerepet, s részben máig érvényes módon megszabta annak stílusát és színvonalát. Ő a húszas évek elején Berlinből és Weimarból figyelhette az izmusok útját, viszont írásait inkább az emigránsokkal teli Bécsben közölhette, mintsem Pesten, ahol ekkortájt csak a hamar megszűnt Ars Una állott rendelkezésére. Kállai a megfelelő ember volt a megfelelő helyen, viszont az itthoni közállapotok nem voltak megfelelőek, szinte senki sem akadt, ki az üzenetet megfejthette volna.

A szinte ötven év eltérése s a hatalmas különbségek ellenére Perneczky Géza esete némiképp hasonló. Ő akkor kezdte meg máig tartó napnyugati őráratát, amikor ezt Budapesten még disszidálásnak hívták hivatalosan, és ha ma már az emigráció kifejezése járja, akkor e változásban tettenérhetjük az elmúlt évtized feltétlen enyhülését e tekintetben. Perneczky Pesten befutott kritikus volt, s Kölnbe költözve ő is elkezdte volna tudósításait küldeni, csakhogy neki sem volt hova írnia, épp a fenti okok miatt. Kint élve csak az emigrációs fórumok maradtak számára, de az addig intenzív kommunikációban élő és létező kritikus hosszú időre kilátástalanul nehéz helyzetbe került, amikor szinte teljes egészében megfosztott attól a közegtől, mely írásának értője volt, s melyet azokkal befolyásolhatott volna. A hetvenes évek végén, nyolcvanas évek elején, innen legalábbis úgy tűnik, Perneczky igen közel jutott az avantgárd személyiség legkínosabb helyzetéhez, amikor a kívülállás immár nem ellenállás, hanem a polgári magánzó lét perifériára kerülésével volt azonos. Ám látnunk kell, hogy Perneczky sikerrel vette ezt az akadályt is, s tudósítások születtek akkor, amikor igen nagy volt a távolság a lehetséges olvasóközönség s a tanulmányokat kiváltó személyes indítékok között. Épp ezért az 1970-es évek végén, 80-as évek elején keletkezett írásokat mintegy tíz évvel később olvasva feltétlenül figyelembe kell vennünk azok keletkezési körülményeit, azt, hogy Perneczky e kis kötettel, *A korszak mint műalkotás* című, három esszét tartalmazó füzetével lépett ismét a magyar nyilvánosság elé. Hiszen hallomásból egy szűkebb közeg ismerhette Perneczkyt eddig is, jó pár példány volt olvasható, amikor 1983-an Perneczky *Hogy van avantgarde, ha nincsen – ναυπαροχ λβος* címmel két kötetben összegyűjtötte, ő maga illusztrálta, tipografizálta, xeroxoztatta írásait. Érdemes itt megjegyezni azt is, hogy e magánkiadványt utóbb Galántai György Art Pool-ja is „megjelentette”, de mindez természetesen nem jelenthette a széles körű olvasottságot.

Nem lehetett könnyű feladat szerzőnek, kiadónak és szerkesztőnek eldöntenie, hogy mit is válasszanak ki az életműből, s melyek legyenek azok az írások, amelyeket a hazai nyilvánosság ennyi év után is kellően értékelhet, könnyen befogadhat. Hiszen ezek az írások az avantgárd kortárs jelenségeiről szólnak, ám e mozgalmak közben már művészettörténeti szelidültek, s azt se felejtjük el, hogy az elmúlt tíz évben felnőtt egy új nemzedék, amely talán ma már nem is igen tudja, hogy ki

is a szerző, így tehát a come-back lehetőségét megteremtő kötet írásainak szelleme-
seknek, tömöreknek és félreismerhetetlenül személyeseknek kellett lenniük. Három
tanulmánya közül az első kettő feltétlen eleget tesz ennek az elvárásnak, ám be kell
vallanom, hogy a *Fekete négyzettől a pszeudo kockáig* című elemzés e kötetben való
közlését nem tartom különösen szerencsés vállalkozásnak. Ez az írás ugyanis, szem-
ben az első kettővel, nem esszé, hanem egy szakirodalmi ismereteket igen nagy
mértékben feltételező, élesen megfogalmazott hipotézis, amely másfajta közönséget
feltételez, mint a *Csipkebokorgyűjtogatók*, s a címadó esszé, *A korszak mint mű-
alkotás*.

Az 1979-es *Csipkebokorgyűjtogatók* ugyanis jó választás, mert pontosan érzé-
kelteti az esszéíró Perneczky erényeit, a szellemes és plasztikus nyelvhasználatot,
a metaforikus szerkezetek zárt horizontját, az ironikus gondolkozásmód követke-
zetesen vállalt reflexiós utalásrendszerét. Perneczky, amikor az avantgárd tudat ala-
kulásáról tudósít, egyben vallomást is tesz, hiszen ez az írás elkötelezettségről tesz
tanúbizonyságot, elkötelezettségről a radikális alternatív gondolatmenetek mellett,
amellett a művészet mellett, amely nem pusztán az establishment játéka, a high so-
ciety szalonba illő tréfája. Perneczky arról az avantgárdról beszél, amely a „transz-
cendens utak” és az „égő csipkebokrok” lezárása után keletkezett, amikorra egyet-
len megoldás maradt, a „hiba”, az az alternatív gondolkodás tehát, amelynek a szer-
ző megteremti korrekt fenomenológiáját. A hibát kereső gondolkozásmód immár
nem letéteményese a forradalmi tudat mindent átható magabiztosságának, ám sem-
mit sem adott fel a „nagy rendszer”, a „Megamachine” bírálatának jogából. Az
avantgárd elemi jognak tekinti a kritikát, nem kér engedélyt arra. Amint nem is
hajlandó a nagy társadalom által legitimált formák közötti kritikára, s épp a hiba
felvillantásával, megteremtésével gyakorolja a radikális kritikát, amennyiben újra
és újra rámutat egy-egy önmagába zárt, s kikezdhetsen társadalmi alrendszer ér-
telmetlenségeire, tévedéseire, önkényére. Olyanfajta kritika ez, amelyet pl. Örkény
István villant fel *Keresd a hibát* c. igazi avantgárd szellemű egypercesében („... Eli-
ud nemzé Eleázárt; Eleázár nemzé Pizskos Fredet, a kapitányt, Pizskos Fred nemzé
Matthánt; Matthán nemzé Jákobot; Jákob nemzé Józsefet, és aztán nem volt több
hiba.”)

Perneczky arra a popra és koncept artra hivatkozik, amelyet egyébként ezek-
ben az években ő maga is gyakorol, amelynek lényeges mozzanata a szójáték, az
idea ironikus vizualizálása, az, hogy a befogadó és a mű közös erőterében, a mű
elsajátításának aktusában olyan gazdag asszociációk robbanhatnak ki, melyek
messze túlmutathatnak egy-egy művön, s érzéki hatóerővé válhatnak. Csak e poszt-
modern kor szomorú, az avantgárd tapasztalaton kívülrekedt neokonzervativistái
mondhatják azt, hogy a koncept art nélkülözi az evokatív erőt, az érzéki konszen-
zust. Perneczky pamfletszerű leleménye a „hiba-tan”: teológia, esztétika, ontológia,
morálfilozófia egyszerre, ám elsősorban gesztusértékű vallomás, amely a tűnt idők
nagy műfaját, a manifesztumot idézi fel. A probléma mindössze abban áll, hogy
Perneczky már egyetlenegy hirdetnivaló tant sem ismer, s távol áll tőle a megvilágo-
sodás vizionárius pillanata is. Számára az alternatív gondolkodás a szarkasztikus ra-
cionalitás kikezdhetsen áll.

„Komolyra fordítva a szót”, folytatja – immár a metafora helyett az elfogulatlan
és pontos elemzésre váltva –, a kötet címadó tanulmányával Perneczky, mely eddigi
teljesítményének valószínűleg egyik legfontosabb darabja. *A korszak mint műalko-
tás* című esszé ugyanis az avantgárd fenomenológiájának leírására tesz kísérletet,
s ez nem csekély kihívás. Perneczky soha nem választja el egymástól az „esztétikai”
formateremtő elveket és a szociológiai-társadalomtörténeti tényezőket, pontosan utal-
ván arra, hogy e két szféra, különösen az aktualitás meghódítására törő avantgárd
esetében, gyakran egy és ugyanaz. Perneczky kísérletet tesz arra, hogy a hiba-el-
mélet folytatásaként értelmezési keretet adjon az avantgárd folytonos változásának,
állandó átalakulásának, annak a tulajdonságának, melyet a szerző vedlésnek nevez.
S a kérdés valóban megkerülhetetlen.

Miként lehetséges magyarázni és tolerálni az állandóan újraelakuló, villám-

gyorsan átrendeződő, de mindig koherensnek tűnő normarendszereket, amelyek minden egyes alkalommal az abszolútum igényével lépnek fel? Mint lehet értelmezni azokat az avantgárd mestereket, akik ugyanúgy egyértelmű szabálykövetést várnak el híveiktől, ahogyan utóbb megkövetelik tőlük, hogy igen radikálisan lépjenek túl az immár meghaladott eszmerendszeren, üdvtonon? Azt, hogy e kérdés milyen releváns, jól mutatja például Kassák egész életműve; azaz Pernecczky nem pusztán egy absztrakt művészetelméleti kérdésre keres választ, hanem annak a magatartásnak a rugóit kutatja, amelynek interpretálása igencsak nehéz feladat. Hiszen ezt a változékonyságot, az átalakulás avantgárdra jellemző szinte mániákus kényszerét lehet abszolút kívülről, mintegy a női divat szeszélyes kategóriáival magyarázni, és ennek megfelelően szinte eleve elszánt módon igyekezni *nem megérteni* azt. Ennek a fölényes, mucsai interpretációnak, magatartásnak igen nagy hagyománya van az avantgárd egészét szinte a mai napig vitató, azt értelmezni oly sokszor képtelen kulturális közéletünkben. Vagy ugyanígy egy másik véglet esetén súlyos tévedésekhez vezet az, ha az interpretátor pusztán ideológiai segédletet nyújt az épp aktuális hiba-tanhoz, azaz a pillanatnyi avantgárd elkötelezett prófétájává kíván válni. Pernecczky azonban nem egy izmus elkötelezettje, mégha érzékelteti is, hogy a koncept art, illetve Attalai Gábor megfogalmazásában „society art” eszmerendszere, rasztere kedvére valóbb sok másnál, ám ő mégis az alternatív gondolkodás egészének elkötelezettje. A society art radikális utópiájának kapcsán egyébként nem lehet nem utalnunk arra a tragikomikus tényre, hogy mindaz – a kritikai következetesség, a szociális dimenziók figyelembevétele –, amiről itt Pernecczky beszél, valaha, a huszas évek csipkebokrainak felgyulladásakor akár a szocialista realizmus fényének is tűnhetett volna. Hogy ez utóbbi kategóriával mi történt aztán hatvan év alatt, arra épp e dimenzióváltás mutat rá minden kritikánál élesebben, s egyébként igen reálisan.

Pernecczky pontosan fölismeri azt is, hogy a „Megamachine” világában egyre reménytelenebb és nehezebb a nagy társadalom radikális kritikája, s egyre kilátástalanabb menetelésnek tűnik a kívülállás, a függetlenség igényének fenntartása. Más kérdés, s ez ennek az 1981-es írásnak szinte prófétikusan pontos megjegyzése, hogy az elmúlt tiz évben sorra igazolódtak azok a megjegyzések, melyeket Pernecczky arra a fajta magatartásra tesz, mely az avantgárdot minden további nélkül a high society részévé tenné – anélkül, hogy megkérné az árát. Tudjuk, hogy a korszakká válni igyekvő kis izmusok, melyeket Pernecczky 1981-ben épp mint aktuálisokat jelölt meg, azóta már vagy épp letűntek, vagy letűnőben vannak. „Nézzünk csak körül, s látni fogjuk, hogy az établissement is hasonló dolgokkal próbálkozik: az olyan újabb mozgalmak, mint „Egyéni Mitológiák”, „Nyomrögzítés”, „Nő-művészet” mind egy-egy új korszak, mi több: új society kicsikarásával küszködnek”. 1988-ban már látható, hogy a „szociális raszter” kisajátításán fáradozó kis izmusok nagyrészt nem bizonyultak másnak, mint az avantgárd tradícióját és mitológéáját önnön piaci áruk felferésének részévé tévő stratégiáknak, melyek nem vezettek máshoz, mint a szalonművészet szinte mindent előntő emancipációjához. Pernecczky múlhatatlan felismerése a „korszakalkotás” kategóriájának felfedezése és kiaknázása. A periódusos változásban élő, az állandó vedlésben folytonosan megigazuló avantgárd akkor válhat – mint ezt oly sokan pontosan felismerték és hatóerővé tették, figyelmeztet Pernecczky – történeti ténnyé, ha egy-egy korszak elnevezőjévé válik. Korszakká lenni: ez az út a halhatatlansághoz, a megigazuláshoz, a kézikönyvek paradigmáinak birodalomalapító vágyához. Amely izmus nem lesz korszakká: az szinte nem is volt, ezért kell a „teljes szociális rasztert kisajátítva” túljutni a Kunstswollen korszakán – s elérkezni az „Epochenwollen” immár örök időszakába. Úgy gondolom, ez a felismerés ma is maradéktalanul érvényes, ez a csapda ma sem veszélytelen, ez a nyom ma is forró.

Ma, amikor úgy tűnik, hogy épp véget ért a magyar avantgárd (azaz még nem ismertük fel az újat), de amikor az infantilizmus és a szalonművészet egymást támogatva él, mondhatnánk dühöng, – ha nem lenne mindez, s ez az ige is végtelen komikus –, nos épp ma jó olvasni azt a szemléletet, amely a képzőművészetben, az avantgárdban nem pusztán nagyipari designná, eladhatósági kérdéssé degradált munkát, hanem valami mást, egy-egy hibát is lát. (Corvina, 1988)

JELEN LENNI A TÖRTÉNELEMBEN

Aki figyelemmel kíséri irodalomtörténet-írásunkat, tapasztalhatja egész irodalmi életünk gondját-baját. Régi megfigyelés, hogy az irodalomtörténet-írás és a kritika nem csupán természete szerint követi az irodalmat, hanem – s ez már korántsem természetes – szolgálója is annak, lemondva önállóságáról és feladatáról. Mindez felerősíti az aktuális divatokat és egyoldalúságokat – ahelyett, hogy a helyes arányokat igyekezne helyreállítani. Ennek tudható be irodalomtörténet-írásunk egyre növekvő adósságsorozata is. Igaz, nem lebecsülendő az a teljesítmény, ami például az utóbbi években Németh László, Illyés Gyula vagy Bibó István életművének értelmezése körül történt, de ez méginkább nyilvánvalóbbá tette a hiányokat: elmaradt a szembenézés a népiség egészével, s a napi mozgalom más kiemelkedő tagjairól – Veres Péterről, Szabó Pálról, Kodolányi Jánosról, Erdélyi Józsefről – egyre kevesebb szó esik. S akkor még más irányokról nem is beszéltünk.

Gyurác Ferenc Veres Péterről írott könyve a fentebb mondottak miatt is figyelemre méltó vállalkozás. Bata Imre kismonográfiája már természetéből következően sem foglalkozott „részletkérdésekkel”, emellett pedig jóformán csak Bíró Zoltán tanulmányait tudjuk említeni – igaz, ezek Veres Péter életművéből a ma is aktuális gondolatokat vették számba, rámutatva: huszadik századi történelmünkben Veres Péter gondolkodása példázta leginkább az eszményi magyar állampolgár gondolkodását.

Hiányt pótol tehát Gyurác Ferenc könyve, önmagában azonban ez a megállapítás nem minősíti magát a munkát. Hiszen ha csupán a tematika alapján mérnénk egy-egy teljesítményt, akkor lemondanánk a valódi értékelésről. Közelebb jutunk a könyv megítéléséhez, ha megállapítjuk: a szerzőnek sikerült elfogulatlanul értelmeznie Veres Péter gondolkodását. Dolgozata témájával Veres Péter magyarságtudatát választotta, ezt azonban rendkívül összetett jelenséggént vizsgálja. A magyarságtudatot a népcsoporttudatból eredezteti,

ezt követően annak valamennyi összetevőjét külön elemzi, az egyes részterületek kapcsán pedig egy-egy időszak elmozdulásait is sikerül érzékeltetnie. Így tehát egy olyan modellt teremtett, amelynek révén fogalmi módon értékelhette „legbeszkatlyázhatatlanabb írónk” gondolkodását. Ezzel az eredendően nem fogalmi úton létrejött gondolati rendszert az elvont gondolkodás számára is értékelhetővé tette, ami módszertani szempontból is figyelemre méltó teljesítmény. Ehhez pedig hozzá kell tennünk azt is, hogy a munka szemlélete is üdítően hat irodalomtörténeti és kritikai irodalmunkban.

S itt engedtessek meg némi kitérő. A legtöbb irodalomtörténeti mű szerzője elfogult könyve hőse iránt. Szükségszerű is ez az elfogultság, hiszen nem ritkán évekig „szellemi szimbiózisban” él író és irodalomtörténész. Néhány megjegyzéséből következtethetők Gyurác Ferenc is elfogultságot érez Veres Péter iránt. Az elfogultságnak azonban különbözőek a mértékei. Már említettük, gyakori az a helyzet, amikor az irodalomtörténész az író rabjává válik s elveszti önállóságát. A másik véglet az, amikor az író válik kiszolgáltatottá, bábbá az őt ért vádakkal szemben. Veres Péter mindkét helyzetnek részese volt: hol dicsőítették, hol pedig mosolyogva „lepéterbácsították”, ahelyett, hogy magáról a gondolkodásáról szóltak volna. Gyurác Ferenc a közép-kelet-európaiság jegyeit magán viselő történelmünkben talált fogódzót az értékeléshez, s választott szempontját következetesen érvényesíti is munkájában. Miként írja: „a huszadik századi magyar társadalomfejlődésben rejlő progresszív tendenciának a társadalom önmegszervezésén és öngazgatásán, az államhatalmak elválasztásán stb. alapuló demokratikus szocializmus felé tartó utat tekintjük, melynek során a nemzeti tudat a hatalmi csalás és a társadalmi öncsalás eszközéből a társadalom emberi öntudatának, öazonosságának fontos tényezőjévé válhat”. *Redlis utópia* ez s joggal állítható egy-egy társadalmiságot vállaló huszadik századi magyar író életútjának mércéjéül, hogy miképpen segítette ennek megvalósulását.

Messzire vezetne ha a könyv szerkezetét követnénk, s mintegy gondolati rendben idéznénk a szerző egy-egy megállapítását. Ezt elkerülendő csupán a következetességre s a tények továbbgondolására hívjuk fel a figyelmet. Gyurácznak van bátorsága ah-

hoz, hogy azokról az időszakokról is szóljon, amelyekben Veres Péter munkássága aligha segítette a fentebb vázolt utópia megvalósulását. A negyvenes illetve ötvenes évek elejéről van szó: a negyvenes évek elején Veres Péter „félreérthető” megjegyzéseket tett a zsidókérdés kapcsán, ami főképpen abból következett, hogy nem értette meg a kérdéskör fontosságát az adott történelmi pillanatban. Gyurácz ennek kapcsán ismerteti a tényeket és az írásokat, s értelmezi is azokat. A mondottakat azért is érdemes idézni, mert ennyire tagoltan és pontosan még nem szóltak a népi íróknak a zsidósághoz való viszonyáról: „A Holocaust jövátéhetetlen botránya a felelősség kérdését az addiginál sokkal élesebben világította meg, a tévedések súlyát visszamenőleg is megnövelte, és Veres Péter kijelentéseit tragikus jelentőséggel ruházta fel. Mindazonáltal úgy látjuk, hogy Veres Péter és több más népi író tévedése nem a magyar zsidóság sorsára nézve volt tragikus. Mind Veres Péter, mind a legtöbb népi író munkássága egészében demokratikus jellege révén fékezte a fasizálódás folyamatát. Sokkal végzetesebb hatással volt ez a tévedés annak a szellemi és politikai alternatívának a jövőjére, amely... a nemzeti sajátosságok alapján, demokratikus és szocialista eszmei tartalommal a népi írók és teoretikusok munkásságában kezdett körvonalazódni a harmincas-negyvenes években”. Hasonló következetességgel elemzi Gyurácz Veres Péter ötvenes évekbeli írásait, rámutatva, hogy ezek az évek Veres Péter pályájának mélypontját jelentették. Aligha tévedünk, ha arra utalunk, hogy Gyurácz pozitív minősítésének is ez a következetesség adja meg a hitelét.

Gyurácz Ferenc könyve zárt logikai rendszert alkot: amint utaltunk már rá, a választott szempontrendszer alkalmas arra,

hogy Veres Péter gondolkodását a maga szélességében, összetettségében, ugyanakkor pedig a történelem által való meghatározottságában mutassa be. Most mégis egy olyan összetevőre hívjuk fel a figyelmet, amely nem csupán a rendszeren belül bír fontossággal. Gyurácz a *tenyészet törvényeit* tanulmányozó író jellemzéseiként idézi a Veres Péter-i gondolatot: „Ez a mi nagy, modern tudományunk annyira szobatudomány és lombitudomány, hogy az ember és természet viszonyát, sőt szimbiózisát még csak most kezdi megismerni. Az ember a természetben él, mint a lajhár és a muslinca, mint a kaktusz és a vizitők és mint minden a világon, de most már a leg-sürgősebb dolgok közé tartozik, hogy ez a viszony még az iskolás gyerekek előtt is világos legyen”. Mennyire egybecseng ez azzal, amit Simonyi Károly, a kiváló fizikus, tudománytörténész mondott a műveltségről: „A műveltség nem statikus állapot, amibe egyszer belekerül az ember és élete végéig abban leledzik. A műveltség folyamat, amelynek fenntartása állandó energia-befektetést igényel... A műveltség a nagy kapcsolatrendszerek ismeretét jelenti”. Napjainkban, amikor nem csupán az irodalom, s nem csupán az irodalomtudomány szakosodott, hanem a tudomány minden ága, talán joggal kérdezzük: lemondhatunk-e arról az íróról, aki létezésünk evidenciáit igyekezett megfogalmazni? Gyurácz Ferenc könyvének egyik érdeme az, hogy Veres Péterről mint gondolkodóról – pontosabban: heurisztikus gondolkodóról – beszélt, a másik – talán a fontosabb – pedig az, hogy megmutatta: ez a gondolkodó a demokratikus szocializmus követelményei szerint is tud mit mondani a feléje fordulóknak. (Magvető, 1988)

FÜZI LÁSZLÓ